

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ, ΜΕΣΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ, ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ
ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΔΗΜΗΡΟΥΛΗΣ
ΜΕΛΗ ΚΩΣΤΗΣ ΔΑΛΛΑΣ, ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΚΑΒΒΑΘΑΣ
ΦΟΙΤΗΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΣΑΡΡΗΣ

**ΠΡΟΦΟΡΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΕΓΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΙ
ΣΤΗΝ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ**

ΑΘΗΝΑ 2003

Περιεχόμενα

Περιεχόμενα	2
Εισαγωγή	3
Οι έννοιες "προφορικότητα" και "εγγραμματισμός"	8
Προφορικότητα, εγγραμματισμός και πληροφορική τεχνολογία	30
Παράδοση και πληροφορική τεχνολογία	45
Μύθος και πληροφορική τεχνολογία.....	59
Μεταμπίεση και πληροφορική τεχνολογία	71
Συμπεράσματα.....	87
Βιβλιογραφία.....	94

Εισαγωγή

Καθώς μελετάμε την ανθρώπινη επικοινωνία, συχνά έρχονται με ποικίλους τρόπους στο προσκήνιο οι έννοιες της *προφορικότητας* (orality) και του *εγγραμματισμού* (literacy) ή *εγγραμματοσύνης*. Επικρατεί μάλιστα η τάση να θεωρούνται αυτές, ως οι δύο πόλοι μιας κλίμακας κατάλληλης να χρησιμοποιηθεί σαν ερμηνευτικό εργαλείο προκειμένου να μελετηθούν οι διάφορες κουλτούρες. Η τάση αυτή, που αναπτύχθηκε τον περασμένο αιώνα και κυρίως στο δεύτερο μισό του, έχει οδηγήσει στην ανάπτυξη αναλόγων ρευμάτων μελετητών σε πολλούς κλάδους των κοινωνικών επιστημών.

Ειδικότερα στον χώρο της επικοινωνίας, η ανάλυση με έμφαση στην προφορικότητα και τον εγγραμματισμό, αναδεικνύει ιδιαίτερες πτυχές σε όλο το φάσμα της ανθρώπινης δράσης, όπως σε θέματα που άπτονται των καθημερινών μας πρακτικών επικοινωνίας και πολιτισμικής δράσης, της ατομικής και συλλογικής μνήμης, του τρόπου διαμόρφωσης και διατήρησης της γνώσης, και άλλα.

Η προφορικότητα, ως μια ιδιαίτερη μορφή συλλογικής μνήμης και πολιτισμικής πράξης με εγγενή δυναμική, συνδέεται με την *παράδοση*. Η έννοια της παράδοσης με τον τρόπο που χρησιμοποιείται στην ανθρωπολογική θεωρία αποβαίνει ιδιαίτερα χρήσιμη για την πολιτισμολογία. Προφορικότητα και παράδοση συντελούν στην μελέτη ιδιαίτερων πτυχών της πολιτισμικής δράσης, σημαντικών αλλά και ανεξερεύνητων μέχρι πριν μερικές δεκαετίες.

Ο εγγραμματισμός, απ' την άλλη, οδηγεί σε δραστηριότητες με όρους γραφής και ανάγνωσης, αναδιαρθρώνοντας την μνήμη και το δυνάμει επικοινωνείν, άλλοτε σφραγιστικά και άλλοτε με επιλεκτικότητα. Έπεται χρονικά της προφορικότητας, αλλά από ένα σημείο και έπειτα συνυπάρχουν. Η έννοια του εγγραμματισμού, στις μέρες μας, έχει υπερβεί τα στενά πλαίσια του γραπτού λόγου, φτάνοντας στον συμβολικό λόγο της εικόνας, και του *μύθου*. Έτσι, στην πράξη σήμερα μιλάμε για ένα πλήθος «εγγραμματισμών», όπως της *εικόνας*, της *πληροφορίας*, των *οπτικοακουστικών μέσων*, της *πληροφορικής* κ.λπ.

Αντικείμενο της εργασίας μας είναι ο εγγραμματισμός και η προφορικότητα σε σχέση με την *πληροφορική τεχνολογία*, όπως αυτή διεισδύει στην καθημερινότητά μας. Ο αρχικός

προβληματισμός προέκυψε από την άποψη του Walter Ong ότι τα ηλεκτρονικά μέσα επανέφεραν με έναν καινούριο τρόπο την προφορικότητα. Ενώ έχουμε και πάλι ανάπτυξη της ηχητικής επικοινωνίας, η προφορικότητα αυτή δεν μπορεί πια ποτέ να είναι ίδια με αυτή των προ-εγγράμματων πολιτισμών. Αυτό συμβαίνει γιατί από την στιγμή που ο εγγραμματοςμός εμφανίζεται, δεν απουσιάζει ποτέ πια ολοκληρωτικά, αλλά συμπλέκεται με την προφορικότητα. Τα ηλεκτρονικά μέσα εμφανίζουν, όπως υποστήριξε ο Ong (2001) μια *δευτερογενή προφορικότητα*.

Στις μέρες μας η πληροφορική τεχνολογία χαρακτηρίζεται από στοιχεία, όπως γραφικά περιβάλλοντα, διαδίκτυο στη διάθεση του κοινού και σχετικά υψηλές επιδόσεις, που δεν είχαν ακόμη διαφανεί όταν ο Ong διατύπωσε τις απόψεις αυτές, στις αρχές της δεκαετίας του '80. Πριν ακόμη ολοκληρωθεί η συζήτηση για την «δευτερογενή προφορικότητα» των ηλεκτρονικών μέσων, η πληροφορική τεχνολογία δίνει νέα δεδομένα, εισάγοντας μια πραγματικότητα (που θα αποκαλούμε *δυναμική πραγματικότητα*), έναν «χώρο» δράσης (που θα αποκαλούμε *κυβερνοχώρο*) και ένα δίκτυο επικοινωνίας παγκόσμιο, το Ιντερνέτ.

Το θέμα της «προφορικότητας και του εγγραμματοςμού στην πληροφορική τεχνολογία», που αναφέρεται στην παρούσα εργασία, είναι πραγματικά μεγάλο και πολυδιάστατο. Ο πρώτος περιορισμός που θέτουμε, όπως αναφέρθηκε είναι ότι μιλώντας για *πληροφορική τεχνολογία* θα εννοούμε τις εφαρμογές και την χρήση της στην καθημερινότητά μας και όχι, π.χ. σε εξειδικευμένες περιπτώσεις, ή εφαρμογές που αφορούν συγκεκριμένες επαγγελματικές συνθήκες χρήσης.

Όπως είπαμε, βρισκόμαστε σε μια καινούρια «πραγματικότητα». Ασχολούμενοι με την πληροφορική τεχνολογία, στην καθημερινότητά μας, ουσιαστικά ασχολούμαστε με την ανθρώπινη επικοινωνία, την εργασία, την ψυχαγωγία, την διαμόρφωση της γνώσης στην καθημερινή μας ζωή, όπου μπορούν να υπάρχουν υπολογιστές.

Η παρούσα εργασία, αφενός στοχεύει στην άμεση παρατήρηση και ανάλυση των τρεχόντων συνθηκών, αφετέρου επιζητά να οδηγήσει σε περισσότερο μακροπρόθεσμα συμπεράσματα, όσο αυτό είναι δυνατό, που αφορούν στην γενικότερη φύση της πληροφορικής τεχνολογίας στην καθημερινή ζωή. Για το σκοπό αυτό, τα «αναλυτικά εργαλεία», που θα χρησιμοποιηθούν προέρχονται από όλο το εύρος των κοινωνικών επιστημών, με κριτήριο την χρησιμότητα και την εγγύτητα προς τα πολιτισμικά φαινόμενα που μελετάμε.

Οι έννοιες της παράδοσης και του μύθου στις οποίες θα αναφερθούμε, συνδέονται διαχρονικά με το πολιτισμικό υπάρχειν των ανθρώπων, ιδιαίτερα δε, με το στοιχείο της προφορικότητας και τους προφορικούς πολιτισμούς. Έτσι και σε έναν πολιτισμό που διέπεται από την πληροφορική τεχνολογία, καθώς αυτές οι έννοιες πηγάζουν βαθιά μέσα από την «έλλογη» φύση μας, θα μας φανού χρήσιμες.

Τα παραδείγματα που θα μελετηθούν, επίσης προέρχονται από την σύγχρονη πληροφορική τεχνολογία, η οποία εκτός από τα δικά της εγγενή χαρακτηριστικά, παρουσιάζει και χαρακτηριστικά από την σύγκλισή της με τα προγενέστερα ηλεκτρονικά μέσα. Έτσι σε ένα μεγάλο βαθμό, η συζήτησή μας θα αντλήσει τις βάσεις της από τον ευρύτερη θεωρία των μέσων, για να προσεγγίσει την πληροφορική τεχνολογία.

Ένας συμπληρωματικός όρος εκτός από την «πληροφορική τεχνολογία», που θα μας βοηθήσει να περιγράψουμε λεκτικά την ενιαία πραγματικότητα που μελετάμε, είναι η έννοια «επικοινωνία με τη χρήση υπολογιστών» ή «επικοινωνία μέσω υπολογιστή», που συναντούμε στη διεθνή βιβλιογραφία ως «*Computer Mediated Communication*».

Στο πρώτο μέρος, θα εξετάσουμε τις έννοιες της προφορικότητας και του εγγραμματισμού, προκειμένου να καταλήξουμε σε χαρακτηριστικά, που οδηγούν σε ορισμούς των εννοιών. Θα δούμε επίσης, την πορεία των όρων προφορικότητα και εγγραμματισμός εστιάζοντας στην χρήση τους από την ανθρωπολογία, την λαογραφία και την πολιτισμολογία.

Στο δεύτερο μέρος, θα γίνει μια πρώτη και όσο το δυνατόν διεξοδικότερη προσέγγιση των εννοιών της προφορικότητας και του εγγραμματισμού, στην πληροφορική τεχνολογία. Τα πολυσύνθετα χαρακτηριστικά της προφορικότητας, θα μας οδηγήσουν στη διάγνωση πολλών πτυχών προφορικότητας στην πληροφορική τεχνολογία. Θα γίνει επίσης μια προσπάθεια αποσαφήνισης του τρόπου χρήσης διαφόρων εννοιών του εγγραμματισμού στην σύγχρονη πραγματικότητα ειδικά σε σχέση με την πληροφορική τεχνολογία.

Στο τρίτο μέρος θα μελετήσουμε την έννοια της παράδοσης σε συνάρτηση με την προφορικότητα και την πληροφορική τεχνολογία. Η παράδοση, που ως έννοια συνδέεται με

την προφορικότητα, ανιχνεύεται ως πολιτισμικό γίνεσθαι στην σύγχρονη πραγματικότητα της πληροφορικής τεχνολογίας. Έτσι, στην συνέχεια δίνεται η ευκαιρία για δύο περιπτωσιολογικές αναφορές σε δύο πολιτισμικά στοιχεία προφορικών πολιτισμών. Την έννοια του μύθου και την έννοια της μεταμφίεσης ως καρναβαλικό στοιχείο.

Στο τέταρτο μέρος, που αναφέρεται στον *μύθο*, συσχετίζεται ο μύθος με την *προφορικότητα* ως κοινά χαρακτηριστικά των κυρίως προφορικών, «παραδοσιακών» πολιτισμών. Στη συνέχεια εξετάζεται η έννοια του μύθου στην σύγχρονη πραγματικότητα και την πληροφορική τεχνολογία.

Στο πέμπτο μέρος θα γίνει αναφορά σε ένα συγκεκριμένο φαινόμενο της πραγματικότητας της πληροφορικής τεχνολογίας, που είναι η *μεταμφίεση*, στον ιδιαίτερο της χώρο, τον *κυβερνοχώρο*. Θα εξεταστεί ο τρόπος ανάπτυξης της «μεταμφίεσης» αυτής και οι λειτουργικές λεπτομέρειες της παρουσίας του ατόμου ως *άλλου*. Θα μελετηθεί το φαινόμενο της ομαδικής συνεύρεσης στο διαδίκτυο μέσα από συνθήκες αμφίεσης ή μεταμφίεσης και παράλληλης προφορικής επικοινωνίας με τις εφαρμογές «IRC» (Internet Relay Chat).

Τέλος θα παρατεθούν τα συμπεράσματα, που συνάγονται από όλα τα κεφάλαια. Είναι φανερό ότι η προσέγγιση της προφορικότητας και του εγγραμματισμού, μπορεί να οδηγήσει ακόμη και στην ανάλυση μιας ολόκληρης κουλτούρας σε κάθε της έκφανση, με τους όρους των δύο εννοιών αυτών.

Αυτή τους η χρησιμότητα ως εργαλείων, κάνει τους όρους προφορικότητα και εγγραμματισμός, ελκυστικούς, λόγω του εύρους των δυνατοτήτων, αλλά και δυσχερείς για τον ίδιο λόγο. Έτσι, θα προσπαθήσουμε να περιορίσουμε τις αναζητήσεις μας σε συγκεκριμένες περιπτώσεις, κάτω από τρεις ενότητες, δηλαδή, σχετικά με την *παράδοση*, τον *μύθο* και την *μεταμφίεση*.

Τα δύο πρώτα κεφάλαια ως περισσότερο εισαγωγικά και πληροφοριακά, θα αναπτυχθούν με ευρύτητα, ώστε να καλυφθούν πολλές πτυχές τόσο της ανασκόπησης της παρουσίας

των όρων προφορικότητα και εγγραμματισμός στις επιστήμες (πρώτο κεφάλαιο), όσο και στην πληροφορική τεχνολογία ειδικά (δεύτερο κεφάλαιο).

Το πιο ιδιαίτερο στοιχείο του όλου εγχειρήματος, ίσως, είναι κάτι που συνήθως επισημαίνεται σε μελέτες για την προφορικότητα, όπως του Ong (2001), χωρίς όμως να σχολιάζεται περαιτέρω, ως μια αναπόφευκτη πολιτισμική συνθήκη: το γεγονός ότι θα μελετήσουμε την προφορικότητα σε πολλές της πτυχές μέσα από μια απόλυτα εγγράμματη πρακτική, δηλαδή το ακίνητο, «άηχο» κείμενο, σαν αυτό που ακολουθεί.

Οι έννοιες προφορικότητα και εγγραμματισμός

Συχνά, οι έννοιες αυτές εννοούμενες ως αντιθετικές, σηματοδοτούν αντίστοιχους πολιτισμούς (προφορικοί/εγγράμματοι) οι οποίοι «χαρακτηρίζονται από ριζικές διαφορές στο επίπεδο της ανθρώπινης γνωστικότητας, εμπειρίας και συνείδησης»¹ (Παραδέλλης, 2001:xi-ix), αλλά μπορούν και να συστήσουν μέσα από την σύνθεσή τους μια ολόκληρη τυπολογία πολιτισμών (Calvet, 1995:12).² Δεν μπορούμε όμως να υποστηρίξουμε ότι υπάρχει ένας σαφής τρόπος παράθεσης και συσχέτισής τους³. Η μελέτη και η ερμηνεία των πολιτισμικών φαινομένων, ωστόσο, με βάση τους όρους αυτούς έχει οδηγήσει σε ένα σύστημα ιδεών και θεωριών αρκετά σύνθετο, σε μεγάλο εύρος των επιστημονικών κλάδων.

Μια περίπτωση επίδρασης της θεωρίας αυτής έχουμε καθώς το σχήμα «προφορική/εγγράμματα κοινωνία», έρχεται να ενισχύσει ή να υποκαταστήσει μια σειρά άλλων διχοτομήσεων, όπως πρωτόγονη/πολιτισμένη, προ-λογική/λογική, παραδοσιακή/σύγχρονη, μη-ορθολογική/ορθολογική, μυθοποιητική/λογικο-εμπειρική

¹ Luria, A., (1976). *Cognitive Development: Its Cultural and social foundations*. Cambridge Massachusetts: Harvard University Press.

² Για λόγους «τυπολογικής απλότητας», το δημιουργούμενο φάσμα, ο Calvet διαιρεί σε τέσσερις γενικές κατηγορίες:

- Οι κοινωνίες με αρχαία γραπτή παράδοση, στις οποίες η γραφόμενη γλώσσα χρησιμοποιείται και στην καθημερινή προφορική επικοινωνία.
- Οι κοινωνίες με αρχαία γραπτή παράδοση, στις οποίες η γραφόμενη γλώσσα διαφέρει απ' αυτήν που χρησιμοποιείται στην καθημερινή προφορική επικοινωνία.
- Οι κοινωνίες στις οποίες το αλφάβητο έχει εισαχθεί πρόσφατα, τις περισσότερες φορές μέσω μιας άλλης γλώσσας, που διαφέρει από την τοπική γλώσσα.
- Οι κοινωνίες με προφορική παράδοση.

Για την τέταρτη κατηγορία επισημαίνεται: «(...) η απουσία γραπτής παράδοσης δε σημαίνει καθόλου απουσία γραφικής παράδοσης. Σε πολλές απ' αυτές τις κοινωνίες της προφορικής παράδοσης υπάρχει μακρά παράδοση γραφικής απεικόνισης στη διακόσμηση πήλινων αγγείων και δοχείων από νεροκολοκύθες, στην υφαντουργία, στα τατουάζ και στους σκαριφισμούς κ.λπ. και παρόλο που ο ρόλος της δεν είναι να καταγράφει, όπως το αλφάβητο, τον προφορικό λόγο, εντούτοις συμμετέχει στην διατήρηση της κοινωνικής μνήμης». Πολύ εύστοχα επίσης αναφέρεται: «(...) δεν πρέπει να πιστεύουμε ότι υπάρχει αναγκαστικά ένας μόνο τρόπος εξέλιξης, οποίος οδηγεί από την προφορικότητα στη γραφική απεικόνιση, ότι όλες οι κοινωνίες προφορικής παράδοσης καταλήγουν αργά ή γρήγορα στο γραπτό λόγο, και ότι το αντίθετο δεν συμβαίνει» (Calvet, 1995:12).

³ Ο Goody εντοπίζει τρεις τρόπους με τους οποίους «συγγέουμε» τη σχέση μεταξύ προφορικότητας και εγγραμματισμού: τη συσχέτιση κουλτουρών με ή χωρίς γραφή ιστορικά ή γεωγραφικά, τη συσχέτιση προφορικής και γραπτής παράδοσης σε κουλτούρες που εγκολλώνονται σε κάποιο βαθμό προφορικότητα και εγγραμματισμό

κοινωνία. Ως συνέπεια τέτοιου είδους κατηγοριοποιήσεων συχνά προκύπτουν περιοδολογήσεις της ιστορίας και των κοινωνιών, με βάση τεχνολογικές ανακαλύψεις, όπως η γραφή, η τυπογραφία και οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές (Παραδέλλης, 2001 - Δημητρίου, 1996:26).

Μια άλλη γενικότερη επίδραση των εννοιών της προφορικότητας και του εγγραμματισμού, ήταν η διατύπωση και ανάπτυξη των «θεωριών του μεγάλου χάσματος»⁴, ή της «μεγάλης διάκρισης»⁵, που επισημαίνουν το χάσμα των γνωστικών δεξιοτήτων των δύο τύπων πολιτισμού. Οι θεωρίες αυτές επήυξησαν τις δυαδικές αντιθέσεις, που προαναφέραμε με σχήματα όπως: ακουστικός/οπτικός, υποκειμενικός/αντικειμενικός, χρονικός/χωρικός, συλλογικός/ατομικός, συμμετοχικός/αποστασιοποιημένος, προσωρινός/διαρκής κ.α. (Παραδέλλης, 2001:xx-xxi - Baynham, 2000:65).

Στην πορεία της πολιτισμολογικής και ανθρωπολογικής μελέτης, τα δυϊκά αυτά σχήματα δεν υπερίσχυσαν ως αναλυτικά εργαλεία, καθώς επήυθη μια εξισωτική ως προς την επιστημονική αξία τάση απέναντι σε προφορικές και γραπτές μαρτυρίες και στοιχεία, γεγονός που θα δούμε και παρακάτω (Δημητρίου, 1996:109).

Πρόκειται στην ουσία από μια μεταστροφή που συντελέστηκε στην δεκαετία του '80. «Η έννοια του πολιτισμού, από ρευστή κατηγορία με ρίζες το γερμανικό ρομαντισμό», μετεξελίχθηκε στο «κατ' εξοχήν αναλυτικό εργαλείο για το μελετητή των ανθρώπινων κοινωνιών». Η ανθρωπολογία στρέφεται από την «περιγραφική και ταξινομική καταγραφή της εξωτικής ετερότητας» στην «αναστοχαστική, εκ των έσω, αναλυτική απεικόνιση της εντόπιας γνώσης», σε μια «ιστορία άρρητων συγκρίσεων μεταξύ δύο κόσμων: του ανθρωπολόγου και του «άλλου» (Γκέφου, 1999:372-5). «Οι πειραματικές εθνογραφίες⁶, τις οποίες ανέδειξε σε «κανόνα» η πολιτισμική κριτική, συνδέουν τους δύο αυτούς

και στη συσχέτιση του γραπτού και του προφορικού λόγου στην καθημερινή γλωσσική εκφορά του κάθε ατόμου (1987:ix).

⁴ Όρος που χρησιμοποιείται από τον Παραδέλλη (2001).

⁵ Όρος που χρησιμοποιείται στην μετάφραση της Μαρίας Αράπογλου, στον Baynham (2000:65).

⁶ Η εθνογραφική μέθοδος, παρά τις επικρίσεις της, εφαρμόζεται πλέον εκτός από την Ανθρωπολογία, ευρύτερα από τις κοινωνικές επιστήμες (και την Επικοινωνία), με σύγχρονες πειραματικές, πολυτοπικές, κριτικές εκδοχές ως αποτελεσματική και πρόσφορη για αποτελέσματα (Γκέφου, 1999:376-7).

διαφορετικούς κόσμους και δείχνουν πως τα πολιτισμικά φαινόμενα που ανήκουν σε αυτούς λειτουργούν συστηματικά με τρόπο θραυσματικό και έκκεντρο, υπερβαίνοντας έτσι δυϊσμούς, όπως παραδοσιακό-μοντέρνο, αγροτικό-αστιακό, άτομο-κοινωνία, αφήγηση-κείμενο, προφορικότητα-εγγραμματοσύνη, συγχρονικό-διαχρονικό» (Γκέφου,1999:375-6)⁷.

Απαλλαγμένη, λοιπόν, από αφοριστικά «δίπολα», η ανθρωπολογική μελέτη «αποτελεί το όχημα για την άσκηση κριτικής στους πολιτισμούς από τους οποίους προέρχεται». Συνεπώς, προφορικότητα και ο εγγραμματισμός ενώ συνθέτουν ένα θεωρητικό πλαίσιο, δεν θα έπρεπε να ειπωθούν σαν ένα απόλυτο και αυτονομημένο σύστημα ανάλυσης, αλλά σαν ένα χρήσιμο εργαλείο για την κατανόηση των κουλτουρών.

Παρατηρούμε ότι η έννοιες της προφορικότητας και του εγγραμματοτισμού δεν θα μπορούσαν να οριστούν σε στενά λεξικογραφικά πλαίσια⁸, αφού κάθε φορά τονίζονται διαφορετικά χαρακτηριστικά τους.

Η προφορικότητα συνδέεται στενά με την έννοια της παράδοσης (Calvet, 1995 - Κιουρτσάκης, 2001). Στην έννοια της προφορικής παράδοσης, βρίσκουμε όλα εκείνα τα στοιχεία που η Λαογραφία αντλεί από την προφορικότητα ως συστατικό στοιχείο του Πολιτισμού (Κυριακίδου - Νέστορος, 1986:96,136-7). Ο ίδιος ο Calvet, αναπτύσσει μια θεωρία της προφορικότητας, σε ένα έργο που ονομάζει «η προφορική παράδοση» (1995), τονίζοντας τη σχέση των εννοιών αυτών (προφορικότητα και παράδοση). Πολλές από τις αναφορές του έχουν λαογραφικό χαρακτήρα. Έτσι, προκειμένου να αναπτυχθεί το κομμάτι της θεωρίας της προφορικότητας που αφορά στην έννοια της παράδοσης, ένα μέρος της θεωρίας αντλείται από την Λαογραφία.

Στην χρήση της έννοιας «προφορική παράδοση» υπάρχει μια κοινή αφετηρία τόσο για την ανθρωπολογική και πολιτισμολογική επιστήμη όσο και για την Λαογραφία. Αυτή

⁷ Η Δ. Γκέφου, παραπέμπει για παραβολή στους Bloch, Maurice. (1998). *How we think they think. Anthropological Approaches to cognition, memory and literacy*. San Francisco and Oxford: Westview Press και Marcus, George E., (1998). *Ethnography through thick and thin*. Princeton: Princeton University Press.

προκύπτει από τα κοινά γενεσιουργά αίτια των εννοιών στην κάθε επιστήμη. Κι αυτά τα κοινά αίτια δεν είναι άλλα από τις ιδέες που αναπτύχθηκαν στον Ευρωπαϊκό χώρο δυο αιώνες πριν. Η έννοια προφορική παράδοση προέρχεται από τον πνευματικό χώρο του ευρωπαϊκού ρομαντισμού των αρχών του 19^{ου} αιώνα (Calvet, 1995:10), αλλά και οι ρίζες της Λαογραφίας - της μεταστροφής που παίρνει «το ενδιαφέρον των λογίων για το λαό»- βρίσκονται στην περίοδο που ιστορικά «ονομάζεται Ρομαντισμός στην ιστορία του ευρωπαϊκού πνεύματος»⁹ (Κυριακίδη - Νέστορος, 1986:15).

Η Λαογραφία χαρακτηρίζεται ως μια «ρομαντική επιστήμη» με μεγάλη «ρευστότητα στην διαγραφή των ορίων της». Η πορεία της, ωστόσο, οδήγησε σε μια σύγκλιση με την κοινωνιολογική μελέτη. Την δεκαετία του '60, με επίκεντρο τη φιλοσοφική σχολή της Τυβίγγης, με επικεφαλής τον Hermann Bausinger, διαφάνηκε μια σύνδεση της Λαογραφίας με την Κοινωνιολογία και η πρώτη στράφηκε στην έρευνα «του παρόντος» και «στις μεταπλασμένες μεικτές, χαρακτηριζόμενες από την βιομηχανοποίηση και τη μαζικότητα της παραγωγής μορφές των αντικειμένων, μην περιφρονώντας διόλου, ό,τι στη γερμανική γλώσσα αποδίδεται με τη λέξη Kitsch». (Μερακλής, 1973:9-11).

Παράλληλα στην Αμερική εμφανίζεται η τάση, σύνδεσης της Λαογραφίας τόσο με την Ανθρωπολογία, όσο και με την Πολιτιστική Ανθρωπολογία (Cultural Anthropology), ενώ ο δομισμός ασκεί επίσης επιδράσεις στη λαογραφία, με κύριους εκπροσώπους τον Claude Lévy Strauss και προγενέστερα τον Vladimir Jakovlevic Propp (Μερακλής, 1973:11-13).

Από την Λαογραφία, προέκυψε ένα ακόμη «δυϊκό» σχήμα, όπως θα δούμε. Η χρήση της έννοιας του προφορικού στις κοινωνικές επιστήμες συναρτάται με την έννοια του *εθιμικού*, που συναντάμε στην λαογραφία, όπως γίνεται προφανές από τον Μ. Μερακλή. (1986:116). Μελετώντας το εθιμικό δίκαιο, ο Μερακλής κάνει σαφή διαχωρισμό με βάση την αντιδιαστολή γραπτό/εθιμικό του δικαίου σε επίσημο και λαϊκό αντίστοιχα.

⁸ Άλλωστε, καταγράφονται μόνο οι λέξεις: «εγγράμματος» (Δημητράκος, 1970:466 - Μπαμπινιώτης, 1998:546) και «προφορικός» (Δημητράκος, 1970:1180 - Μπαμπινιώτης, 1998:1521).

⁹ Για τον νεοελληνικό πολιτισμό όμως (τουλάχιστον ως το 1820), η περίοδος αυτή είναι η εποχή του Διαφωτισμού του (Κυριακίδη - Νέστορος, 1986:15).

Η έννοια του εθιμικού, εντάσσεται στο ευρύτερο σύνολο πράξεων και ενεργειών, που μελετά η Λαογραφία, υπό τον όρο «Εθιμική Λαογραφία», άμεσα συναρτημένο με στον λαϊκό πολιτισμό.¹⁰ Ο προφορικός χαρακτήρας της εθιμικής λαογραφίας τονίζεται, από την παράθεσή της με την «φιλολογική λαογραφία», που κάνει ο Λουκάτος, καθώς συναρτεί σε επεξηγηματικές παρενθέσεις για την μεν πρώτη τις «πράξεις και ενέργειες», για δε την τελευταία τα «κείμενα» (1978:282-3). Έτσι τα δυϊκά σχήμα που υποστηρίζει την θεωρία αυτή θα λέγαμε ότι είναι αφενός εθιμική/φιλολογική λαογραφία και πράξεις-ενέργειες/κείμενα.

Από την μελέτη της έννοιας του «εθιμικού», προκύπτει η αντίληψη περί της *ολότητας* των πνευματικών έργων, ως προϊόντων «του πνεύματος του λαού», που διαμορφώνονται «κατά τρόπο ενστικτώδη και ασύνειδο από την κοινωνία» (Μερακλής, 1986:116), άποψη που υποστηρίχθηκε κατ' αρχάς από τον Φρειδερίκο Κάρολο de Sanigny. Θεωρείται πλέον παραδεκτή η άποψη ότι στις καθημερινές αυτές πρακτικές υπάρχουν ενσταλαγμένα εκτός από τα προφανή και άλλα κοινωνικοποιητικά ή και διδακτικά αποτελέσματα, που αποκαλύπτονται με διεξοδική ανάλυση.¹¹

Η πολλαπλή αξία των εθιμικών έργων και ο μεγάλος βαθμός λειτουργικής ολοκλήρωσης εξασφαλίζεται από τον ομαδικό και συλλογικό χαρακτήρα της δημιουργίας, μέσα από διαδικασίες προφορικότητας (Μερακλής, 1986:115 - Κιουρτσάκης, 2003:23). Σε αντιδιαστολή με την προφορική δημιουργία αυτή, έρχεται η πιθανή αποσπασματικότητα και αστοχία του εγγράφου, συνεπώς εγγράμματου, έργου που συνιστά ένα «αυθαίρετο

¹⁰ Τον όρο «λαϊκός πολιτισμός» θα χρησιμοποιήσουμε κυρίως για να αναδείξουμε τον ρόλο της προφορικότητας σε μια κουλτούρα, οπότε λόγω της αναφοράς μας στην Λαογραφία, αυτός αποβαίνει αναπόφευκτος. Δεν συνάδει του σκοπού της μελέτης μας να προχωρήσουμε σε περαιτέρω αποσαφηνισμό του όρου, στοιχεία για τον οποίο βρίσκουμε (ενδεικτικά) από την πλευρά της Λαογραφίας στον Δ. Λουκάτο (1978:285), όπου τον συνδέει με την Εθιμική Λαογραφία (πράξεις και ενέργειες) και από την πλευρά των πολιτισμικών σπουδών, στους (Fiske κ.α., 2001:231), (Cuche, 2001: 122), αλλά και σε πλήρη εγχειρίδια: Strinati, Dominic. (1996). *An introduction to theories of popular culture*. London: Routledge., Freccero, Carla. (1999). *Popular Culture. An introduction*. New York: New York University Press.

¹¹ Ο Calvet αναλύοντας παιδικές αργκό, τον γλωσσοδέτη, το αίνιγμα, και συγκεκριμένους τύπους παραμυθιού (1995:15-31), τα χαρακτηρίζει «ενεργητικές μεθόδους που παραγκωνίζονται»¹¹ παρότι συνιστούν «δραστηριότητα επιμόρφωσης και μύησης» (1995:27). Αυτό που θέλει να μας επιδείξει ο Calvet, είναι ο σημαντικός τρόπος με τον οποίο όλα αυτά εμπεριέχουν γνώση, διδαχή και άλλες «λειτουργικές» θα λέγαμε αξίες.

δημιούργημα του νομοθέτη» (Μερακλής, 1986:115). Παρατηρούμε μάλιστα, ότι στο έργο της προφορικότητας, το τελικό αποτέλεσμα αποκόπτεται από τις ρίζες που το γέννησαν (κανείς δεν γνωρίζει τη διαδικασία ή τα πρόσωπα δημιουργίας), οδηγώντας σε μια μορφή γνώσης που δεν γνωρίζουμε τις αιτίες της.

Ένα σημαντικό ζήτημα της προφορικότητας, είναι αυτό που αφορά τις ισορροπίες ελευθεριών/περιορισμών, σε μια δράση προφορική, μια δράση της οποίας οι φόρμες και οι τύποι που την αναπαράγουν δεν διακρίνονται με τον ίδιο προφανή τρόπο, που συμβαίνει στις εγγράμματες πρακτικές. Η δημιουργία της προφορικότητας, έχει συλλογική φύση και διαφοροποιείται από την εγγράμματη καθώς αυτή μπορεί να είναι και ατομική. Η συλλογικότητα και η ατομικότητα υποβάλλουν διαφορετικούς όρους ως προς τους περιορισμούς και τις ελευθερίες.

Ο Γ. Κιουρτσάκης (1983:26), μελετώντας την προφορική παράδοση και την ομαδική δημιουργία (1983), έδωσε μέσα από το παράδειγμα του Καραγκιόζη πτυχές της προφορικότητας στην διαδικασία της ομαδικής δημιουργίας. Εκεί καταδεικνύει την υποταγή του δημιουργού σε μια παράδοση κανόνων που σμιλεύονται με τον χρόνο και έρχονται από το παρελθόν σε μια διαρκή αναζωογόνηση και την παράλληλη αξιοποίηση ελευθεριών που του δίνονται κατά την πράξη της δημιουργίας, που μπορεί να εισάγει καινούργια στοιχεία.

Πρόκειται θα λέγαμε για μια ιδιαίτερη σχέση «πειθαρχίας - ελευθερίας», που συναντάμε γενικότερα στις τέχνες του λαϊκού πολιτισμού. Πολλά και σημαντικά παραδείγματα για την κατανόηση αυτού του τόσο σημαντικού σχήματος «περιορισμός-ελευθεριότητα», αντλούμε από έναν ιδιαίτερο χώρο και κατ' εξοχήν προφορικό, αυτό της μουσικής. Η θεμελιώδης μουσική έννοια στην οποία πραγματώνεται το σχήμα αυτό είναι ό,τι ονομάζουμε *αυτοσχεδιασμό*.

Παρόλο που η λέξη υπονοεί έναν μεγάλο βαθμό ελευθερίας, οι μελετητές επισημαίνουν την παράλληλη ύπαρξη άρρητων απαγορεύσεων, που σε συνδιαλλαγή με την ελευθεριότητα οδηγούν στο τελικό αποτέλεσμα (Λιάβας, 1996, - Παπαδάκης, 1996:64). Η

Χ. Τσοκανή (1985) μάλιστα επισημαίνει δυο θεμελιώδεις διαδικασίες που προάγουν την προφορική δημιουργία αυτή, μελετώντας το παραδοσιακό τραγούδι. Η *επανάληψη*, είναι η διαδικασία εκείνη, που μέσα από την επίμονη παράθεση του προφορικού ενεργήματος υποδηλώνει μια επικοινωνία «φατική». Η *παραλλαγή*, είναι η διαδικασία που με αφορμή την δημιουργικότητα υποδηλώνει μια επικοινωνία «συγκινησιακή». Επανάληψη και παραλλαγή, είναι δύο χαρακτηριστικές διαδικασίες δημιουργίας με όρους προφορικότητας.

Θα μπορούσαμε να αντιστοιχίσουμε τη σχέση αυτή ελευθεριότητας - πειθαρχίας, που συγκρατούν την προφορική δημιουργία σε μια πορεία γύρω από ένα κέντρο αναφοράς, τον πυρήνα δηλαδή της συλλογικής μνήμης και εμπειρίας, με τις δυνάμεις «φυγόκεντρο» και «κεντρομόλο» αντίστοιχα, που με ακριβώς όμοιο τρόπο συγκρατούν ένα σώμα που περιστρέφεται γύρω από το «σημείο καμπύλης τροχιάς», στην πορεία του.

Καταλήγοντας, θα λέγαμε ότι εντοπίζοντας στοιχεία αντιστοίχισης της προφορικότητας με την εθιμικότητα, αντλούμε από την Λαογραφία, δυο σημαντικές παρατηρήσεις. Την ανίχνευση στοιχείων πληρότητας και ολοκλήρωσης στην προφορική δημιουργία, που πηγάζουν από την συλλογικότητα και την διττή προέλευση της δημιουργίας αυτής από την ελευθεριότητα και την πειθαρχία, που ενισχύουν μηχανισμοί όπως η «επανάληψη» και η «παραλλαγή».

Με όσα προηγήθηκαν, γίνεται φανερό ότι η μελέτη και η σύνδεση προφορικότητας και παράδοσης, αποκαλύπτει πτυχές της προφορικότητας στην καθημερινή δράση. Έτσι, η αντίληψη πτυχών της καθημερινότητας ως παράδοση, συμβάλλει στην κατανόηση της εκάστοτε κουλτούρας. Το γενικότερο θεωρητικό σχήμα που προτείνεται αφορά στην κατανόηση της καθημερινής πολιτισμικής δράσης ως μια διαρκή ενέργεια «επαναθέσμησης» (όπως αναφέρει ο Thompson (1998:321)) γνώσεων, πεποιθήσεων, αξιών, θεσμών και άλλων πολιτισμικών στοιχείων σε μια συνεχή διεργασία που χαρακτηρίζεται τόσο στερεοτυπική-συντηρητική όσο και δημιουργική-καινοτόμος (κατά τις έννοιες ελευθερία/περιορισμός που αναφέραμε).

Η σύνδεση αυτή της προφορικότητας με την παράδοση προκύπτει από την αναθεωρημένη οπτική της δεύτερης, που διευρύνοντας την αρχική χρήση της από την Λαογραφία προσέγγισε τελικά, όπως είδαμε, τον χώρο της πολιτισμολογικής και ανθρωπολογικής μελέτης¹² (Μερακλής, 1973:11).

Ένα άλλο ζήτημα που προκύπτει και αντιμετωπίζεται διαφορετικά ανάλογα τον επιστημονικό κλάδο, είναι αυτό του προσδιορισμού της έννοιας της προφορικότητας. Ανατρέχοντας στα εξωτερικά, προφανή χαρακτηριστικά της προφορικότητας αυτής, προκύπτει το βασικό χαρακτηριστικό αρχικά της επικοινωνίας με το στόμα (προφορική επικοινωνία) και κατ' επέκταση της «επικοινωνίας με ήχο»¹³. Ο Calvet για να οριοθετήσει την προφορικότητα, υιοθετεί τον αποσαφηνιστικό ορισμό του Maurice Houis¹⁴ που συναρτά την ακουστική αντίληψη με την προφορικότητα και την οπτική αντίληψη με τον εγγραμμιασμό.

Ο Σ. Σκαρτσής, αναφέρει προκειμένου να προεκτείνει την προφορικότητα σε κάθε μορφή επικοινωνιακής πράξης (εκτός από την επικοινωνία με ήχο) ότι «συνεχόμενα της φωνής-ήχου εκφραστικά στοιχεία είναι η όλη κινητικότητα και η σωματική εκφραστικότητα και από κει και πέρα, χωρίς λύση συνέχειας και οργανικά, η όλη εκφραστική δυνατότητα του ανθρώπου σε συνάρτηση με τη διπολική επαφή των δύο ερωτικών παραγόντων της γλώσσας, ας πούμε ομιλητή - ακροατή, με τον όρο μιας μορφής γλώσσας, μέχρι την υπέρβασή της και την αυτοπραγμάτωσης της γλώσσας» (2002:43-44).

¹² Ο Μ. Μερακλής αναφέρει σαν ορθή τοποθέτηση ως προς το αντικείμενο έρευνας της Λαογραφίας «το λαό μιας χώρας, ολόκληρο το λαό, όπως αυτός εκφράζεται μέσω του πολιτισμού του (...), τον οποίο και συνεχώς πλάθει χρησιμοποιώντας στοιχεία παραδόσεως μαζί με νέα στοιχεία, που του προσφέρει το παρόν, οι νέες κάθε φορά συνθήκες. Τονίζει δε, ότι « η λαογραφία είναι επιστήμη που ενδιαφέρεται για τον σύγχρονο άνθρωπο»(1973:14).

¹³ Στους πρωτόγονους, πρωταρχικούς, μη εγγράμματους πολιτισμούς η επικοινωνία με τον ήχο του στόματος είναι αυτονόητη, καθώς υπονοείται απουσία κάθε μορφής τεχνολογίας παραγωγής ή αναπαραγωγής του ήχου. Έτσι προφορικότητα θα έπρεπε να εννοείται η επικοινωνία «στόμα με στόμα». Ωστόσο γενικότερα μιλώντας για προφορικότητα μελετάται μάλλον η «επικοινωνία με ήχο» και όχι αποκλειστικά με το στόμα. (Calvet, 1995:10 - Σκαρτσής, 2002: 24-47)

¹⁴ Houis, Maurice. (1980). Oralité et scripturalité. Στο *Éléments de recherche sur les langues africaines*, AGECCOOP. Σελ. 12.: «Η προφορικότητα είναι ιδιότητα μιας επικοινωνίας που βασίζεται σε μια κατεξοχήν ακουστική αντίληψη του μηνύματος. Η γραπτή απεικόνιση είναι ιδιότητα μιας επικοινωνίας που βασίζεται σε μια κατεξοχήν οπτική αντίληψη του μηνύματος»(Calvet, 1995:10).

Προκειμένου να προσδιοριστεί η προφορικότητα, εφαρμόζεται επίσης το παραθετικό σχήμα ύπαρξης/απουσίας εγγράμματης τεχνολογίας, που καλύπτει περισσότερα πολιτισμικά χαρακτηριστικά από αυτό της ύπαρξης/απουσίας ήχου. Το κριτήριο της εγγράμματης τεχνολογίας προεκτείνει την έννοια της προφορικότητας σε μια κουλτούρα, όχι απαραίτητα όταν αυτή κυριαρχείται από τον ήχο. Γι' αυτό ο Calvet διευρύνει την έννοια της προφορικότητας, εντάσσοντας σ' αυτήν πιθανά γραφικά σύμβολα, έως και ένα ολόκληρο «εικονικό» σύμπαν, όπως αναφέρεται (Calvet, 1995:10), εννοώντας ένα σύμπαν εικόνων¹⁵. Για τον Calvet (1995), η προφορικότητα ενυπάρχει στις ανθρώπινες πρακτικές, την δομή και την αναπαραγωγή της γνώσης, τα συμβολικά και απεικονιστικά συστήματα και άλλες μορφές πολιτισμικής δράσης.

Η έννοια του εγγραμματισμού συνδέεται κατ' αρχάς με τις διαδικασίες γραφής και ανάγνωσης (Baynham, 2000 - Thomas, 1996:2 - Barton, Hamilton & Ivanič, 2000). Η έννοια αντιδιαστέλλεται από αυτή της προφορικότητας όχι μόνο σε επίπεδο καθημερινών πρακτικών και οργάνωσης των πολιτισμικών χαρακτηριστικών, αλλά και καθαρά στο επίπεδο του ήχου στην επικοινωνία. Ο εγγραμματισμός ήταν το μέσο για να γίνει η επικοινωνία «σιωπηλή». Η ανάγνωση χωρίς ήχο, αλλά και η πρόσληψη των μηνυμάτων από την εικόνα, ήταν οι βασικοί παράγοντες που συντέλεσαν σ' αυτό. (Schmidt, 2003:42). Σε μια «σχηματική» θεώρηση, η ανακάλυψη της γραφής οδηγεί στην «κλασική» διάκριση ανάμεσα στην προϊστορία και την ιστορία. Κατ' ανάλογο τρόπο, στην Ανθρωπολογία, ο Lewis Henry Morgan¹⁶, το 1877 έθετε «την ανακάλυψη της γραφής ως κριτήριο της μετάβασης από το στάδιο της βαρβαρότητας στο στάδιο του πολιτισμού» (Δημητρίου, 1996:26). Επίσης στον χώρο της Ιστορίας, έχουμε Πολιτική Ιστορία, όταν βασιζόμαστε σε πηγές δίνοντας ιδιαίτερη σημασία «στα επιμέρους άτομα, ως προς την εξέλιξιν των λαών» (Βλάχος, 1975:96) και Ιστορίας του Πολιτισμού, η οποία «έχουσα ευρύτατο πεδίων

¹⁵ Ο Calvet αναφέρεται στην λέξη εικονικό λόγω της κοινής ρίζας της με την «εικόνα». Δεν έχει καμία σχέση ο όρος με την έννοια του εικονικού που χρησιμοποιείται ως συνώνυμη του «δυνητικού» (virtual).

¹⁶ Morgan, Lewis Henry. (1965). *Η αρχαία κοινωνία*. Αθήνα: Αναγνωστίδης.

δραστηριότητα, χαρακτηρίζεται από την γενικήν και απρόσωπον αντίληψιν» (Θεοδωρακόπουλος, 1972:308).

Καθώς οι κοινωνίες που «έχουν μόνο προφορική παράδοση, δηλαδή μόνο μυθοπλαστικές ιστορικές αναφορές» δεν προσφέρουν «αντικειμενικά στοιχεία, με βάση τα οποία θα μπορούσε να συνταχθεί Ιστορία», εμπίπτουν κατά βάση στο πεδίο της Ανθρωπολογίας. Αρχικά, λοιπόν, υφίσταται ένας διαμοιρασμός του αντικειμένου μελέτης Ανθρωπολογίας και Ιστορίας, με κριτήριο τον προφορικό ή τον εγγράμματο χαρακτήρα του πολιτισμού αντίστοιχα. Ο εγγραμματοςμός λειτουργεί στις περιπτώσεις αυτές προκειμένου να οδηγηθούμε σε μια διάκριση.

Με τον ίδιο διαχωριστικό ρόλο, μπορεί να λειτουργήσει στην καθημερινή του χρήση προσδίδοντας απαξιωτικό χαρακτήρα στην προφορικότητα (αναλφαβητισμό). Μια τέτοια λογική θεωρείται απορριπτέα καθώς προφορικότητα και εγγραμματοςμός είναι έννοιες χωρίς αξιολογικό χαρακτήρα (Baynham, 2000). Χαρακτηριστικά ο Calvet επισημαίνει ότι στην προφορικότητα δεν πρέπει να προσδοθεί αρνητική έννοια λόγω μιας δήθεν απουσίας εγγραμματοςμού, αλλά τα επισημανθεί η ουσία, η παρουσία δηλαδή προφορικότητας (1995:9).

Η κίνηση προς αυτή την κατεύθυνση ολοκληρώνεται στην δεκαετία του '80, όταν η Ανθρωπολογία αναπτύσσει συστηματικά μια τάση που από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα είχε διαφανεί¹⁷, να αποδίδεται ιστορική αξία στις προφορικές πηγές. Η Σίβυλλα Δημητρίου (1996:109) επισημαίνει την ριζική αλλαγή προοπτικής, η οποία αφορά «τις αναλυτικές κατηγορίες που χρησιμοποιούνται» και συνεπώς το αναλυτικό αντικείμενο της Ανθρωπολογίας. Αναφέρει σχετικά: «το θέμα της προφορικής παράδοσης, που μέχρι πρότινος ήταν απόρθητο, αποκτά αιφνιδίως περίοπτη θέση στο πεδίο των θεματολογικών ενδιαφερόντων της [Ανθρωπολογίας]. Το ζήτημα της εγκυρότητας της προφορικής παράδοσης ως πηγής ιστορικών στοιχείων επιλύεται οριστικά, και με απρόοπτο τρόπο, σε απόλυτη συνάρτηση με την προβολή που δόθηκε στο ζήτημα της σχετικότητας από το

μεταμοντερνισμό. Τόσο η προφορική παράδοση όσο και η γραπτή ιστορία κατατάσσονται ως 'συλλογικές αναπαραστάσεις' οι οποίες υπόκεινται σε παρόμοιους πολιτισμικούς μηχανισμούς επιλογής και δε συνιστούν ακριβή και αντικειμενική εξιστόρηση μιας παρελθούσας πραγματικότητας. Με την αναγνώριση της σχετικότητας που ενέχουν όλες οι ιστορικές πηγές, ανεξαρτήτως αν είναι προφορικές, γραπτές ή υλικές (ιστορικά μνημεία), η προφορική παράδοση αποκτά ισότιμη θέση με τις λοιπές ιστορικές πηγές».

Ολοκληρώνοντας την συζήτηση για τη αντιμετώπιση της προφορικότητας και του εγγραμματισμού από τις επιστήμες, θα πρέπει να τονίσουμε πως ό,τι πραγματικά αναδεικνύει την αξία τους, είναι η συναποτίμηση του «συμφραζόμενου» κοινωνικού και πολιτισμικού πλαισίου, ο συνυπολογισμός των διεπιδράσεων των ατόμων, γεγονός που σημαίνει ότι πολλά στοιχεία μέσα σε μια συγκεκριμένη κουλτούρα όπως η έννοιες του κειμένου, του μέσου, της ιδέας (ιδεολογία), του λόγου (discourse), των θεσμών, της παράδοσης, θα πρέπει να συνεξεταστούν (Baynam, 2000:13-16).

Οι περιοδολογήσεις, όπως είδαμε δεν ωφελούν αν δεν κινούνται προς την κατεύθυνση αυτή. Για πολλούς μελετητές, οι δημιουργίες εγγραμματισμών που επέφεραν κάποιες τεχνολογικές ανακαλύψεις και οι γενικότερες επιπτώσεις τους, μας οδηγούν στην επισήμανση κάποιων χρήσιμων ιστορικών «καμπών». Σε ένα επόμενο βήμα, θα μελετήσουμε τις απόψεις εκείνες, όπου προσδιορίζουν τα φαινόμενα προφορικότητας και εγγραμματισμού, με επίκεντρο τις συγκεκριμένες αυτές ιστορικές καμπές.

Από τις απόψεις που στηρίζονται σε θεμελιώδεις τεχνολογικές «καμπές», σημασία δίνεται κατ' αρχάς στην γραφή. Οι Goody και Watt (1963), υποστηρίζουν ότι η εφεύρεση της γραφής έχει καθοριστική σημασία, γιατί αλλάζει την όλη δομή της πολιτισμικής παράδοσης κάτι που ο Goody τεκμηρίωσε εκτενέστερα μελετώντας διεξοδικά τις σχέσεις προφορικού - γραπτού (1987:3-53). Σήμερα αποδεχόμαστε ότι η αλλαγή αυτή δε συντελείται απλώς με την ανακάλυψη της γραφής αλλά με την ανακάλυψη του φωνητικού αλφάβητου, το οποίο επιτρέπει τη διάδοση της γραφής, την εμφάνιση κοινωνιών με

¹⁷ Εκτενέστερη αναφορά: (Δημητρίου, 1996:105-113)

εναλφαβητισμό και, έτσι, τη μετάβαση σε ένα νέο τύπο κοινωνίας και ένα νέο τύπο σκέψης. (Δημητρίου, 1996: 26).

Πρέπει εδώ να επισημανθεί η διαφορά του φωνητικού αλφαβήτου από άλλες προγενέστερες μορφές γραφής. Ο McLuhan, επισημαίνει τη διαφορά αυτή, θεωρώντας ότι «η εικονογραφική και ιερογλυφική γραφή, όπως τις χρησιμοποιούσαν οι κουλτούρες των Βαβυλωνίων, των Μάγια και των Κινέζων, αντιπροσωπεύουν μια προέκταση της οπτικής αίσθησης για στόρευση και διευκόλυνση της πρόσβασης στην ανθρώπινη εμπειρία. Όλες αυτές οι φόρμες έδωσαν εικαστική έκφραση στα προφορικά νοήματα». Σε αντίθεση μ' αυτές «το φωνητικό αλφάβητο, με λίγα μόνο γράμματα, μπόρεσε να περικλείσει όλες τις γλώσσες. Αυτό, όμως, το επίτευγμα περιέκλειε και τον αποχωρισμό των σημάτων και των ήχων από το σημασιολογικό και δραματικό νόημά τους» (χ.χ.:115). Ας σημειωθεί εδώ ότι αιώνες αργότερα, στα πλαίσια της οπτικής κουλτούρας (visual culture), που θα ενισχύσει η πληροφορική με οπτικές διεπιφάνειες επικοινωνίας χρήστη-υπολογιστή (interfaces), με την χρήση «εικονιδίων» και πολλών εικονοποιημένων μηνυμάτων, ο αποχωρισμός αυτός θα ανασταλεί.

Ο M. Castells¹⁸, αναφέρει ότι το αλφάβητο «διαχώρισε τη γραπτή επικοινωνία από το οπτικοακουστικό σύστημα συμβόλων και προσλήψεων (...) καθιερώνοντας άλλοτε ρητά και άλλοτε άρρητα μια κοινωνική ιεραρχία ανάμεσα στην εγγράμματη κουλτούρα και την οπτικοακουστική έκφραση» (Σκαρπέλος, 1999:93). Η προσέγγιση αυτή προσιδιάζει σε ένα σύνολο αντιλήψεων που συναρτούν την εγγραμματοσύνη με «κοινωνικά, πολιτισμικά και πολιτικά ιδεολογικά συμφραζόμενα στα οποία βρίσκεται ενταγμένη». Οι αντιλήψεις αυτές κλίνουν προς το «ιδεολογικό μοντέλο» ανάπτυξης θεωριών για τον την προφορικότητα και τον εγγραμματοτισμό (Παραδέλλης, 2001:xxiv), το οποίο δεν εμπίπτει στην μελέτη μας. Άλλωστε, «θεωρητικοί και ερευνητές όπως η Finnegan¹⁹, ο Street²⁰ και οι Scribner &

¹⁸ Castells, M. (1996). *The rise of the network society*. Oxford: Blackwell. Σελ. 327.

¹⁹ Αναφέρεται στο: (Finnegan, 1973).

²⁰ Ενδεικτικά: Street, B. V. (1990). *Putting literacies on the political agenda*. Στο *Open Letter 1(1)*: σελ. 5-12. Και Street, B. V. (ed). (1993). *Cross-cultural approaches to literacy*. Cambridge: Cambridge University press. (Πληρέστερη βιβλιογραφία στο (Baynham, 2000:336)).

Cole²¹ μας έκαναν, και σωστά, καχύποπτους απέναντι σε φιλόδοξες αλλά ωστόσο απλουστευτικές συνδέσεις μεταξύ γραμματισμού και διαφόρων ειδών κοινωνικού και γνωσιακού επαναπροσανατολισμού», αναφέρει ο Baynham. Επισημαίνει, δε, «μια νέα γενιά ερευνών στο χώρο του γραμματισμού, που ονομάζονται από τον Gee (1990) μελέτες του 'νέου γραμματισμού'», που «προσπαθεί να ανα-θεωρήσει το γραμματισμό κατά τέτοιο τρόπο, ώστε η διεπίδρασή του με την κοινωνική δομή, η ένταξή του στην κοινωνική πρακτική και η υπόστασή του ως κοινωνικής πρακτικής να αποτελέσουν τα κεντρικά σημεία» (Baynham, 2000:66-67).

Η τυπογραφία ήταν η επόμενη τεχνολογική συνθήκη που επέφερε πολύ ριζικές μεταβολές στον πολιτισμό, συνεχίζοντας ό,τι η ανακάλυψη της γραφής και του αλφαβήτου είχαν επιφέρει (Jeanneney, 1999:39 - Manguel, 1997:223). Η πορεία προς επόμενες «καμπές» υπήρξε σχετικά ταχύτερη μετά την τυπογραφία. Αυτή τη «σημαντική μεταβολή του κειμενικού πολιτισμού (textual culture)», διαδέχεται η εμφάνιση του υπερκειμένου (hypertext), που ο Castells²² εντοπίζει ως την σημαντικότερη επόμενη μεταβολή του πολιτισμού. Η αντιπαραβολή δε, κειμένου-υπερκειμένου υπήρξε μια επίπτωση στο επίπεδο της θεωρίας, που προέκυψε αβίαστα (Σκαρπέλος, 1999:93).

Παραμένοντας στο πεδίο των εγγραμματισμών, η εμφάνιση των ηλεκτρονικών υπολογιστών και οι επιδράσεις τους στην ανθρώπινη επικοινωνία υπήρξε μια επόμενη σημαντική καμπή (Birkerts, 1997). Η γενικότερη εισδοχή των ηλεκτρονικών υπολογιστών στη ζωή μας συνέστησε ό,τι ο P. Lévy, αποκαλεί «καμπή της τρίτης χιλιετίας» (1999:16) και μιλώντας για την «δυνητικοποίηση», θεωρεί την εξέλιξη αυτή «ένα βαθύ κύμα που ξεπερνά κατά πολύ τις εφαρμογές της πληροφορικής» (1999:15).

Για μια πληρέστερη αποτίμηση των επιδράσεων της τυπογραφίας που θα φανούν χρήσιμες στα όσα συζητούμε, δεν αρκεί να δούμε τις γενικές επιδράσεις στον χώρο του εντύπου. Για παράδειγμα, ο Ong υποστηρίζει την τάση της τυπογραφίας να ενθαρρύνει την αίσθηση

²¹ Scribner, S. & Cole, M. (1981). *The psychology of literacy*. Cambridge: Harvard University Press.

²² Castells, M. (1996). *The rise of the network society*. Oxford: Blackwell. Σελ. 327.

ότι κάτι είναι τελειωμένο και οριστικό, σε αντίθεση με τα χειρόγραφα, που «βρίσκονταν σε διάλογο με τον κόσμο που βρισκόταν πέρα από τα σύνορά τους» (2001:188-9). Στον χώρο του ηλεκτρονικού κειμένου, παρατηρούμε τον οριστικό χαρακτήρα του χαρτιού να χάνεται μπροστά στην οθόνη, και τον δυναμικό χαρακτήρα με τον οποίο το λογισμικό διαπερνά και ελέγχει το εσωτερικό του κειμένου (Παραδέλλης, 20001:ix - Stigleman, 1993).

Ο Ong, επίσης σημειώνει ότι «η τυπογραφία παραδόξως δεν ανέχεται τη φυσική (χωρική) έλλειψη πληρότητας. Μεταφέρει με λεπτό τρόπο και χωρίς πρόθεση αλλά πολύ πραγματικά, την εντύπωση ότι το υλικό που το κείμενο χειρίζεται είναι παρομοίως πλήρες ή αυτοσυστατο» (2001:190). Στην περίπτωση του ηλεκτρονικού κειμένου, η υλικότητα του εντύπου μετουσιώνεται στην ανοιχτή, προς τις δύο διαστάσεις, επιφάνεια που «ρέει» στο εσωτερικό της οθόνης, δίνοντας προτεραιότητα στο κείμενο. Στο ηλεκτρονικό κείμενο η σελίδα δεν τελειώνει, αλλά ξετυλίγεται συνεχώς όσο αυτό υπάρχει. Υπό τις παρατηρήσεις αυτές, η τυπογραφία πρέπει να ειδωθεί ως η αρχική συνθήκη, που με τον «εξηλεκτρονισμό» της δάνεισε στοιχεία της, αλλά και απέκτησε καινούρια. Χαρακτηριστικό παράδειγμα θα μπορούσε να αποτελέσει το υπερκείμενο, που ενώ κράτησε την ομοιομορφία και την επαναληπτικότητα της τυπογραφικής του μορφής, δεν κράτησε την «γραμμικότητα» στην εξέλιξή του (Landow, 1997:50).

Από την γραφή και την τυπογραφία, προέκυψε ένα ακόμη σημαντικό στοιχείο, η αναδιάρθρωση του τρόπου απομνημόνευσης και διαθέσιμης γνώσης. Ουσιαστικά προφορικότητα και εγγραμματισμός δομούν διαφορετικούς τρόπους συγκρότησης της μνήμης σε έναν πολιτισμό. Οι Goody και Watt²³ επισημαίνουν ότι οι κοινωνίες που

²³ Goody, J., - Watt, I., (1963). *The consequences of literacy*. Στο Giglioli, P. P. (ed.). *Language and social context*. Harmondsworth: Penguin. Αναφέρεται (Δημητρίου, 1996:27) χαρακτηριστικά (σελ. 352):

«Στις κοινωνίες με προφορική παράδοση η πολιτισμική παράδοση μεταβιβάζεται σχεδόν εξ ολοκλήρου μέσα από διαπροσωπική επικοινωνία, και οι αλλαγές στο περιεχόμενό της συνοδεύονται από την ομοιοστατική διαδικασία της απώλειας της μνήμης ή από το μετασχηματισμό μέρους της παράδοσης που παύει να είναι είτε απαραίτητο είτε σημαντικό. Οι κοινωνίες όμως με γραφή αδυνατούν να απορρίψουν, να αφομοιώσουν ή να μετασχηματίσουν το παρελθόν κατά τον ίδιο τρόπο. Αντίθετα, τα μέλη τους έχουν στη διάθεσή τους καταγεγραμμένες παραλλαγές του παρελθόντος και των ιδεών του, και καθώς το παρελθόν διακρίνεται έτσι από το παρόν, γίνεται δυνατή η ιστορική έρευνα. Αυτό, στη συνέχεια, ενθαρρύνει το σκεπτικισμό, όχι μόνο για το θρυλικό παρελθόν, αλλά και σχετικά με

χρησιμοποιούν τη γραφή «αδυνατούν να απορρίψουν, να αφομοιώσουν ή να μετασχηματίσουν το παρελθόν» με τον τρόπο που το κάνουν οι προφορικές κοινωνίες, στις οποίες «η πολιτισμική παράδοση μεταβιβάζεται σχεδόν εξ ολοκλήρου μέσα από διαπροσωπική επικοινωνία, και οι αλλαγές στο περιεχόμενό της συνοδεύονται από την ομοιοστατική διαδικασία της απώλειας της μνήμης ή από το μετασχηματισμό μέρους της παράδοσης που παύει να είναι είτε απαραίτητο είτε σημαντικό».

Οι εγγράμματες κοινωνίες προβαίνουν διαρκώς σε μια πρόσθεση στα υπάρχοντα πολιτιστικά τους στοιχεία, μεταγενέστερων στοιχείων, που προκύπτουν μέσα από την εφεύρεση (*invention*), την ανακάλυψη (*discovery*), τον δανεισμό (*borrowing*), σε μια διαδικασία πολιτιστικής συσσώρευσης (*cultural accumulation*). Απόρροια αυτού ήταν να προσδοθεί «αυξητική φύση» σε ό,τι ονομάστηκε «πολιτιστική άνοδος και ανάπτυξη στον πολιτισμό (Casagrande, 1972:760). Ήδη στα μέσα του εικοστού αιώνα, ο L. A. White²⁴ χαρακτηρίζει την κουλτούρα σαν «(...) μία συμβολική, συνεχή, σωρευτική και προοδευτική διαδικασία». Η σωρευτική αυτή διαδικασία μάλιστα, μπορούσε να εντοπιστεί σε διάφορες μορφές, γι' αυτό αν και αρχικά περιγράφηκε γενικά, διαφάνηκε η ανάγκη ακριβέστερου εντοπισμού της. Έτσι, απ' την μια ο A. L. Kroeber²⁵ απεφάνθη ότι «(...) η συσσωρευτική ιδιότητα είναι χαρακτηριστική όχι του συνόλου της κουλτούρας, αλλά προπαντός των επιστημονικοτεχνολογικών συστατικών της», πρόταση που ισχύει θέτοντας ως κριτήριο προόδου την «ενόργανη αποδοτικότητα» (*efficiency*) (Casagrande, 1972:761).

Με την αναφορά αυτή, ουσιαστικά γίνεται ένας διαχωρισμός της έννοιας της σύρρευσης από τα «πνευματικά» χαρακτηριστικά του πολιτισμού που ουσιαστικά διαχωρίζουν την «κουλτούρα» (*culture*) από τον «πολιτισμό» (*Civilization*)²⁶.

τις επικρατούσες ιδέες για ολόκληρο τον κόσμο. Από το σημείο αυτό το επόμενο βήμα είναι η οικοδόμηση και ο έλεγχος εναλλακτικών ερμηνειών, και μέσα από αυτές αναδύεται το είδος της λογικής, εξειδικευμένης και συσσωρευτικής διανοητικής παράδοσης της Ιωνίας του 6ου αιώνα»»

²⁴ White, A., L. (1949). *The science of culture*. New York: Farrar Straus. Σελ. 140

²⁵ Kroeber, L. A. (1952). *The nature of science*. Chicago: Chicago University Press. Σελ. 152,

²⁶ Για την γνωστή διάκριση κουλτούρας (*culture*) - πολιτισμού (*civilization*), υπάρχουν αρκετές αναφορές (για παράδειγμα, Cuche, 2001:23 - Elias, 1997:71 - Williams, 1994:67). Το ζήτημα ακολούθησε στη χώρα μας μια

Απ' την άλλη, ο H. C. Moore,²⁷ ανέφερε τρεις γενικούς τύπους πολιτισμικής σώρευσης: την προοδευτική από απλούστερες σε συνθετότερες μορφές σώρευση, την προσκολλητική νεοφανών - εναλλακτικών λύσεων σώρευση και την σώρευση όπου ένα γνώρισμα αντικαθίσταται με ένα άλλο.²⁸

Η φιλολογία αυτή, γύρω από τις σωρευτικές διαδικασίες αφορά τους εγγράμματους πολιτισμούς, τις εγγράμματες πρακτικές και στις μέρες μας αποβαίνει εξαιρετικά χρήσιμη. Τα σύγχρονα μέσα διευκόλυναν τις δυνατότητες αποθήκευσης, διαχείρισης και αναπαραγωγής της πληροφορίας. Για το λόγο αυτό στο κείμενο αυτό γίνεται λόγος για τον εγγραμματισμό στην πληροφορία, αλλά και συσχέτιση του εξορθολογισμού με την εγγραμματοσύνη και τις σωρευτικές πρακτικές. Μιλώντας για την μεταμοντέρνα κατάσταση, ο Lyotard (1993:39) επισημαίνει την ύπαρξη επιστημονικής συσσώρευσης.

Εκτός από τις διαδικασίες σώρευσης, ένα ακόμη ποσοτικό χαρακτηριστικό συνιστά η επανάληψη και η πολλαπλή αναπαραγωγή που επέφερε η τυπογραφία. Ο McLuhan συμφωνώντας με τις απόψεις που θεωρούν «καμπή» την ανακάλυψη της τυπογραφίας, τονίζει το χαρακτηριστικό της τυποποιημένης και πολλαπλής παραγωγής. Αυτή η «σημαντική ποιότητα της ομοιομορφίας και της επαναληπτικότητας» είναι που θα επέλθει μετέπειτα και στην μηχανική εικόνα (χ.χ.:232) κι αυτή δεν μπορεί παρά να είναι μια σημαντική εξέλιξη για τον ρόλο της εικόνας στην επικοινωνία και τον πολιτισμό.

Αιώνες μετά την ανακάλυψη του αλφαβήτου, επισημαίνονται πλέον οι αλλαγές της σημασίας και των λειτουργιών της εικόνας καθώς αυτή αναπαράγεται με μηχανικούς τρόπους, από την φωτογραφία (Baudelaire, 1991 - Benjamin, 1978:47-67, McLuhan,

ιδιαίτερη πορεία (Αθανασόπουλος, 1990:335-347), ενώ στις μέρες μας κατά κανόνα το «πολιτισμικό» και το «πολιτιστικό» αναφέρονται στις έννοιες «culture» και «civilization» αντίστοιχα (Μπαμπινιώτης, 1998:1458).

²⁷ Moore, H., C. (1954). *Cumulation and cultural processes*. Στο περιοδικό *Anthropologist* (1954), τόμος 56, σελ. 347-57.

²⁸ Αναλυτικότερα ο Casagrande (1972:761) αναφέρει:

1. Η ανάπτυξη πιο πολύπλοκων πολιτιστικών σχημάτων (cultural patterns) από προηγούμενες, απλούστερες μορφές, την οποία ο Moore ονομάζει «προοδευτική σώρευση» (progressive cumulation).

2. Η εισαγωγή νεοφανών στοιχείων ή πολιτιστικών εναλλακτικών λύσεων (alternatives) από ίδιο περίπου επίπεδο πολυπλοκότητας, την οποία ονομάζει «προσκολλητικές συσσωρεύσεις» (agglutinative accumulations).

χ.χ.:230-247), μέχρι τα ηλεκτρονικά μέσα (McQueil, 1997:407). Ο Vilém Flusser, (1998:9), θεωρεί ως δεύτερη σημαντική καμπή, μετά την ανακάλυψη της γραφής, την «εφεύρεση των τεχνικών εικόνων». Έτσι φτάνουμε σήμερα στην εικόνα που είτε συνθέτει το δικό της «κείμενο», είτε «εικονοποιεί» με πρωτόγνωρες σημειολογήσεις το αλφάβητο (Bolter, 1991). Η φωτογραφία, προκαλώντας «το άλμα από την εποχή του τυπογραφικού Ανθρώπου στην εποχή του Γραφικού Ανθρώπου» (McLuhan, χ.χ.:232), που προφανώς αντιλαμβάνεται και ο Flusser, εκτός των αλλαγών που επέφερε στις παραδοσιακές τέχνες (McLuhan, χ.χ.:236-7), προκάλεσε «ριζικές αλλαγές που μπορούν να γίνουν κατανοητές αν μελετηθεί σε συσχέτιση με τα άλλα μέσα» (χ.χ.:246).

Με την ανάπτυξη της εικόνας, η έννοια του εγγραμματισμού, (ως απόδοση του όρου «literacy²⁹» που συναντάται και ως «αλφαβητισμός», «αγωγή», «παιδεία» κ.λπ.) χρησιμοποιείται για να αποδώσει ξεχωριστά πεδία πέραν της γραφής και της ανάγνωσης, όπως αυτά της οπτικοακουστικής γλώσσας, της πληροφορίας, της εικόνας. Ο Β. Μακράκης (2000:179) μάλιστα, θεωρεί ως συνέπεια της ανάπτυξης της πληροφορικής τεχνολογίας την ανάγκη επαναπροσδιορισμού «της έννοιας του λειτουργικού αλφαβητισμού και κατά συνέπεια του αναλυτικού προγράμματος». Εισάγει, για το σκοπό αυτό, τέσσερις αλληλοεξαρτώμενες διαστάσεις που συνθέτουν έναν «λειτουργικό αλφαβητισμό»: αλφαβητισμό α) της πληροφορίας, β) των μέσων, γ) πλανητικό-οικουμενικό και δ) κοινωνικο-πολιτισμικό.³⁰

3. Ένας τρίτος τύπος υπάρχει όταν μία αυξητική αλλαγή οδηγεί τελικά στην αντικατάσταση ενός γνωρίσματος. Ο Moore ονομάζει τη διαδικασία «σώρευση άγουσα σε υποκατάσταση» (cumulation - becoming - substitution).

²⁹ Ο Δημήτρης Κυρτάτας αποδίδει με το περιφραστικό «γραπτός λόγος» τον όρο «literacy». Στο σημείωμα του μεταφραστή, στο έργο της Rosalind Thomas (1996), αναφέρει ότι «τόσο το «literacy» όσο και το «literate» έχουν πολλαπλά νοήματα που συνδέονται κυρίως με τη μόρφωση και την παιδεία - κάποτε χωρίς να υπονοείται καθόλου η γνώση και η αξιοποίηση της γραφής. Το «» πάλι το αποδίδουμε ως «χρήση του προφορικού λόγου» αλλά και ως «προφορικότητα».

³⁰ Σύμφωνα με τον Μακράκη (2000:180-1):

» Ο αλφαβητισμός της πληροφορίας αναφέρεται στην απόκτηση βασικών γνώσεων, ικανοτήτων και δεξιοτήτων που αφορούν: 1. Την αναζήτηση, συλλογή, ανάλυση, ερμηνεία, σύνθεση, αξιολόγηση, παρουσίαση, χρήση και διακίνηση της πληροφορίας 2. Την αναπαράσταση της πληροφορίας με πολλαπλούς τρόπους 3. Την απόκτηση ικανοτήτων διερευνητικής διάθεσης, επίλυσης αλγοριθμικών και κοινωνικών προβλημάτων, συνεργατικής συμπεριφοράς, κριτικής και συλλογιστικής σκέψης και αυτενέργειας. Σημαίνει επίσης ικανότητα αναπαράστασης της πληροφορίας και γνώσης με τη μορφή ενός προβληματισμού μέσα σε ένα συγκεκριμένο ιστορικο-κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο.

Ειδικότερα ο «εγγραμματισμός στα μέσα» και ο «εγγραμματισμός στην πληροφορία», τέμνονται ως προς το περιεχόμενο με τις δυνατότητες που καλείται να έχει ο χρήστης της πληροφορικής τεχνολογίας. Με την έλευση της τεχνολογία αυτής και την ανάπτυξη της δικτυακής της μορφής σε κάθε ανθρώπινη δραστηριότητα (Castells, 1996), η ανθρώπινη πληροφορικά διαμεσολαβημένη δράση παίρνει τη μορφή μιας διαρκούς προσπάθειας οργάνωσης και διαχείρισης πληροφοριών (Δερτούζος, 2001:150-8).

Πριν ακόμη φτάσουμε στην έννοια της πληροφορίας, είναι σημαντικό να θεωρήσουμε πως τα σύγχρονα δίκτυα διατρέχονται από μια πρωταρχική και καθολική ψηφιοποιημένη μορφή της πληροφορίας (Νεγρεπόντης, 1995: 19-28), ό,τι θα αποκαλούσαμε δεδομένα (data) και «μεταδεδομένα»³¹ (Δερτούζος, 2001:122-8), που καταλήγουν να είναι η πραγματικότητα της πληροφορικής τεχνολογίας. Η πραγματικότητα αυτή που μελετάται είτε ως «επιξηνημένη πραγματικότητα» (augmented reality) ³²(Δερτούζος, 2001:91), είτε ως εικονική - «δυναμική πραγματικότητα» (virtual reality) (Levy, 1999), παραπέμπει σε έναν ιδιαίτερο χώρο, τον «κυβερνοχώρο» (Jones (επ)., 1997/1998 - Levy, 1999:165 - Σκαρπέλος, 1999). Έτσι διαδοχικά από τα δεδομένα, φτάνουμε στην πληροφορία και την δυναμική πραγματικότητα.

» Ο αλφαριθμητισμός των μέσων αναφέρεται: 1. Στην ικανότητα χρήσης και αξιοποίησης των δυνατοτήτων που παρέχουν τα διάφορα μέσα της νέας τεχνολογίας στη δια βίου μαθησιακή διαδικασία, και 2. στην ανάπτυξη κριτικής στάσης για τις τεχνολογικές και επιστημονικές εξελίξεις και τις επιπτώσεις τους στον άνθρωπο και την κοινωνία. Σημαίνει επίσης, ικανότητα χρήσης πολυμέσων και υπερμέσων ως γνωστικών και απελευθερωτικών εργαλείων.

» Ο κοινωνικο-πολιτισμικός αλφαριθμητισμός αναφέρεται στην απόκτηση γνώσεων, ικανοτήτων, δεξιοτήτων, στάσεων, αξιών και συμπεριφορών που συντελούν στην ολόπλευρη ανάπτυξη, χειραφέτηση και κοινωνικοποίηση του ανθρώπου στο βιο-φυσικό και κοινωνικο-πολιτιστικό του περιβάλλον. Σημαίνει επίσης, ικανότητα στην αποκωδικοποίηση, ανάλυση και ερμηνεία των αλλαγών που πραγματοποιούνται και πλαισιώσή τους στο ιστορικό, κοινωνικό και πολιτισμικό τους συγκείμενο.

» Ο Πλανητικός-οικουμενικός αλφαριθμητισμός αναφέρεται στην απόκτηση γνώσεων για οικουμενική λειτουργικότητα (παγκόσμιος πολίτης, διεθνής κατανόηση, πλανητική συνείδηση). Ειδικότερα, επιδιώκεται η ανάπτυξη της ικανότητας του μαθητή στο διεπιστημονικό χειρισμό κοινωνικών θεμάτων πλανητικής διάστασης, όπως είναι το περιβάλλον, τα ανθρώπινα δικαιώματα, η ειρήνη και η βιώσιμη ανάπτυξη.

³¹ Η έννοια μεταδεδομένα (metadata) ενέχει τον αυτοαναφορικό χαρακτήρα που προσδίδει το συνθετικό «μετα-»: πρόκειται για δεδομένα (data) που αναφέρονται σε δεδομένα προκειμένου να γίνει καλύτερη διαχείριση των τελευταίων.

³² Κατά τον Δερτούζο (2001), θεωρείται μια «εναλλακτική έκδοση της εικονικής πραγματικότητας», που συνεισφέρει στην κατανόηση της πραγματικότητας με την προβολή των μερών της εκείνων, που ενώ υπάρχουν δεν γίνονται άμεσα αντιληπτά με τις αισθήσεις. Η ανάπτυξη της επικουρικής στην πραγματικότητα, θα λέγαμε,

Η συγκρότηση της πραγματικότητας που δημιουργεί η πληροφορική, οδηγεί κατά τον Breton (1991:281) την ύπαρξη μιας ιδιαίτερης «παιδείας της πληροφορικής», για την οποία «κανείς δεν μπορεί να πει με ακρίβεια, ακόμη και αν ο καθένας ξέρει περίπου περί τίνος πρόκειται» τι είναι. Ο λόγος για την επινόηση του όρου είναι, κατά τον Breton «δίχως άλλο, το ότι χρειαζόταν μια έκφραση αρκετά χαλαρή και ασαφής ώστε να καλύψει ολόκληρη την ποικιλία των σύγχρονων εφαρμογών της πληροφορικής. Τελικά το να έχει κανείς πληροφορική παιδεία θα μπορούσε απλώς να σημαίνει ότι είναι ικανός να χειρίζεται όλα αυτές τις ψηφιακές διατάξεις που μας περιστοιχίζουν (χωρίς ωστόσο να χρειάζεται να τις προγραμματίζει)». Αυτό εν τέλει, συνιστά περισσότερο «μια συμπληρωματική διάσταση της γενικότερης παιδείας μας».

Θεωρώντας, την «συμπληρωματική διάσταση» αυτή ως μια συμπληρωματική και οπωσδήποτε ξεχωριστή μορφή εγγραμματισμού, καταλήγουμε, μετά τον εγγραμματισμό στα μέσα, και τον εγγραμματισμό στην πληροφορία, να μιλάμε για «εγγραμματισμό στην πληροφορική», όχι για να αναδείξουμε μια μορφή εγγραμματισμού που θα πρέπει να ανιχνευτεί συστηματικά, αλλά για να προσεγγίσουμε αποτελεσματικά το πεδίο της πολιτισμικής δράσης με την διαμεσολάβηση και τη χρήση των υπολογιστών και της πληροφορικής τεχνολογίας.

Άλλωστε, είναι πιο αποδοτικό να μιλάμε για «πρακτικές εγγραμματισμού», κάνοντας φανερό ότι πρόκειται για ένα σύνολο επιμέρους εγγραμματισμών. Είναι ορθότερο δηλαδή να μιλάμε για «εγγραμματισμούς» και όχι «εγγραμματισμό».³³

Ξεκινώντας από την ανακάλυψη της γραφής και φτάνοντας στους ηλεκτρονικούς υπολογιστές, έχουμε χρονολογικά περάσει το στάδιο της ανάπτυξης των μέσων (κινηματογράφος, ραδιοτηλεόραση, video κ.λπ.). Σ' αυτά αναφέρεται ο ιδιαίτερος εγγραμματισμός των μέσων (που προαναφέρθηκε (Μαρκάκης, 2000)), ο οποίος

μορφής αυτής πραγματικότητας συνδέεται κατά κύριο λόγο από τις πολύ σημαντικές εφαρμογές της σε επαγγελματικές δραστηριότητες.

συστηματικότερα σε άλλες χώρες (Joly, 2002 - Craggs, 1992 - Lastrego & Testa, 1991) και τουλάχιστον πιλοτικά ως «οπτικοακουστική παιδεία» στην χώρα μας (Θεοδωρίδης, 2002), έχει υλοποιηθεί. Ωστόσο, μιλώντας για μορφές εγγραμμτισμού στην πληροφορική τεχνολογία και τους ηλεκτρονικούς υπολογιστές, οι μορφές «εγγραμμτισμού στα μέσα» δεν διαχωρίζονται ριζικά, όπως θα δούμε ότι προκύπτει. Αυτό διαφάνηκε αφενός από την πορεία των μέσων σε μορφές που ο McQuail αναφέρει ως «νέα ηλεκτρονικά μέσα»³⁴ (1997:54-5), αλλά και την τάση να συγχωνεύονται τα μέσα από διεσπαρμένες συσκευές και «φορμά» (format: μορφές αποθηκευτικών μέσων), σε μία - όσον είναι δυνατόν - ενιαία μορφή και ένα μέσο/συσκευή, που θα τα περιλαμβάνει όλα. Με την διαδοχική ψηφιοποίηση του ήχου, και της εικόνας και την μετατροπή όλων των υπαρχόντων «φορμά» σε ψηφιακές μορφές, όλα τα αποθηκευτικά μέσα (media) αλλά και οι συσκευές αναπαραγωγής τους (cd-players, dvd-players, κ.λπ.), μπόρεσαν να ενσωματωθούν στους υπολογιστές. Έτσι αυτοί λειτουργούν στη θέση κάθε άλλου μέσου (τηλεόραση, ραδιόφωνο, video, DVD, αναπαραγωγή ήχου, στατικής εικόνας [φωτογραφία, slides κ.λπ.]) ακόμη και τηλεφώνου, εικονοτηλεφώνου, τηλεδιάσκεψης κ.λπ. και το διαδίκτυο μπορεί να υποκαταστήσει κάθε μορφή μετάδοσης του περιεχομένου τους με την μορφή διαφόρων ψηφιακών αρχείων.

Η πορεία αυτή της τεχνολογίας, δεν οδηγεί μόνο στην ανάγκη μιας θεώρησης της έννοιας του εγγραμμτισμού, με τρόπο που να περιλαμβάνει τις «μιντιακές», πληροφοριακές και άλλες λειτουργίες των υπολογιστών, αλλά δημιουργεί και ειδικότερες συνθήκες για την «επικοινωνία με ήχο», που συνιστά την προφορικότητα στα πλαίσια μιας κουλτούρας, όπως διαφάνηκε.

Απ' τα μέσα του εικοστού αιώνα, ο McLuhan αναφέρεται στον προφορικό και τον γραπτό λόγο των μέσων (χ.χ.:103-116). Ο μαθητής του, W. Ong, ωστόσο, είναι που θα κάνει λόγο

³³ Η χρήση του όρου με αυτόν τον τρόπο είναι συνήθης. Συναντούμε «literacies» και όχι «literacy» σε πολλές περιπτώσεις (Gruber & Csomay, 2000 - Sugimoto & Levin, 2000 - Romano, Field & De Huerdo, 2000 - Hawisher & Selfe (επ.), 2000:277).

³⁴ Κατά τον McQuail αφορούν σε μορφές ψηφιακής, ή διαδραστικής τηλεόρασης αλλά και εφαρμογές τηλεκειμενογραφίας (Teletext) και βιντεογραφίας (videotext), το video, τα ηλεκτρονικά παιχνίδια, τα CD

για αρχικά για την «δευτερεύουσα προφορικότητα» στους μεταγενέστερους πολιτισμούς, της γραφής, της τυπογραφίας και του ηλεκτρισμού (2001:193) (αντίστοιχα ο Calvet (1995) απλά διαχωρίζει τους «προ ηλεκτρισμού» πολιτισμούς), την οποία τελικά χαρακτηρίζει ως «δευτερογενή προφορικότητα» και διατηρεί τον όρο αυτό (2001).

Στην «δευτερογενή» αυτή προφορικότητα που ο Ong θεώρησε αποτέλεσμα των ηλεκτρονικών μέσων, αναφερόταν κύρια στο «τηλέφωνο, το ραδιόφωνο, την τηλεόραση και τα διάφορα είδη εγγραφής του ήχου» (2001:194). Οι υπολογιστές έρχονται να προσθέσουν το δικό τους αποτέλεσμα. Και αυτό όχι μόνο γιατί επωμίζονται τον ρόλο να είναι αυτοί τα μέσα, ή «το μέσο», όπως είδαμε, αλλά γιατί αναδιαρθρώνουν την έννοια της αισθητηριακής εμπειρίας, που παρέχουν τα μέσα.

Ο McLuhan, είχε από νωρίς αποδώσει στα μέσα στον ρόλο τους ως προεκτάσεις του σώματος, αλλά ένας άλλος χώρος, ο κυβερνοχώρος χρήζει τώρα μελέτης ως προς τα στοιχεία προφορικότητας και εγγραμματος που ενέχει. Σε μια τέτοια μελέτη, το σώμα, το πρόσωπο, οι αισθήσεις, η εμπειρία, το βίωμα, η γνώση αποκτούν ιδιαίτερες μορφές. Όπως ο Lévy παρατηρεί, «τα συστήματα δυνητικής πραγματικότητας (...) μας επιτρέπουν να έχουμε επιπλέον την εμπειρία μιας δυναμικής συσσωμάτωσης διάφορων τρόπων αισθητηριακής πρόσληψης. Μπορούμε σχεδόν να αναβιώσουμε την πλήρη αισθητηριακή εμπειρία κάποιου άλλου» (1999:36). Άλλωστε είναι σημαντικό ότι έχει υποστηριχθεί πως η πραγματικότητα του κυβερνοχώρου δεν διαφέρει αισθητηριακά από την πραγματικότητα (Markham, 1998:211).

Ο Θ. Παραδέλλης (2001:xiii) συνοψίζοντας τις απόψεις του W. Ong για τον χαρακτήρα των πολιτισμών αναφέρει ότι «έχουν περάσει (τουλάχιστον στη Δύση) από την περίοδο της πρωταρχικής προφορικότητας³⁵ στη χειρογραφική περίοδο και από εκεί στην τυπογραφική για να καταλήξουν σήμερα στη δευτερογενή προφορικότητα που αναπτύσσεται πλέον μέσα σε ένα μικτό περιβάλλον ηλεκτρονικών ηχητικών μέσων, αλλά

³⁵ Ο Ong ονομάζει τους πολιτισμούς που δεν χρησιμοποιούν καθόλου γραφή «πρωταρχικά προφορικούς πολιτισμούς» (2001:39).

και εγγραμματοσύνης». Μπορούμε να πούμε ότι η μελέτη μας στοχεύει στην ανίχνευση του περιβάλλοντος αυτού, των όρων που η προφορικότητα και ο εγγραμματισμός υπάρχουν σ' αυτό. Η ειδικότερη συνθήκη που θέτουμε είναι ότι θα περιστραφούμε στις επιδράσεις της πληροφορικής τεχνολογίας. Σε ένα επόμενο βήμα, θα μελετήσουμε τις έννοιες της προφορικότητας και του εγγραμματισμού στην πληροφορική τεχνολογία.

Προφορικότητα, εγγραμματισμός και πληροφορική τεχνολογία

Στο πρώτο μέρος έγινε αναφορά στις έννοιες της προφορικότητας και του εγγραμματισμού, όπως συναντώνται και χρησιμοποιούνται στον χώρο των κοινωνικών επιστημών. Έγινε μια αναφορά τόσο με άξονα το δίπολο προφορικότητα και εγγραμματισμός, όσο και με την χρονική τοποθέτησή τους από τους πρωταρχικούς προφορικούς πολιτισμούς, μέχρι τη σημερινή δευτερογενή και σε κάθε περίπτωση διαφορετική από αυτή των προ-εγγράμματων πολιτισμών, προφορικότητα.

Σε ό,τι αφορά τον εγγραμματισμό, είδαμε ότι οποιαδήποτε έννοια εγγραμματισμού στην πληροφορική τεχνολογία έχει νόημα μόνο αν μας χρησιμεύει ώστε να προσδιορίσουμε συγκεκριμένες πρακτικές και δεξιότητες, όχι όμως και κάποιο συγκεκριμένο και εύκολα προσδιορίσιμο σύστημα καλλιέργειας δυνατοτήτων του χρήστη.

Περισσότερο σημαντικό, ίσως, είναι το γεγονός ότι η προφορικότητα αποκτά ένα μεγάλο μάλλον ανεξερεύνητο κομμάτι της στα ηλεκτρονικά μέσα κατ' αρχάς και στην πληροφορική τεχνολογία στην συνέχεια. Το κομμάτι αυτό, όπως αναφέρθηκε, κατά ένα μέρος σχετίζεται με μια προφορικότητα που επανέρχεται στο προσκήνιο, μετά από ένα μεγάλο διάστημα «παραγκωνισμού» της από την ανάπτυξη περισσότερο εγγράμματων πρακτικών, γι' αυτό και ο Ong την ονομάζει «δευτερογενή προφορικότητα».

Είδαμε επίσης ότι η υφιστάμενη σύζευξη των ηλεκτρονικών μέσων που από την αρχή του εικοστού αιώνα έκαναν την εμφάνισή τους, με τα μέσα που μας παρέχει η πληροφορική τεχνολογία είναι γεγονός που κατά ένα μεγάλο ποσοστό έχει ολοκληρωθεί. Είτε τα μέσα έχουν δεχτεί άμεσες επιδράσεις από την πληροφορική ως «νέα μέσα», είτε έχουν πλήρως αφομοιωθεί από ψηφιακές εφαρμογές.

Έτσι, είτε μιλήσουμε για την «δευτερογενή προφορικότητα» που ο Ong διερευνά στην «ηλεκτρονική μετα-τυπογραφία», όπως την αναφέρει (2001:193), είτε για την προφορικότητα της εκτεχνολογημένης καθημερινότητας με ένα πλήθος συσκευές που

λειτουργούν με πληροφορική τεχνολογία, δεν μπορούμε παρά να έχουμε πολλά κοινά στοιχεία.

Καθώς ένα μεγάλο χρονικό διάστημα έχει μεσολαβήσει από την εμφάνιση των πρώτων εγγραμματισμών, θέτοντας την πρωταρχική προφορικότητα σε ένα μακρινό παρελθόν με το οποίο δεν σχετίζονται καθόλου πλέον οι κουλτούρες, σε κάθε σύγχρονη μορφή προφορικότητας, δεν θα αναμένουμε παρά μια κατάσταση αλληλεπίδρασης των δύο καταστάσεων (προφορικότητα και εγγραμματισμός). Ο Ong κάνει λόγο για μια συνειδητά επιλεγμένη, από μια εγγράμματη συνείδηση, προφορικότητα: «έχει εντυπωσιακές ομοιότητες με την παλιά όσον αφορά τον συμμετοχικό, μεθεκτικό χαρακτήρα της, την καλλιέργεια της κοινωνικής αίσθησης, την επικέντρωση στην παρούσα στιγμή, ακόμη και στην χρήση των λογοτύπων (Ong, 1971:284-303 και 1977:16-49, 305-41). Ουσιαστικά όμως είναι μια πιο συνειδητή και εσκεμμένη προφορικότητα, η οποία στηρίζεται μόνιμως στη χρήση της γραφής και της τυπογραφίας που είναι απαραίτητες στην κατασκευή, τη λειτουργία αλλά και τη χρήση των μηχανημάτων» (2001:195).

Ένα δεύτερο σημαντικό χαρακτηριστικό πέραν της «προφορικότητας που λειτουργεί με εγγραμματισμούς», που μόλις αναφέρθηκε, συνιστά το εύρος της ομάδας που η προφορικότητα συγκροτεί: «η δευτερογενής προφορικότητα δημιουργεί μια ομαδική αίσθηση, αμέτρητα μεγαλύτερη από αυτήν που δημιουργεί ο πρωταρχικά προφορικός πολιτισμός - το 'παγκόσμιο χωρίο' του McLuhan» (Ong, 2001:195). Πράγματι, σε κάθε μέσο μπορούμε να αντλήσουμε τα στοιχεία εκείνα που δημιουργούν την «ομαδική αίσθηση», με διαφορετικό τρόπο, στην ομάδα που παραδοσιακά ονομάζουμε «κοινό» (audience) (Fiske κ.α., 2001:19).

Κατ' αρχάς το προϊόν των μέσων ανήκει στην «δημόσια σφαίρα» (public sphere) (Fiske κ.α. 2001:250), συνιστά έναν «κοινό τόπο», ανήκει σε όλους, κατά δεύτερον η θεαματικότητα, η πεποίθηση της προσβασιμότητας από πολλά άτομα, ακόμη και οι διαπροσωπικές συζητήσεις γύρω από τα προϊόντα των μέσων, οδηγούν στην αίσθηση μιας μεγάλης ομάδας (Παπαθανασόπουλος, 1997:54-55). Τα όρια της ομάδας δεν μπορούν να

περιοριστούν παρά μόνο από τα όρια του εκπεμπόμενου μηνύματος από το μέσο. Η δορυφορική τηλεόραση, για παράδειγμα, και το Ιντερνέτ, έσωσαν στις ομάδες αυτές την δυνατότητα να υπάρχουν με εύρος παγκόσμιο.

Στα πλαίσια της συζήτησης για την κοινωνική λειτουργία του μέσου, των επιδράσεών του δηλαδή στην κοινωνική ομάδα (Fiske, 2000:99-104)(Παπαθανασόπουλος, 1997:53-84) (McQuail, 1997:431-465), οι συζητήσεις για τον κυβερνοχώρο εισάγουν και εξετάζουν την πιθανότητα αναφοράς σε μια «κοινότητα» (community). Ο όρος ωστόσο δεν χρησιμοποιείται ακόμη για να εκφράσει μια πάγια κατάσταση στον κυβερνοχώρο. Οι απόψεις, ενισχύουν ή αποθαρρύνουν την χρήση του όρου, και δεν μπορούμε να πούμε ότι διαγράφονται με βεβαιότητα τα χαρακτηριστικά μιας «κοινότητας» (Slevin, 2000:92 - Watson, 1997).

Θα κινηθούμε λοιπόν στην έννοια του «κοινού» και θα αναζητήσουμε σ' αυτό στοιχεία προφορικότητας. Ο Ong, αναφερόμενος στις συμπεριφορές του κοινού, εξηγεί από πού απορρέει η σύγχρονη κοινωνική ευαισθησία και συμπεριφορά: «πριν από την έλευση της γραφής, οι προφορικοί άνθρωποι ήταν ομαδοκεντρικοί επειδή δεν υπήρχε καμιά εφικτή λύση. Στην εποχή της δευτερογενούς προφορικότητας υιοθετούμε αυτή την ομαδοκεντρική αντίληψη συνειδητά και προγραμματισμένα. Το άτομο αισθάνεται ότι ως άτομο πρέπει να είναι κοινωνικά ευαίσθητο. Σε αντίθεση με τα μέλη ενός πρωταρχικά προφορικού πολιτισμού που είναι εξωστρεφής, εμείς είμαστε εξωστρεφείς επειδή υπήρξαμε εσωστρεφής» (2001:195).

Φτάνοντας στην πληροφορική τεχνολογία, η παρατήρηση αυτή επαληθεύεται από το πλήθος των κοινωνικών δράσεων, απρόβλεπτων ακόμη και από τους εφευρέτες του, που έχουν αναπτυχθεί στο διαδίκτυο. Η κοινωνική συναναστροφή στις επικοινωνίες με υπολογιστές (CMC) είναι μια από τις πιο διαδεδομένες χρήσεις στην επικοινωνία αυτή (Baym, 1996) και αυτό διαφαίνεται από το πλήθος των εφαρμογών: ηλεκτρονικό ταχυδρομείο (email), απευθείας (σύγχρονες) συνομιλίες με πληκτρολόγηση (κείμενο)

μέσα από μια μεγάλη ποικιλία λογισμικών και υπηρεσιών³⁶, ή διάλογοι σε διαφορετικό χρόνο (ασύγχρονοι) μέσα από λίστες συμμετεχόντων σε ομάδες συζητήσεων³⁷, διαδικτυακά τηλέφωνα με εικόνα και ήχο³⁸ και άλλα. Οι επικοινωνίες αυτές άλλοτε αφορούν μεγάλες ομάδες, άλλοτε την διαπροσωπική επικοινωνία, ανάλογα την εφαρμογή που χρησιμοποιείται.

Ενώ η τεχνολογία που τις παράγει δίνει μεγάλες δυνατότητες για σταθερότητα στο μήνυμα, τυποποίηση και υψηλό βαθμό εγγραμματοτισμού (η ίδια η τεχνολογία άλλωστε συνιστά προϊόν ανεπτυγμένου εγγραμματοτισμού), το ίδιο το περιεχόμενο της επικοινωνίας, όπως θα δούμε, χαρακτηρίζεται από τον αυθόρμητο χαρακτήρα που η προφορικότητα μπορεί να έχει. Ο Ong, συγκρίνοντας πρωταρχική και δευτερογενή προφορικότητα καταλήγει ότι «ενώ η πρωταρχική προφορικότητα ενθαρρύνει την αυθορμησία, επειδή ο αναλυτικός στοχασμός που προώθησε η γραφή δεν είναι διαθέσιμος, η δευτερογενής προφορικότητα ενθαρρύνει την αυθορμησία επειδή μέσα από τον αναλυτικό στοχασμό αποφασίσαμε ότι η αυθορμησία είναι καλό πράγμα». Σχεδιάζουμε, αναφέρει ο Ong τα «χάπενινγκ» προσεκτικά για είμαστε σίγουροι ότι θα είναι αυθόρμητα (Ong, 2001:195-6).

Εξ' αρχής διαφάνηκε ότι η προφορικότητα δεν συνδέεται απαραίτητα με την ηχητική επικοινωνία, αλλά με τις αρχές οργάνωσης της πολιτισμικής δράσης που διέπουν μια «επικοινωνία με ήχο». Αυτό κάνει ξεκάθαρο γιατί μπορούμε να αναζητούμε τις επιδράσεις της προφορικότητας σε μέσα που η εικόνα συνυπάρχει με τον ήχο, ή κυριαρχεί απόντος αυτού. Στην θεωρία του κινηματογράφου, ο ήχος φαίνεται σχεδόν ανεπιθύμητος μόλις εμφανίζεται στις ομιλούσες ταινίες, ενώ πάντα αποτελούσε θέμα προς συζήτηση από τους μελετητές, η χρήση του σε σχέση με την εικόνα (Ραφαηλίδης, 1982:79). Η τηλεόραση, και το ραδιόφωνο μελετήθηκαν από κοινού ενώ η ίδια η δομή του «τηλεοπτικού κειμένου»

³⁶ Προγράμματα τέτοιου τύπου είναι το «IRC», διάφορα προγράμματα «messengers», τα «chat rooms» και άλλα συνεχώς εξελισσόμενα.

³⁷ Για παράδειγμα το «Usenet», διάφορα «Forum» και άλλα.

³⁸ Υποστηριζόμενα από ειδικά προγράμματα ή ενεργές ιστοσελίδες, τα συστήματα αυτά με την χρήση ακουστικών, μικροφώνου, κάμερας και οθόνης, παρέχουν πλήρη οπτικοακουστική επικοινωνία μεταξύ δύο ή περισσότερων ατόμων.

αποτέλεσε συνέχειά του, ή συμπορεύτηκε με το αντίστοιχο «ραδιοφωνικό κείμενο» (McQuail, 1997:51).

Φτάνοντας στην πληροφορική τεχνολογία, έγινε ακόμη πιο ξεκάθαρο ότι η εικόνα της οθόνης λειτουργεί με ό,τι θα χαρακτηρίζαμε «συνθήκες εκπομπής ήχου». Η εικόνα διαρκεί όσο εκπέμπεται, από την οθόνη, όπως ο ήχος από όσο εκπέμπεται από το ηχείο, σε αντίθεση με την έντυπη εικόνα που βρίσκεται διαρκώς παρούσα και ακίνητη στο υλικό.

Η εικόνα, εκπέμπεται στον χώρο όπως ο ήχος και φέρει όλα τα εγγενή του χαρακτηριστικά που απορρέουν από την συνάρτησή της

α) με τον χρόνο (συνεπώς, περιοδικότητα, αμεσότητα, ρυθμικότητα, επανάληψη κ.λπ.),

β) την χροιά (τόνοι, χρώματα, αποχρώσεις, συνδυασμοί κ.λπ.),

γ) την ένταση (μέγεθος, πολλαπλασιασμός ή υποδιαίρεση διαστάσεων, εύρος εξάπλωσης από το σημείο εκπομπής κ.λπ.) και

δ) τη χωροθετική διάταξη (σύνθεση, οξύτητα, βαρύτητα, αντιστικτικότητα κ.λπ.)³⁹

που είναι, άλλωστε τα χαρακτηριστικά του ήχου (Kamien, 1994:2 - Karolyi, 1983:13-17).

Τελικά, δεν πρέπει να παραβλέψουμε ότι κυριολεκτικά ο ήχος ενυπάρχει στην εικόνα όταν αυτή γίνεται κινούμενη (ακόμα και με την έλλειψη ηχητικού κύματος). Κι αυτό γιατί κατά βάση ο ήχος ταυτίζεται με την κίνηση περισσότερο παρά με το ηχητικό ερέθισμα, που συνιστά απλά το αποτέλεσμα της κίνησης λόγω της διαμεσολάβησης του αέρα μεταξύ κινούμενου σώματος και αυτιού (Σπυρίδης, 1996:16).

Έτσι, στο πρωταρχικό θεωρητικό σχήμα, όπου η προφορικότητα σχετίζεται με την «επικοινωνία με ήχο», η προφορικότητα στην πληροφορική τεχνολογία και την επικοινωνία με υπολογιστές μπορεί να ανιχνευτεί στον χώρο που συνθέτουν οι οθόνες, δηλαδή στο γενικότερο οπτικό περιβάλλον. Για παράδειγμα, σε μια πραγματικού χρόνου

³⁹ Οι θεωρητικές προσεγγίσεις της εικόνας με συνθήκες ήχου έχουν μια μακρόχρονη πορεία, αρχής γενομένης από τα θεωρητικά κείμενα του Kandinsky (1996) και ένα ρεύμα διανοητών (Για παράδειγμα, το «μουσικό σύμπαν και η ποίηση» του Valéry (1980:54), η έννοια της «μουσικότητας», όπως την εισάγουν οι Mallarmé (1983:15-27) και Ρίχαρντ Χάμαν (Ραφαηλίδης, 1992:101)). Στις μέρες μας πολλοί όροι (τόνος, όγκος, ένταση κ.λπ.) χρησιμοποιούνται από κοινού για την εικόνα και τον ήχο (Βακαλό, 1981 & Κοζάκου-Τσιάρα, 1988).

συνομιλία με πληκτρολογούμενο κείμενο σε ένα «chat room», το κείμενο κινείται, ρέει όπως ο πραγματικός διάλογος, με τα κείμενα των συνομιλητών να εμφανίζονται στην οθόνη όπως ο προφορικός λόγος εκφέρεται στον χώρο. Οι συνομιλητές διακρίνονται ως προς διάφορα χαρακτηριστικά τους από το χρώμα, τον τύπο και το μέγεθος της γραμματοσειράς.

Ο τρόπος δηλαδή που ο γραπτός (προσποιούμενος τον προφορικό) λόγος εμφανίζεται στην οθόνη ενέχει στοιχεία προσωπικά, όπως χροιά, προσωπικότητα και άλλα, του ομιλητή, που εμφανίζονται οπτικοποιημένα. Ολοκληρώνοντας το παράδειγμα, θα παρατηρήσουμε ότι για να φτάσουν οι συνομιλητές του «chat room» να δημιουργούν και να αποκωδικοποιούν τον οπτικό αυτό κώδικα επικοινωνίας που δομείται στα πλαίσια μιας προφορικότητας, χρησιμοποίησαν ένα πλήθος εγγραμματισμών, σε μια πολυεπίπεδα εγγράμματη κουλτούρα. Οι εγγραμματισμοί αυτοί αφορούν στην πληροφορική, στην οπτική γλώσσα των μέσων, στην αισθητική και πολιτισμική και επικοινωνιακή αγωγή.

Παραμένοντας στο αρχικό σχήμα, που συσχετίζει την προφορικότητα αποκλειστικά με την «επικοινωνία με ήχο», μπορούμε βέβαια να εντοπίσουμε πολλαπλές περιπτώσεις πραγματικής παρουσίας του ήχου. Ο Ιωάννης Βρεττός (2000, 137-141) κάνει μια αποτίμηση των εφαρμογών αυτών: υπαγόρευση κειμένων και εντολών στον υπολογιστή, με διάφορα προγράμματα (κειμενογράφους, Via Voice της IBM), προγράμματα προφορικής εξυπηρέτησης για την πλοήγηση στους δρόμους, τον καιρό, αυτόματες μεταφράσεις κ.λπ. Οι μορφές αυτές επικοινωνίας δεν μπορούν, βέβαια, να θεωρηθούν συνομιλίες ανθρώπου με υπολογιστή. Οι υπολογιστές δεν μπορούν να αντεπεξέλθουν στον πλούτο των νοημάτων και των συναισθηματικών αποκλίσεων της ανθρώπινης γλώσσας καθώς στην βάση τους αυτό που χρησιμοποιούν και αποκαλούμε «γλώσσα» είναι τελείως διαφορετικό. (Βρεττός, 2000:139). Δεν θα πρέπει να περιμένουμε την ολοκλήρωση μιας τεχνολογίας, που θα ανατρέψει τα όσα αναφέρουμε κατασκευάζοντας νοήμονες υπολογιστές. Έχουμε ήδη το υλικό που χρειάζεται για να προβούμε σε κάποια συμπεράσματα. Όπως αναφέρει ο Βρεττός, «ο υπολογιστής στον κόσμο μας, ο οποίος δεν

διαφέρει απ' αυτόν που περιγράφει ο Κάφκα, είναι το τέλος και η ολοκλήρωση του τεχνικού πολιτισμού. Θα πρέπει δηλαδή «να αντιμετωπίσουμε τον υπολογιστή όχι ως αιτία αλλά ως το αποτέλεσμα» (2000:139).

Η προφορικότητα αυτή, βέβαια, δεν είναι μακρινή (Βρεττός, 2000:138). Σε μια τέτοια προφορικότητα, η «γλώσσα του υπολογιστή», που κατά την γλωσσολογία δεν συνιστά γλώσσα, παραμένει διαφορετική από την ανθρώπινη γλώσσα και έτσι αν σε μια τέτοια προφορικότητα κάνουμε κάποιες υποχωρήσεις, όπως μειώσεις λεξιλογίου, εννοιών, διαστρέβλωση συντακτικών δομών ή εγκατάλειψη κάποιων νοημάτων και εκφραστικών χρήσεων, απλά μας περιορίζει η τεχνολογία. (Βρεττός, 2000:138). Δεν μπορούμε να πούμε ότι ενδίδουμε σε κάποιον εγγραμματισμό της πληροφορικής, παραμένουμε μακριά από κάθε πληροφορική γλώσσα και ενισχύουμε την προφορικότητα. Μιλώντας για το μέλλον, ο Βρεττός υποστηρίζει ότι «δεν θα μιλάμε, όπως ο υπολογιστής, γιατί είναι πολύ κοπιαστικό και δεν θα κατορθώσει ίσως [και] ο υπολογιστής να μιλάει όπως εμείς (2000:139).

Από την άποψη αυτή, μπορούμε να αξιοποιήσουμε τα όσα ο Μ. Δερτούζος (2001) αναφέρει στο έργο του «η ανολοκλήρωτη επανάσταση» όπου μας περιγράφει ένα κυρίως προφορικό περιβάλλον υπολογιστών. Δίνει πάρα πολλά παραδείγματα υπολογιστών που ακούν και μιλούν, οπότε οι χρήστες δεν θα πρέπει να είναι εξοικειωμένοι με κάποια μορφή χρήσης. Οι συσχετισμοί αυτοί αρμόζουν στον αρχικό παραλληλισμό που κάνει ο Calvet που αναφέρει τον ήχο να αρμόζει στην προφορικότητα και την εικόνα στον εγγραμματισμό, κατά τις απόψεις του Maurice Houis.⁴⁰

Αναφερόμενος στην σύγχρονη πληροφορική τεχνολογία ο Δερτούζος, αναφέρει ένα σύνολο δυσλειτουργιών που αυτή διαθέτει και συναντούνται στην καθημερινή χρήση των υπολογιστών. Τις δυσλειτουργίες αυτές αναφέρει ως «σφάλματα», που θα εκλείψουν σε

⁴⁰ Houis, Maurice. (1980). Oralité et scripturalité. Στο *Éléments de recherche sur les langues africaines*, AGECCOOP. Σελ. 12.: «Η προφορικότητα είναι ιδιότητα μιας επικοινωνίας που βασίζεται σε μια κατεξοχήν ακουστική αντίληψη του μηνύματος. Η γραπτή απεικόνιση είναι ιδιότητα μιας επικοινωνίας που βασίζεται σε μια κατεξοχήν οπτική αντίληψη του μηνύματος»(Calvet, 1995:10).

ένα μοντέλο πληροφορικής με «ανθρωποκεντρικούς» υπολογιστές. Βέβαια, ο Δερτούζος δεν προσεγγίζει την πληροφορική τεχνολογία με όρους προφορικότητας και εγγραμματοσύνης, αλλά μπορούμε να χαρακτηρίσουμε ως πολύ προφανή τα στοιχεία αυτά στην διάκριση που κάνει. Συνδέει τους ομιλούντες υπολογιστές (προφορικότητα) με ένα πολιτισμό που «θέτει στο επίκεντρο τον άνθρωπο». Σε μια τέτοια κατάσταση, απομακρυνόμαστε από εξορθολογιστικά μοντέλα και εγγραμματισμούς που διέπουν στις μέρες μας την εκτεχνολογημένη καθημερινότητα, όπου πολυσύνθετα και ογκώδη εγχειρίδια χρήσεως προσπαθούν να μας διδάξουν. Ο άνθρωπος θα κινείται αποδεσμευμένος από αυτά και όλη η ευθύνη υλοποίησης των απαιτήσεών του θα πρέπει να μεταβιβαστεί στους υπολογιστές. Έτσι, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η σύγχρονη πληροφορική τεχνολογία, ως το αντίθετό με ό,τι εισηγείται ο Δερτούζος, διακρίνεται από ένα πλήθος εγγράμματων πρακτικών, και άρα εξορθολογικοποιημένων δεσμεύσεων. Μάλιστα, οι εγγράμματες αυτές πρακτικές είναι σε πολλές περιπτώσεις ασύμβατες μεταξύ τους κι αυτό οδηγεί, κατά κανόνα, στα «σφάλματα». Στα σφάλματα αυτά υποπίπτουν οι υπολογιστές κατά τον Δερτούζο, όταν καλούνται να διαχειριστούν τις ανάγκες μας μέσα από την φιλοσοφία που κατασκευαστικά τους διέπει.

Όμως όπως και ο ίδιος αναφέρει, η πληροφορική τεχνολογία ως προς την εσωτερική κατασκευή της (δομές υλισμικού - λογισμικού⁴¹) δεν είναι αυτοφυής, αλλά αποτέλεσμα επιλογών και πράξεων συγκεκριμένων ανθρώπων, οι οποίοι εμφορούνται από μια συγκεκριμένη «νοοτροπία». Η έννοια της νοοτροπίας όπως την εισάγει ο Δερτούζος (2001:49-52) είναι πολύ σημαντική, γιατί υποδηλώνει μια μορφή «στερεοτυπικής σκέψης», η δυναμική της οποίας προσιδιάζει (χωρίς να είναι) με αυτή μιας παράδοσης (Lippmann, 1993:139).

Εγγράμματες πρακτικές και ιδεοληψίες, έχουν διαμορφώσει μια πραγματικότητα «σφαλμάτων» που οδηγούν σε άτυπες αλλά αρκετά παγιωμένες νοοτροπίες, σε προφορικές διαδικασίες αντιμετώπισής των σφαλμάτων, όπως θα δούμε. Γι' αυτό ο

⁴¹ Οι όροι αναφέρονται ως μεταφράσεις των «hardware» και «software» αντίστοιχα.

Δερτούζος προτείνει να «εστιάσουμε στη χρηστικότητα και όχι στην ιδεοληψία» (Δερτούζος, 2001:30), ως μια λύση στο αδιέξοδο των σφαλμάτων αυτών.

Ως σφάλματα ο Δερτούζος αναφέρει τις ασυμβατότητες των εξαρτημάτων («σφάλμα ανολοκλήρωτων συστημάτων»), την υπερβολική συσσώρευση μηνυμάτων και επικοινωνιών («σφάλμα υπερφόρτωσης»), την έλλειψη αυτοματισμού που οδηγεί σε πολλές δραστηριότητες για ένα αποτέλεσμα («σφάλμα χειρονακτικής εργασίας»), την αδυναμία εύστοχης πρόσβασης στην πληροφορία («σφάλμα πληροφορικής πρόσβασης»), τις άστοχες ανθρώπινες εργασίες («σφάλμα ανθρώπινης δουλειάς»), τις απότομες ανασχέσεις λειτουργίας («σφάλμα κατάρρευσης»), τα υπερβολικά εγχειρίδια εκμάθησης (σφάλμα υπερβολικής μάθησης), τα πολύπλοκα προγράμματα («σφάλμα υπερφόρτωσης δυνατοτήτων»), την άστοχη επίκληση ευφυΐας της μηχανής («σφάλμα πλαστής ευφυΐας»), τις καθυστερήσεις στην εκτέλεση («σφάλμα αναμονής»), την συμπλοκή προγραμμάτων («σφάλμα συσσώρευσης») (Δερτούζος, 2001:24-29).

Με βάση τα όσα έχουμε αναφέρει, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι η πληροφορική τεχνολογία, ως προϊόν εγγράμματων πρακτικών αποτελεί κατ' αρχάς ένα σύνθετο πεδίο δράσης για τον άνθρωπο. Τα όσα ο Δερτούζος αναφέρει ως σφάλματα, μπορούν να συσχετιστούν με τα αδιέξοδα που δημιουργούν οι εγγράμματες πρακτικές που δεν διακρίνονται από την λειτουργικότητα και την πνευματική «ολοκλήρωση» ενός έργου προφορικότητας, άρα ομαδικού (από την ανώνυμη συλλογικότητα) και παραδοσιακού (με την έννοια της ολοκληρωμένης χρηστικότητας και λειτουργικότητας). Όσα ο Δερτούζος στιγματίζει, δεν είναι παρά αναμενόμενες δυσχέρειες των πρακτικών εγγραμματοποίησης. Το εγγράμματο προϊόν μπορεί να είναι ατομικό προϊόν, επώνυμο, εσωστρεφές ως προς τα χαρακτηριστικά του⁴², και άρα ασύμβατο (σφάλμα ανολοκλήρωτων συστημάτων). Επίσης το εγγράμματο προϊόν συνδέεται με την «πολιτισμική σώρευση», που μπορεί να είναι σε

⁴² Ο χαρακτήρας αυτός αναφέρεται και από τον Ong (2001:195). Συνάδει ως θεωρητικό σχήμα (ατομικότητα-εγγραμματοποίηση / ομαδικότητα-προφορικότητα) με τις αρχικές διατυπώσεις των θεωριών του χάσματος (Παραδέλλης, 2001:xxi).

επίπεδο κουλτούρας (σφάλμα υπερφόρτωσης, σφάλμα υπερβολικής μάθησης) ή πολιτισμού (civilization) (σφάλμα υπερφόρτωσης δυνατοτήτων, σφάλμα συσσώρευσης).

Ο αυτοματισμός, συνεπάγεται περιορισμό δραστηριοτήτων και γνωστικών διεργασιών, αφού η μηχανή αναλαμβάνει να επιτελέσει περισσότερα πράγματα. Αυτό πρακτικά σημαίνει περιορισμό εγγράμματων πρακτικών και ανάπτυξη, με την «λειτουργικότητα» της προφορικότητας. Έτσι, όταν ο Δερτούζος παρατηρεί «έλλειψη αυτοματισμού» (σφάλμα χειρονακτικής εργασίας), ουσιαστικά παρατηρεί μια έλλειψη αυτοδυναμίας στην χρησιμότητα των εφαρμογών και μια έλλειψη ολοκλήρωσης, χαρακτηριστικά που παρέχει ένα προϊόν προφορικής δημιουργίας. Το «σφάλμα πληροφορικής πρόσβασης», σχετίζεται άμεσα ενός «εγγραμματισμού στην πληροφορία», όπως έχουμε τον αναφέρει και εντάσσεται στις ποιοτικές συνέπειες της «πολιτισμικής συσσώρευσης».

Το συμπέρασμα, ότι το μοντέλο των ανθρωποκεντρικών υπολογιστών, στο οποίο αναφέρεται ο Δερτούζος στηρίζεται στην προφορικότητα, και αποθαρρύνει την εγγράμματη πληροφορική κουλτούρα, μπορεί να ενισχυθεί, από τις απόψεις του Δερτούζου για την «επικοινωνία με εικόνα». Δεν απορρίπτει την οπτική επικοινωνία με τους υπολογιστές γιατί κριτήριό του δεν είναι η ύπαρξη ή απουσία ήχου. Η οπτική επικοινωνία που προτείνει δεν θα πρέπει να διέπεται από αρχές εγγραμματισμού, αλλά να κινείται στις αρχές της προφορικότητας όπως την έχουμε αναφέρει.

«Ο προφορικός διάλογος θα πρέπει να είναι το πρωταρχικό μέσο επικοινωνίας ανάμεσα στους ανθρώπους και τα μηχανήματα, και η όραση θα πρέπει να είναι η πρωταρχική προσέγγιση για την ανθρώπινης υφής αντίληψη των πληροφοριών από την πλευρά του μηχανήματος», αναφέρει ο Δερτούζος και δίνει ένα παράδειγμα: «Μπορούμε να φανταστούμε καταστάσεις όπου ο οπτικός διάλογος μεταξύ ανθρώπου και μηχανήματος θα ήταν προτιμότερος. Για παράδειγμα, στην εκμάθηση σκι ή ζογκλερικών κόλπων μέσω μηχανήματος. Όμως στα ανθρωποκεντρικά συστήματα μας ενδιαφέρει η διεπικοινωνία μεταξύ των ανθρώπων και μηχανημάτων σε όλο το φάσμα των ανθρώπινων

ενδιαφερόντων, όπου όπως έδειξε η τηλεφωνία, οι συναλλαγές που βασίζονται μόνο στην ομιλία μπορούν να επιτύχουν πολλά» (Δερτούζος, 2001:74).

Ο Δερτούζος, διαχωρίζει την επικοινωνία από ό,τι θα αποτελούσε την υλικότητά της. Διαχωρίζει δηλαδή το επικοινωνούμενο μήνυμα από τα σχήματα και χρώματα της οθόνης, αλλά και τις διατάξεις του υλισμικού, τις εγγράμματες δομές του, και οποιοδήποτε υλικό μέγεθος. «Ένας ανθρωποκεντρικός υπολογιστής που θα μπορεί να εκτελέσει αυτές τις λειτουργίες γρήγορα και αποτελεσματικά με ελάχιστες εντολές (...) θα πρέπει να είναι απλούστερος στη χρήση εξωτερικά, κάτι που σημαίνει ότι θα πρέπει να γίνει πολυπλοκότερος εσωτερικά» αναφέρει (2001:34).

Σε ένα δυϊκό σχήμα, με βάση τα λεγόμενα του Δερτούζου, αντιπαραβάλλονται το σύνθετο εσωτερικά (άρα ακατανόητο για τον μη εγγράμματο άνθρωπο) μηχάνημα και η ολοκληρωμένη εξωτερικά προφορική λειτουργία. Δεν πρέπει να μας διαφεύγει όμως ότι η σημερινή πληροφορική τεχνολογία βρίσκεται σε ένα ενδιάμεσο στάδιο, όπου συχνά επικαλείται την αμεσότητα μια προφορικής διαδικασίας, αλλά στην πράξη αστοχεί ως δέσμια μιας εγγράμματης διαδικασίας. Έτσι θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι η πληροφορική τεχνολογία εκ των πραγμάτων φέρνει σε αδιέξοδο τον άνθρωπο που την χρησιμοποιεί με όρους προφορικότητας (όπως η ίδια η τεχνολογία τον παροτρύνει να κάνει), ενώ στην πραγματικότητα του είναι απαραίτητοι ποικίλοι εγγραμματισμοί για να μπορέσει να την χειριστεί.

Αυτή η παρατήρηση, μας βοηθάει να αντιληφθούμε ότι η πληροφορική τεχνολογία δεν οδηγεί μόνο στους χώρους μιας δυνητικής πραγματικότητας. Ενδέχεται να μας φέρνει στην θέση να κινηθούμε σε μια πραγματικότητα που δεν μπορούμε να κατανοήσουμε με όρους εγγραμματισμών. Έτσι,, προκύπτει η ανάγκη να κατασκευάσουμε ατομικά ερμηνευτικά σχήματα και εξηγήσεις, με προσωπικούς αντιληπτικούς μηχανισμούς και γνωσιακές δομές για την πραγματικότητα αυτή. Οι ερμηνείες αυτές βέβαια δεν αποκλείεται να είναι κοινές και για μεγάλες ομάδες ανθρώπων, και όχι αποκλειστικά

ατομικές, όμως αυτό δεν τις καθιστά «εγγράμματα» έγκυρες και ορθολογικές καθώς θα χαρακτηρίζονται από την έλλειψη εγγράμματης κουλτούρας, στην βάση τους.

Αυτές οι μη έγκυρες πρακτικές ωστόσο, θα πληρούν τους όρους της προφορικότητας, να λειτουργούν αποτελεσματικά, να παγιωθούν στη συνείδηση μιας ομάδας και να διαμορφωθούν ανώνυμα και συλλογικά από αυτή. Θα μπορούσαμε μάλιστα, δανειζόμενοι ένα ακόμη θεωρητικό εργαλείο, να παραλληλίσουμε την διαδικασία λειτουργίας σε ένα πληροφορικό περιβάλλον, με την «μεταφορά του ‘μαστορέματος’» (Cuche, 2001:126) που προτείνει ο Levi-Strauss.⁴³

Όπως αναφέρει ο T. Hawkes⁴⁴ για την θεωρία αυτή του Levi-Strauss, «αναφέρεται στα μέσα με τα οποία το α-γράμματο και μη τεχνικό μυαλό του ονομαζόμενου ‘πρωτόγονου’ ανθρώπου, αντιδρά στον κόσμο γύρω του. Η διαδικασία περιλαμβάνει μια ‘επιστήμη του απτού’ (σε αντίθεση με την ‘πολιτισμένη’ επιστήμη του ‘αφηρημένου’) που χωρίς να της λείπει η λογική, αντίθετα με μεγάλη τάξη και ακρίβεια διευθετεί, κατατάσσει και ταχτοποιεί σε δομές τις μικρολεπτομέρειες του φυσικού κόσμου σε όλη τους την αφθονία, μέσω μιας ‘λογικής’ που δεν είναι η δική μας». (Hebdige, 1988:141). Όπως κατέδειξε ο R. Bastide⁴⁵ «αυτή η έννοια [του μαστορέματος] όχι μόνον επιτρέπει την ερμηνεία των ήδη πεπρατωμένων πολιτισμικών διαδικασιών, αλλά και των μετασχηματισμών εν τω γίνεσθαι» (Cuche, 2001:127).

Μεταφέροντας τα λεγόμενα του Hawkes στην περίπτωση μας, δεν έχουμε α-γράμματο, αλλά «μη εγγράμματο στους απαραίτητους πληροφορικούς εγγραμματισμούς». Δεν έχουμε απλά «τον κόσμο γύρω», αλλά έναν χώρο δυνητικής πραγματικότητας της πληροφορικής τεχνολογίας. Αυτό που ο άνθρωπος «διευθετεί κατατάσσει και ταχτοποιεί σε δομές» δεν είναι οι «μικρολεπτομέρειες», του φυσικού, αλλά του «πληροφορικού» κόσμου. Οι διευθετήσεις αυτές γίνονται στην βάση μιας λογικής, που όμως δεν συμπίπτει με αυτή που διέπει την πληροφορική τεχνολογία. Όσο πιο μακριά βρισκόμαστε από την

⁴³ Levi-Strauss, Claude. (1979). *Άγρια Σκέψη*. Αθήνα: Παπαζήσης.

⁴⁴ Hawkes, T. (1977). *Structuralism and semiotics*. Methuen. (Hebdige, 1988:219).

«ανθρωποκεντρικότητα» που αναφέρει ο Δερτούζος, τόσο υπάρχει ανάγκη ανάπτυξης του «μαστορέματος», αφού δεν υπάρχει η δυνατότητα σύμπλευσης με την εγγράμματη λογική που πραγματικά διέπει την υπάρχουσα τεχνολογία.

Οι αναφορές του Δερτούζου μας έδωσαν την δυνατότητα να παρατηρήσουμε την γενικότερη θέση της πληροφορικής τεχνολογίας απέναντι στις προφορικές και τις εγγράμματες πρακτικές. Όμως στην σημερινή πραγματικότητα, η χρήση των ήχων για επικοινωνία με τους υπολογιστές ξεκινά στην καθημερινότητα με λειτουργίες υπενθύμισης, παραπομπής, ειδοποίησης κ.λπ. με έναν τρόπο ανάλογο με αυτών των επιφωνηματικών λειτουργιών της γλώσσας. Όσο η επικοινωνία γίνεται με τον ήχο, βασίζεται μόνο στην γλώσσα (ίσως κυρίως μια «γλώσσα με επιφωνηματικό χαρακτήρα») και καμιά άλλη τεχνολογία από αυτή της γλώσσας δεν χρησιμοποιείται.

Έτσι δεν χρειάζεται κανένας περαιτέρω εγγραμματοπισμός. Η ίδια αρχή μπορούμε να πούμε ότι ισχύει και στις άλλες περιπτώσεις χρήσης ήχου από τις συσκευές: ήχοι που ειδοποιούν, επισημαίνουν, ενημερώνουν, συνδέονται με την πρωταρχικότητα της προφορικότητας και χρησιμοποιούνται με επικοινωνιακό περιεχόμενο σε ζητήματα ασφάλειας, πρόληψης, προστασίας, προειδοποίησης κ.λπ. - είτε για τον άνθρωπο είτε για την συσκευή. Πρόκειται για μια προφορικότητα, που στοχεύει σε πρωταρχικές, πρωτογενείς, θα λέγαμε, ανάγκες του ανθρώπου.

Όταν οι συσκευές δεν χρησιμοποιούν ήχους, αλλά οπτικές ενδείξεις, τονίζονται σ' αυτές τα «ηχητικά» τους χαρακτηριστικά, δηλαδή, αναβοσβήνουν ρυθμικά (όπως χαρακτηριστικά κάνει ο «κέρσορας» του κειμενογράφου), αποκτούν ένταση με περισσότερο φως και έντονα χρώματα (π.χ. κόκκινο), χρησιμοποιούν κυλιόμενα γράμματα για τα μηνύματα κ.λπ.

Έτσι σ' ένα πρώτο επίπεδο παρατηρούμε ότι η πληροφορική τεχνολογία, δομεί την εικόνα και τον ήχο της με έμφαση στις αρχές επικοινωνίας της προφορικότητας. Δεν επικοινωνεί

⁴⁵ Bastide, Roger. (1970). *Mémoire collective et sociologie du bricolage*. L' *année sociologique*, n. 21. σ. 65-108.

τα μηνύματά της με την σταθερότητα και την ιεραρχία του γραπτού κειμένου αλλά τονίζει, κινεί, ρυθμοδοτεί, αναδεικνύει και συνθέτει τα μηνύματά της χρησιμοποιώντας κάθε μέσο που θα μπορούσε να επινοήσει για να προβάλλει το μήνυμά⁴⁶. Έτσι οδηγείται σε μια μορφή επικοινωνίας με πολλά μη-λεκτικά (non-verbal)(Fiske κ.α., 2001:204) μηνύματα, ή συμφραζόμενα του λεκτικού μηνύματος, ακριβώς όπως και στην προφορική επικοινωνία συμβαίνει.

Στο επίπεδο της διανθρώπινης επικοινωνίας επίσης ισχύει κάτι που ήδη έχουμε αναφέρει, μια άνθιση, δηλαδή, των προφορικών ηλεκτρονικών μέσων επικοινωνίας. Ένα μεγάλο μέρος των επικοινωνιών γίνεται με ακουστικά ή οπτικοακουστικά μέσα και ένα μεγάλο μέρος της πραγματικότητάς μας ανασυστήνεται μέσα από αυτά. Έτσι γίνεται λόγος για την «κατασκευή της πραγματικότητας» (Σεραφετινίδου, 1995:365) μέσα από τα μαζικά μέσα, που μας μεταδίδουν τα μηνύματά τους με κάποια στοιχεία προφορικότητας.

Είναι δε, φανερό ότι δεν διακρίνουμε τα μέσα από την πληροφορική τεχνολογία, προκειμένου να μιλήσουμε για «επικοινωνία με ήχο», γιατί και στις δυο περιπτώσεις έχουμε το ίδιο αποτέλεσμα (π.χ. υπάρχει τηλεόραση, τηλέφωνο κ.λπ. και ως ξεχωριστή συσκευή, και ως εφαρμογή του υπολογιστή). Έτσι, όταν η πληροφορική τεχνολογία παρέχει επικοινωνία με ήχο, με τον ίδιο τρόπο που τα υπόλοιπα μέσα το επιτελούν, δημιουργεί συνθήκες «προσομοίωσης», όπως θα αποκαλούσαμε τα διάφορα λογισμικά που εμφανίζονται στην οθόνη μιμούμενα στην «πρόσοψη» τους (skin), πιστά άλλες συσκευές: τηλεόραση, ραδιόφωνο, τηλέφωνο, συσκευές αναπαραγωγής ήχου κ.λπ.

Εστιάζοντας ωστόσο στις έννοιες της προφορικότητας και του εγγραμματος στην πληροφορική τεχνολογία, θα ήταν πιο χρήσιμο να αναφερθούμε στις επικοινωνίες όπου διέπονται από την λογική της πληροφορικής τεχνολογίας κι όχι των τεχνολογιών των προγενέστερων μέσων. Η σημασία μιας τέτοιας επιλογής φαίνεται καλύτερα αν

⁴⁶ Υπάρχουν ένα πλήθος εφαρμογές «προφορικού» χαρακτήρα από τις οποίες οι πιο χαρακτηριστικές είναι σύντομες συνήθως κινούμενες επιγραφές (banners), κουμπιά (buttons), πτυσσόμενες λίστες (jump menus), «εναλλασσόμενα» κατά την προσπέλαση κουμπιά ή εικόνες (hover buttons, rollover images), κυλιόμενες επιγραφές (marquees), ακόμα και μικρά κινούμενα θέματα (animation).

παρατηρήσουμε ότι τα υπόλοιπα μέσα «δανείζονται» όλο και πιο πολύ τα χαρακτηριστικά της πληροφορικής τεχνολογίας, ακόμα κι όταν δεν μετατρέπονται σε «νέα μέσα», δηλαδή μερικώς «εκπληροφορισμένα»⁴⁷ μέσα (McQuail, 1997:54). Έτσι, η τηλεόραση απέκτησε παράθυρα, κατά την λογική των παραθυρικών λογισμικών, και πολυεπίπεδα μηνύματα που διατρέχουν την οθόνη, συστήματα που δέχονται μηνύματα από κινητά προωθώντας διαδραστικότητα σε ραδιοφωνικούς και τηλεοπτικούς σταθμούς, έχουν άτυπα κάνει την εμφάνισή τους, έντυπα οργανώνουν το υλικό τους σαν δανειζόμενα τη διαρρύθμιση και την αισθητική των ιστοσελίδων και του κυβερνοχώρου κ.λπ.

Συνοψίζοντας λοιπόν τα όσα έχουν αναφερθεί για την προφορικότητα στην πληροφορική τεχνολογία, θα λέγαμε, ότι ενώ εντοπίζονται πολλές μορφές επικοινωνίας που θα μπορούσαν να μελετηθούν, θα πρέπει να εστιάσουμε και να αναλύσουμε την προφορικότητα με επίκεντρο τις μορφές επικοινωνίας που εμφανίζονται αποκλειστικά χάρη στην πληροφορική και ψηφιακή τεχνολογία. Αυτές δεν είναι απαραίτητο να διέπονται από την παρουσία του ήχου. Θα ανιχνεύσουμε δηλαδή τις πρακτικές της προφορικότητας που συνδέονται με την ευρύτερη οργάνωση της κουλτούρας, που σχετίζεται με την πληροφορική τεχνολογία και την «επικοινωνία με υπολογιστές» (CMC) και όχι με τα χαρακτηριστικά της επικοινωνίας γενικά. Τέτοια χαρακτηριστικά είναι, όπως έχει αναφερθεί, η οργάνωση και η μετάδοση της γνώσης, η καθημερινές πρακτικές και άλλες ιδιαίτερες πτυχές συγκρότησης τους πολιτισμού.

⁴⁷ Τον όρο «εκπληροφορισμός» χρησιμοποιεί ο Κ. Παπαγιώργης, στην μετάφραση του «η μεταμοντέρνα κατάσταση» του J. F. Lyotard (1993:38).

Παράδοση και πληροφορική τεχνολογία

Για να προβούμε σε τέτοιες αναλύσεις θα εφαρμόσουμε τα όσα ήδη η θεωρία των κοινωνικών επιστημών μας παρέχει, ακόμη και πριν την ανάπτυξη της πληροφορικής τεχνολογίας, όταν οι αναφορές γίνονταν γενικότερα για τον χώρο των Μαζικών Μέσων. Το πρώτο θεωρητικό πλαίσιο με βάση το οποίο θα προβούμε σε αναλύσεις, προκύπτει από την σύνδεση προφορικότητας και παράδοσης, όπως την έχουμε ήδη επισημάνει.

Προφορικότητα και παράδοση αναφέρονται από κοινού κυρίως στην συλλογικότητα των δράσεων, στις πάγιες πρακτικές που διαμορφώνονται σταδιακά μέσα από την ομαδική δημιουργία, στην ολοκληρωμένη και πολυεπίπεδη λειτουργία των δράσεων αυτών και στην διατήρησή τους μέσα από μια διαρκή επανεμφάνισή τους δυναμικά και ενεργά στο προσκήνιο.

Τα χαρακτηριστικά αυτά σηματοδοτούν ό,τι πολλοί μελετητές θεωρούν ως «παράδοση» χαρακτηρίζουν και την προφορικότητα (Calvet, 1995 - Thompson, 1998 - Κιουρτσάκης, 2001 - Μερακλής, 1992 - Καρασαββίδου, 2003). Η παράδοση, νοείται με την ευρεία ανθρωπολογική έννοια που έχει η τελευταία εκλάβει από την δεκαετία του '70 κι έπειτα διεθνώς. Έτσι στοιχειοθετεί περισσότερο ένα εργαλείο ανάλυσης της καθημερινότητας, όπως αυτή εξελίσσεται ενεργά και δυναμικά (Μερακλής, 1973:19). Δεν πρόκειται δηλαδή για μια έννοια στατική αλλά ούτε και αντιθετική προς όποιες εξελίξεις δημιουργεί η παρουσία και ανάπτυξη της τεχνολογίας, όπως θα δούμε.

Ο McQuail, μάλιστα, δίνει έμφαση στο γεγονός ότι «τα μαζικά μέσα διατήρησαν ορισμένες παραδοσιακές πολιτισμικές πρακτικές», ενώ άλλες τις «προσάρμοσαν στις συνθήκες της αστικής ζωής, προκειμένου να καλύψουν το πολιτισμικό κενό που δημιουργήθηκε από την βιομηχανοποίηση» (1997:84). Προχωρώντας ένα βήμα παραπάνω, τις απόψεις αυτές υποστηρίζεται ότι τα μέσα όχι μόνο «μιντιοποιούν» την παράδοση (κι αυτή είναι ένα δείγμα προφορικότητας), αλλά επιπλέον, δημιουργούν παράδοση.

Ο J. B. Thompson (1998) υποστηρικτής της άποψης αυτής, αναφέρει ότι σε αντίθεση με την αντίληψη της κλασσικής κοινωνιολογικής σκέψης, να θεωρείται ότι «η παράδοση ανήκει στο παρελθόν (με περισσότερους από έναν τρόπους) και ότι οι ‘σύγχρονες κοινωνίες’ αντιπαραβάλλονται γενικά με τις ‘παραδοσιακές κοινωνίες’ οι οποίες προηγήθηκαν» (1998:297), αμφισβητεί ότι η παράδοση ανήκει στο παρελθόν. Υποστηρίζει ότι παρακολουθώντας προσεκτικά την μετασχηματιστική επίδραση που ασκούν τα μέσα επικοινωνίας, θα αποκτήσουμε μια εντελώς διαφορετική άποψη για την αλλαγή στον χαρακτήρα της παράδοσης και για τον ρόλο της στην κοινωνική ζωή.

Το πρώτο χαρακτηριστικό που δημιουργούν τα μέσα ενημέρωσης κατά τον Thompson είναι ότι οδήγησαν σε δίκτυα ενημέρωσης χωρίς διαπροσωπικό χαρακτήρα. Τα άτομα μπόρεσαν να αποστασιοποιηθούν από το συμβολικό περιεχόμενο της διαπροσωπικής αλληλόδρασης αλλά και από μορφές εξουσίας που κυριαρχούσαν στις «εντοπιότητες της καθημερινής ζωής. «Η διαδικασία της αυτό-διαμόρφωσης έγινε πιο ανακλαστική και ανοικτή με την έννοια ότι τα άτομα στράφηκαν περισσότερο στις δικές τους πηγές και στα συμβολικά αγαθά που διαχέονταν από τα μέσα επικοινωνίας για να διαμορφώσουν συνεκτικές ταυτότητες».

Στην συνέχεια, επισημαίνεται ο τρόπος που η παράδοση «μιντιοποιείται»⁴⁸. Ο Thompson υποστηρίζει ότι «...οι προφορικά μεταδιδόμενες παραδόσεις συνέχισαν να παίζουν σημαντικό ρόλο στην καθημερινή ζωή πολλών ατόμων. Επιπλέον, οι ίδιες οι παραδόσεις άλλαξαν μορφή καθώς το συμβολικό περιεχόμενο της παράδοσης εγγράφηκε βαθμιδόν στα νέα μέσα επικοινωνίας. Η «μιντιοποίηση» της παράδοσης τα εμπλούτισε με νέα ζωή: η παράδοση απελευθερώθηκε σταδιακά από τους περιορισμούς της διαπροσωπικής αλληλόδρασης και απέκτησε νέα χαρακτηριστικά. Έχασε τον τελετουργικό χαρακτήρα και έσπασε τους δεσμούς της με το πρακτικό περιεχόμενο της καθημερινής ζωής. Το ξερίζωμα, όμως, των παραδόσεων δεν τις άφησε χωρίς κάποια υποστύλωση. Αντίθετα, τις

⁴⁸ Ο όρος «μιντιοποίηση» είναι προσπάθεια που συναντάμε, προκειμένου να αποδοθεί ο όρος «mediation». Σε κάθε περίπτωση, εννοεί την οδό πρόσληψης ενός πολιτισμικού στοιχείου μέσα από τα μαζικά μέσα (mass media)

προετοίμασε να επεκταθούν και να ανανεωθούν, με το να προσκολληθούν σε νέα περιεχόμενα και να επανασυνδεθούν με νέους χώρους, οι οποίοι υπερέβησαν τα όρια της πρόσωπο-με-πρόσωπο αλληλόδρασης» (1998:299).

Ο Thompson κάνει τις εξής παρατηρήσεις σχετικά με την απάλειψη του διαπροσωπικού χαρακτήρα των επικοινωνιών στα σύγχρονα μέσα (1998:321-324):

α) η καθήλωση του συμβολικού περιεχομένου της διαμεσολαβημένης επικοινωνίας σ' ένα υπόβαθρο υλικό, το «προικίζουν» με μια μονιμότητα (που δεν υπάρχει στην διαπροσωπική αλληλόδραση). Η μονιμότητα αυτή οδηγεί στην απαξίωση της διαρκούς «επαναθέσμησης», καθώς η σταθερότητα του εκάστοτε μέσου στον χρόνο δεν καθιστά τόσες αναγκαίες διάφορες «τελετουργικές επαναθεσπίσεις». Εμπιστευόμαστε τα μέσα για την μεταβίβαση της παράδοσης, μας λέει ο Thompson, επεξεργαζόμενοι και επεξηγώντας το περιεχόμενό τους, παρά πασχίζοντας στην εκ νέου καλλιέργειά του.

β) Η παράδοση αποπροσωποποιείται με τρόπο που της προσδίδεται ένας «ορισμένος βαθμός αυτονομίας και μια δική της αυθεντία». Η προσωποποίηση που υφίσταται στα ηλεκτρονικά μέσα δεν έχει σχέση με την διαπροσωπική επικοινωνία, αλλά συνιστά «μια έλλειψη αμοιβαιότητας της διαπροσωπικής αλληλόδρασης και μια αποσυσχέτιση με τα άτομα που συναναστρέφεται κανείς στα τοπικά πλαίσια της καθημερινής ζωής», που ο Thompson θα ονομάσει «μη αμοιβαία οικιότητα εξ αποστάσεως».

γ) «Οι παραδόσεις σταδιακά και εν μέρει απώλεσαν την τοπική τους αναφορά, από τη στιγμή που η διατήρηση και η μεταβίβασή τους στην επόμενη γενιά εξαρτώταν όλο και πιο πολύ από διαμεσολαβημένες μορφές επικοινωνίας». Η παράδοση κατά τον Thompson υπέστη «αποτοπισμό».

Τέλος, ο Thompson κάνει μια ακόμη ενδιαφέρουσα παρατήρηση, όταν μιλά για την «επινόηση της παράδοσης» (1998:325). Υποστηρίζει ότι τα μέσα παίζουν ρόλο «στην εκ

(Καρασαββίδου, 2003).

νέου επινόηση της παράδοσης και στην επανασύνδεση της με διαφόρων ειδών επικρατειακές ενότητες».

Συνοψίζοντας τις απόψεις του Thompson, προκύπτουν οι έννοιες του «μετασχηματισμού της παράδοσης», της «μιντιοποίησης της παράδοσης» και της «απάλειψης του διαπροσωπικού χαρακτήρα στην επικοινωνία των δικτύων». Οι τρεις παρατηρήσεις του Thompson σε σχέση με την «αποπροσωποποίηση» αυτή, αφορούν στην «μονιμότητα» της παράδοσης που πριμοδοτούν τα μέσα β) την καλλιέργεια της «μη αμοιβαίας οικειότητας εξ αποστάσεως», τον «αποτοπισμό» των παραδόσεων και την «επινόηση της παράδοσης».

Ειδικότερα η έννοια της «μονιμότητας» που επισημαίνει ο Thompson για την παράδοση, μπορούμε να πούμε ότι είναι σημαντική για να διαφανεί με μεγαλύτερη ευστοχία η έννοια της προφορικότητας σε ένα επικοινωνείν κατά κανόνα κειμενικό, εναλλάξιμο και φαινομενικά εγγράμματο.

Ο Γιάννης Κιουρτσάκης μέσα από ένα σύνολο μελετών του για την προφορική παράδοση, (1983, 1985) δίνει μια συνοπτική παράθεση των απόψεών του για την προφορική παράδοση (2003). Υιοθετώντας μιας «δυναμική αντίληψη» εντοπίζει στην παράδοση την έννοια της συλλογικότητας, και της ενεργούς παρουσίας της στην καθημερινότητά μας. Για το μεν πρώτο χαρακτηριστικό, αναφέρει ότι παράδοση «είναι πριν απ' όλα εκείνο που μας επιτρέπει να λέμε 'εμείς', ο τρόπος μας να υπάρχουμε συλλογικά (...)». Την ενεργό παρουσία της παράδοσης που «επαληθεύεται ακόμα σήμερα στην καθημερινή ζωή μας», φέρνει ως παράδειγμα την γλώσσα, ένα έργο που δεν ανήκει σε κανέναν και συνάμα ανήκει σε όλους μας (2003:56).

Σε ένα επόμενο βήμα, διακρίνει την γραπτή από την προφορική παράδοση. Η γραπτή είναι μεταγενέστερη και «δεν χρειάζεται πια να παραδίδεται συνεχώς και αδιάσπαστα από στόμα σε στόμα» (2003:31). Πρόκειται «για παράδοση που επιδέχεται εκπληκτικές ανατροπές και ρήξεις, αλλά και επιτρέπει κριτικές αναθεωρήσεις και γνωστικές προόδους αδιανόητες στην περιοχή της προφορικής παράδοσης· που προσφέρει πάμπολλες

προσωπικές επιλογές και εξατομικεύει με πρωτόγνωρο τρόπο την ανθρώπινη δημιουργία» (2003:31-2)».Επισημαίνει ότι «ολόκληρη η νεωτερικότητα αλλά και η καθημερινή μας ζωή είναι αποκυήματα αυτής της παράδοσης, αλλά και μιας αξεδιάλυτης συμπλοκής του προφορικού και του γραπτού (2003:33)».

Προχωρώντας, θα λέγαμε την παρατήρηση του Thompson για την «μονιμότητα» της παράδοσης, ο Κιουρτσάκης παρατηρεί τις «εκπληκτικές ανατροπές και ρήξεις» μιας «εξατομικευμένης», μάλλον ανθρώπινης δημιουργίας, που επιφέρει η γραπτή παράδοση. Θα μπορούσαμε επίσης να παραλληλίσουμε το σχήμα ελευθερία/περιορισμός της προφορικής παράδοσης, που έχουμε ήδη δει και συνιστά δύο δυναμικές σε ισορροπία προκειμένου να έχουμε μια ενεργό παράδοση, με το σχήμα που τώρα αναδύεται για την γραπτή παράδοση: μονιμότητα του μέσου/ανατροπές και ρήξεις. Βέβαια ο παραλληλισμός αυτός είναι μόνο μια αναλογική διεργασία, καθώς αναζητάμε τις συνισταμένες ελευθεριότητας και πειθαρχίας σε μια επόμενη μορφή παράδοσης που μας προκύπτει, της γραπτής.

Η ολοκλήρωση της σκέψης του Κιουρτσάκη, ωστόσο, φτάνει ως την σύγχρονη τεχνολογία. Όπως αναφέρει, «στους νεώτερους χρόνους, η προφορική παράδοση ως διαδικασία έχει υποχωρήσει προς όφελος της γραπτής · και τούτη η τελευταία υποχωρεί πιθανώς με την σειρά της, στις μέρες που ζούμε, εις όφελος μιας άλλης που μένει να διαμορφωθεί και να ονομαστεί (θα μπορούσαμε ίσως να την αποκαλέσουμε «ηλεκτρονική»)(...)» (2002:33).

Κατά τον Κιουρτσάκη, τα χαρακτηριστικά των σύγχρονων μορφών που παίρνει η παράδοση διαφοροποιούνται από αυτά της παράδοσης που ο Ong θα αποκαλούσε πρωταρχική. Ένα χαρακτηριστικό που αναφέρει σχετίζεται με την οργάνωση της μνήμης των καθημερινών «εφήμερων», όπως τις αποκαλεί, γνώσεις. Επισημαίνει δύο διαφορετικές θέσεις του «εφήμερου» «στους δύο πόλους της ιστορικής εμπειρίας του πολιτισμού μας»: (προφορική παράδοση - ηλεκτρονική επικοινωνία). Το μήνυμα στον προφορικό πολιτισμό, ενώ χάνεται με την εκφορά του και δεν καταγράφεται, παρόλα αυτά

στιγμές, στοχασμοί, αισθήματα, λόγια, χειρονομίες, θησαυρίζονται υπομονετικά σε κάποια έργα, όλα αφομοιώνονται σε μιαν παράδοση, όλα μετατρέπονται σε διάρκεια» έχοντας σημασία για τον καθένα. Αντίθετα στην ηλεκτρονική επικοινωνία οι άνθρωποι «εμπιστεύονται τις μηχανές, για να τα αναπαράγουν, όμως αυτά χάνονται εύκολα ώστε «η αξία κάθε σκέψης που κάνουμε, κάθε αίσθησης που δοκιμάζουμε, κάθε στιγμής που ζούμε έχει τόσο πολύ υποβαθμιστεί μέσα στη συνεχή ροή εντυπώσεων που έγινε η ζωή μας». (Κιουρτσάκης, 2003:40).

Η παρατήρηση αυτή του Κιουρτσάκη, έρχεται μεν να τονίσει το γεγονός ότι η τεχνολογία συναρτάται με την παράδοση (και συνεπώς με την προφορικότητα) αλλά μας επισημαίνει ότι κάθε φορά η συνάρτηση αυτή γίνεται διαφορετικά. Όπως αναφέρει, «κάθε νέα τεχνολογία μετάδοσης γνώσης και επικοινωνίας προσδιορίζει ένα διαφορετικό είδος παράδοσης (2003:33).

Με μια παρόμοια συλλογιστική, ο U. Eco επισημαίνει τις αναπόφευκτες συνέπειες αυτές σε κάθε διαδοχή ενός πολιτισμικού μοντέλου από ένα άλλο αναφέροντας ότι «στην ιστορία της ανθρωπότητας κάθε μεταλλαγή των πολιτιστικών οργάνων εμφανίζεται ως βαθιά κρίση του προηγούμενου «πολιτιστικού προτύπου». Έτσι, στις μέρες μας οι γραπτοί λόγοι γίνονται πλέον αντιληπτοί μέσα «από τη διαφορετική συνείδηση της δυτικής παιδείας για το βιβλίο, τη γραφή και τις εκφραστικές της ικανότητες», μάλιστα «με όλο πιο διαφορετικούς και διαρκώς πλουσιότερους τρόπους» (1994:58).

Η γραπτή παράδοση, όπως την έχουμε εξετάσει μέχρι στιγμής, ως όρος συνδυάζει το προϊόν μιας εγγράμματης κουλτούρας, που εμφορείται από όρους προφορικότητας. Η έννοια της παράδοσης ως αναλυτικό εργαλείο, μας οδηγεί στην έννοια της γραπτής παράδοσης. Μέσα από την θεώρηση αυτή, στο σύνολο της γραπτής παραγωγής και επικοινωνίας, μπορούμε να ανιχνεύουμε τα ανθρώπινα ενεργήματα που αποτελούν πρακτικές προφορικότητας.

Έτσι, στην πορεία η έγγραφη παραγωγή και οι μορφές επικοινωνίας της πληροφορικής τεχνολογίας, που παρέχονται ουσιαστικά μέσα από την επικοινωνία με υπολογιστές, θα μπορούσαν να αναλυθούν με το σκεπτικό αυτό. Όμως και πάλι, μπορούμε να δούμε ότι δεν οδηγηθήκαμε σε ένα διχαστικό δυϊκό σχήμα, αλλά σε μια καλύτερη οδό ερμηνείας (αυτό φαίνεται γιατί η γραπτή παράδοση δεν διαφοροποιείται αντιθετικά από την προφορική παράδοση).

Γι' αυτό οι απόψεις του Thompson, αναφέρονται σε έναν μετασχηματισμό της παράδοσης, ενώ οι απόψεις του Κιουρτσάκη, με ανάλογο τρόπο επισημαίνουν μια διαρκή μετάβαση που ξεκινά από την επικοινωνία με ήχο, περνά από τον έγγραφο λόγο και καταλήγει στις εξηλεκτρονισμένες εφαρμογές. Κάθε στιγμή, γραπτή και προφορική παράδοση αλληλοεπηρεάζονται μάλλον, παρά αντιδιαστέλλονται. Κατ' αναλογία ο Ong, όπως έχουμε αναφέρει θεωρεί την «δευτερογενή προφορικότητα» ως μια κατάσταση αλληλοσύμφυσης προφορικότητας και εγγραμματος.

Ο Αλέξης Πολίτης (1982), μάλιστα, κάνει μια σύνδεση της γραπτής και της προφορικής παράδοσης, ως αλληλένδετων μηχανισμών διαμόρφωσης γνώσης, τονίζοντας την συμβολή ενός εγγράμματος μέσου, των βιβλίων, στην παραγωγή προφορικής γνώσης. Μέσα από ένα πλήθος παραδειγμάτων, κυρίως μέχρι τον 19^ο αιώνα, ο Α. Πολίτης αναδεικνύει όχι μόνο στοιχεία του προφορικού πολιτισμού που προήλθαν από έντυπες εκδόσεις, αλλά και αυτό που αποκαλεί κύκλωμα «γραπτή παράδοση που το ανάγνωσμα το μετατρέπει σε προφορική παράδοση και η λαογραφική ή άλλη καταγραφή του το φέρνει ξανά στη γραπτή παράδοση» (1982:277). Ουσιαστικά αναφέρεται σε μια αρμονική συλλειτουργία προφορικού και γραπτού λόγου.⁴⁹

⁴⁹ Αναφέρει χαρακτηριστικά : «Δεν είναι λοιπόν ανατρεπτικά της προφορικής παράδοσης τα όσα διοχετεύει σ' αυτήν η γραπτή. Και δεν είναι επίσης πρόσφατο φαινόμενο οι σχέσεις τους. Αντίθετα με όσα πιστεύονται διάχυτα ή και εκφράζονται ρητά. Η εισδοχή του γραπτού πολιτισμού φαίνεται να υπήρχε ενόσω οι δύο αυτές μορφές της αναμετάδοσης της γνώσης συμβίωναν. Και δεν είναι επίσης κανένας σχολικός ή άλλος καταναγκασμός που επέβαλε τη γραπτή παράδοση - άρα δεν έχουμε το δικαίωμα να μιλούμε για νοθεία του προφορικού πολιτισμού». (Πολίτης, 1982:281).

Κατά την αρχική υπόδειξη του Thompson, καταγράψαμε την άποψη του Κιουρτσάκη για μια εξελισσόμενη παράδοση στα σύγχρονα τεχνολογικά μέσα. Για να εντοπίσουμε πραγματικά την προφορικότητα στην καθημερινή πρακτική των πληροφορικών εφαρμογών, θα πρέπει να έχουμε αποσαφηνίσει τις εκάστοτε «λειτουργίες με όρους προφορικότητας», του εγγραμματισμού.

Όχι μόνο γιατί όπως είδαμε οι εγγράμματα λειτουργίες μέσα στα σύγχρονα πολιτισμικά συμφραζόμενα επικουρούν και δεν αντιδιαστέλλονται στις πρακτικές προφορικότητας, αλλά και γιατί από την πρώτη στιγμή, οι εγγραμματισμοί παρήγαγαν προφορικότητα με διαδικασίες αμοιβαίων συνδιαλλαγών.

Στην πράξη θα ήταν δύσκολο, ολοκληρώνοντας το κομμάτι όπου μελετάμε την παράδοση και την πληροφορική τεχνολογία, να εντοπίσουμε την παράδοση στις σύγχρονες καθημερινές πρακτικές. Αντιλαμβανόμαστε για παράδειγμα τον χαρακτήρα της συλλογικότητας και της ανωνυμίας στην λειτουργία της προφορικότητας, αλλά και την ατομικότητα που ενισχύουν οι εγγράμματα πρακτικές. Είναι όμως ζήτημα που πρέπει να μελετηθεί κατά περίπτωση, η πραγματική διάσταση της ατομικότητας και της ομαδικότητας στον κυβερνοχώρο.

Όπως θα δούμε, ο κυβερνοχώρος παρέχει την δυνατότητα δημιουργίας πλαστής, ή και πολλαπλής ταυτότητας (Danet, 1998) από ένα φυσικό πρόσωπο. Αυτό και μόνο, λειτουργεί περιοριστικά για να ανιχνεύσουμε κατά πόσο μια δραστηριότητα είναι «αμιγώς» αποτέλεσμα συλλογικότητας. Επίσης πολλές αυτοματοποιημένες πρακτικές του κυβερνοχώρου, μέσα από αλληπάλληλες καταχωρήσεις κειμένων, ιστοσελίδων, αναφορών, παραπομπών και δεσμών (links) μπορεί να δείχνουν μια συλλογικότητα και μια αποδοχή, που δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα.

Άλλωστε, η ίδια η έννοια της παράδοσης υποδηλώνει μια πράξη μέσα στον χρόνο, προϋποθέτει δηλαδή ένα εύλογο χρονικό διάστημα, για να εδραιωθεί. Η πιο σύγχρονη πληροφορική τεχνολογία δίνει καθημερινά καινούργια στοιχεία για την φύση της και τον

τρόπο που επηρεάζει την πολιτισμική μας πραγματικότητα. Τα ίδια τα φαινόμενα που καταγράφουμε εδώ, γίνονται καθημερινά κτήμα όλο και περισσότερων ανθρώπων και λίγα πράγματα φαίνονται παγιωμένα, με μικρές πιθανότητες εξέλιξης. Τα πάντα ουσιαστικά σε σχέση με την πληροφορική τεχνολογία είναι σε εξέλιξη (Δερτούζος, 2001:32 - Berners_Lee, 2002-182, Νεγρεπόντης, 1995:232-7).

Τα στοιχεία της προφορικότητας και του εγγραμματισμού που μπορούμε να εντοπίσουμε, κατά κάποιο τρόπο θα πρέπει να συνδέονται τηρουμένων των αναλογιών, με ανάλογα σχήματα που αντλούμε από προγενέστερους τρόπους πολιτισμικής οργάνωσης. Άλλωστε η ίδια η «δευτερογενής» προφορικότητα, από την ονομασία της συναρτάται με την πρωταρχική προφορικότητα, η έννοια της παράδοσης θεωρείται ότι μετασχηματίζεται και η τεχνολογία εξετάζεται σαν μια συνεχή πορεία αδιάσπαστη, εμφορούμενη κάθε φορά όλες τις προϋπάρχουσες τεχνολογίες στο περιεχόμενό της (McLuhan, χ.χ.).

Η χρησιμότερη ένδειξη της ανάλυσης αυτής ίσως είναι απλά η κατάδειξη ότι όπως την προφορική παράδοση, χρονικά ακολούθησε η γραπτή παράδοση, και η «μιντιοποιημένη» [παράδοση, είναι δυνατόν να ακολουθήσει μια μορφή παράδοσης που συναρτάται όχι με το έντυπο πλέον, αλλά το ηλεκτρονικό και το εκπληροφορισμένο μέσο.

Ίσως, πάλι, δεν είναι δυνατόν να έχουμε σαφείς ενδείξεις για το τι αποτελεί παράδοση στην σύγχρονη εκπληροφορισμένη τεχνολογία. Ο Μερακλής, ωστόσο, μας δίνει τη δυνατότητα να έχουμε ένα ήδη εφαρμοσμένο θεωρητικό σχήμα προς την κατεύθυνση ανίχνευσης προφορικότητας στην σύγχρονη τεχνολογία (1992), μέσα από την έννοια της «λαϊκής τέχνης».

Λίγο λιγότερο από έναν αιώνα μετά την εμφάνιση του κινηματογράφου, ο Μερακλής χαρακτηρίζει ένα κομμάτι του μέσου αυτού, λαϊκή τέχνη. Είναι σημαντικό να συνδέσουμε την έννοια του λαϊκού με την παράδοση και κατά συνέπεια με την προφορικότητα, κι αυτή η σύνδεση προκύπτει αβίαστα, καθώς το λαϊκό είναι «κατά παράδοσιν», «αυθόρμητο» και «ομαδικό» (Μερακλής, 1984:9). Είναι επίσης σημαντικό να εννοήσουμε την έννοια του

«λαϊκού» σε ένα μαζικό μέσο, γιατί η σύζευξη αυτή αναδεικνύει μια έννοια προφορικότητας, που σε άλλη περίπτωση θα έμενε σε λανθάνουσα μορφή.

Όπως επισημαίνει ο McQuail, η μαζική κουλτούρα, λειτούργησε ανασταλτικά για την λαϊκή και παραδοσιακή κουλτούρα (1997:83). Σύμφωνα με την παρατήρηση αυτή, τα μαζικά μέσα, ως προϊόντα μιας ραγδαία αναπτυσσόμενης εγγράμματης και ορθολογικής κοινωνίας αποτέλεσαν μέρος της νεοτερικότητας που έχει θεωρηθεί διάφορη κάθε παραδοσιακού πολιτισμικού στοιχείου. Βέβαια, ο McQuail (1997:84), όπως ήδη έχει επισημανθεί, δεν αρνείται ότι τα μέσα ενσωμάτωσαν παραδοσιακές πρακτικές, κάτι που διεξοδικά μελετήσαμε ως τώρα. Ο Μερακλής, παρατηρώντας συστηματικά τη λειτουργία του πρώιμου κυρίως ελληνικού κινηματογράφου στην επικράτεια, υποστηρίζει τελικά την τέχνη αυτή ως λαϊκή, κάτω από μια συγκεκριμένη συλλογιστική. Εν τέλει το μέσο της μαζικής κουλτούρας μέσα από το περιεχόμενό του (που αναλύει ο Μερακλής (1992)), συνεισφέρει στην λαϊκή κουλτούρα.

Ορμώμενος από τη διαπίστωση, ότι «λαϊκό δεν θεωρείται στην λαογραφία μόνο το ‘λαϊκό’. Λαϊκό είναι το ομαδικό, έστω κι αν πρόκειται για ομάδες που συμμετέχουν σε πολιτισμικά προϊόντα, που δεν παράγονται από τις ίδιες», ο Μερακλής, θεωρεί το πρώτο από τα θεωρούμενα είδη κινηματογράφου (λαϊκό του μαζικού κοινού και μη λαϊκού του περιορισμένου κοινού) είδος λαϊκής τέχνης (1992:147).

Αυτό υποστηρίζει ότι ισχύει, όταν τηρείται η συνθήκη της επικοινωνίας με το κοινό με τον τρόπο που ο πρώιμος ελληνικός κινηματογράφος το έπραξε. Η τέχνη αυτή χαρακτηρίζεται από την τυποποίηση, την παραγωγή βάση κάποιων συνταγών, «και το ενδιαφέρον - και η αξία - της έγκειται ακριβώς σ’ αυτό: ότι τυπικοί ήρωες και καταστάσεις μπορούν να αρέσουν και αν συγκινούν. Έτσι είναι που γίνονται κλασσικοί. Πρόκειται για μια «τυποποίηση ουσίας» όπως π.χ. συμβαίνει στον Καραγκιόζη. Παρατηρεί ότι «η τυποποίηση είναι κατά κάποιον τρόπο εγγεγραμμένη, συχνά, στην ίδια την πραγματικότητα». (1992:154-5).

Επισημαίνει την άμεση σχέση της λαϊκής τέχνης με τη ζωή ώστε έρχεται «στην απόλυτη κατάφαση της τεχνικής, ως του τελέσφορου τρόπου κάλυψης και ικανοποίησης πρακτικών ανάμεσα στο φαινόμενο της λαϊκής καλλιτεχνικής δημιουργίας». Στην κουλτούρα αυτή, «ο προσωπικός δημιουργός δεν είναι και δεν ονομάζεται καλλιτέχνης αλλά τεχνίτης». Και όπως θα μπορούσε να παρατηρήσει κανείς, «την τεχνική δεν την περιφρονεί πια ούτε η σύγχρονη τέχνη, η οποία τείνει ακριβώς, να γίνει μια τέχνη τεχνολογική». (1992:10).

Είναι σημαντικό, όμως να δούμε ότι για τον Μερακλή, λαϊκή τέχνη «είναι μια διαδικασία που ξεκινάει από την ικανοποίηση πρακτικών αναγκών, ενώ ήδη εμπεριέχει και την τάση, την εντελέχεια για την εκδήλωση μιας «καλλιτεχνικής βούλησης», για την εκδήλωση μιας επιθυμίας της διακόσμησης του περιττού» (1992:9). Η έννοια αυτή του λαϊκού, συνδυάζει την πρακτικότητα (ικανοποίηση πρακτικών αναγκών) και την επιμέλεια στην εμφάνιση (επιθυμία διακόσμησης του περιττού). Πρακτικότητα και εξωραϊσμός, που συνδυάζονται δεν είναι παρά πρακτικές προφορικότητας.

Ο Calvet (1995, 15:31), δείχνει την σχέση αυτή με πολλούς τρόπους και υποστηρίζει, όπως έχει αναφερθεί εισαγωγικά την χρηστικότητα και την αποτελεσματικότητα σε καθημερινές συνήθειες και έργα που κατ' αρχάς φαίνεται να έχουν εξωραϊστικό ρόλο.

Στις εφαρμογές της πληροφορικής τεχνολογίας η έννοια αυτή του «λαϊκού», μετασχηματίζεται, καθώς αλλάζει η σχέση του ανθρώπου με το μέσο. Ο Κινηματογράφος θεωρήθηκε «λαϊκή τέχνη», από τον Μερακλή, με βάση την προφορικοποιημένη λειτουργία του. Τον ρόλο του δηλαδή απέναντι στην ομάδα και το αφηγηματικό του περιεχόμενο, όπως προκύπτει με όρους προφορικότητας. Κύρια αιτία αναφέρθηκε ως την «τυποποίηση ουσίας», που κατά βάθος είναι εγγεγραμμένη στην πραγματικότητα. Η ουσία αυτή, αν και με σταθερότητα εντυπωμένη στο μέσο (το περιεχόμενο κινηματογραφείται μια φορά και μένει σταθερό), συνδιαλέγεται με την ομάδα-κοινό.

Με την έλευση της επικοινωνίας με υπολογιστές, η έννοια της ομάδας άλλαξε. Παράλληλα το πληροφορικό μέσο απέκτησε μεγάλη διαδραστικότητα με τον άνθρωπο. Έχουμε ένα

νέο μέσο, (ή ένα σύνολο μέσων), που προσφέρονται για την «διακόσμηση του περιττού», αφού η πλήρης οπτικοποίησή τους θέτει όλο το βάρος στον σχηματισμό της μορφής, είτε από τον κατασκευαστή, είτε από τον χρήστη.

Στην πραγματικότητα, ο κυβερνοχώρος όχι μόνο δεν έχει σταθερότητα στις λεπτομέρειές του όπως ο κινηματογράφος, αλλά επηρεάζεται από πάρα πολλούς παράγοντες από την στιγμή που γεννιέται σαν ιδέα, μέχρι να γίνει η αισθητηριακή πρόσληψή του. Η ποικιλία του δομικού υλικού (software, hardware) αλλά και η πλήρης προσπελασιμότητα του περιεχομένου του, τον κάνει ρευστό και διαρκώς δυνάμενο για επεξεργασία. Η έννοια της επεξεργασίας (edit) προσφέρεται από το λογισμικό για κάθε κομμάτι του χώρου αυτού. Κάθε άνθρωπος μπορεί να επεξεργαστεί και να δημιουργήσει κάθε μορφή τέχνης, κάθε τεχνική κατασκευή.⁵⁰ Τέλος η ίδια η ανεπτυγμένη διαδραστικότητα διαφοροποιεί το τελικό αποτέλεσμα από αυτό μονόδρομων μέσων (όπως ο κινηματογράφος που εξέτασε ο Μερακλής).

Η αξία του παραδείγματος του Μ. Μερακλή, για την εργασία μας, έγκειται, όπως αναφέρθηκε στην ανίχνευση του «λαϊκού», εκεί που θα έπρεπε να δεσπόζει το «μαζικό». Έτσι θα είχαμε ένα τεκμήριο προφορικότητας σε ένα μαζικό μέσο, αφού λαϊκό και προφορικότητα συμβαδίζουν με την έννοια που τα μελετάμε εδώ.

Μπορούμε τώρα αν δούμε, ότι στην πληροφορική τεχνολογία η διαφορετικότητά της π.χ. από τον κινηματογράφο, η έννοια του λαϊκού που προσέδωσε ο Μερακλής στον Κινηματογράφο δεν χάνεται, αλλά μετασχηματίζεται. Η αυξημένη διαδραστικότητα και η προσπελασιμότητα του πληροφορικού υλικού, μπορούμε να πούμε ότι δημιουργούν συνθήκες συνδυασμού της πρακτικότητας και της αισθητικής. Είτε στο υλικό που διαμορφώνει στον υπολογιστή του, είτε στο διαδίκτυο, ο χρήστης της πληροφορικής τεχνολογίας δημιουργεί με γνώμονα την πρακτικότητά του (αυτό έτσι κι αλλιώς γεννά πρακτικές προφορικότητας) υλικό, ή διαντιδρά με άλλο υλικό που βρίσκει στον

⁵⁰ Τα λειτουργικά συστήματα, από τις πρώτες τους εμφανίσεις διέπονταν από την λογική παροχής δυνατοτήτων επεξεργασίας ήχου, εικόνας, κειμένων και αργότερα οπτικοακουστικών έργων και κινούμενης εικόνας.

κυβερνοχώρο. Δεν μπορούμε βέβαια να ολοκληρώσουμε μια τέτοια διερεύνηση, στηρίζοντας την στο μοντέλο του Μερακλή. Αναφέραμε όμως κάποιες προεκτάσεις της συλλογιστικής, έτσι όπως θα μπορούσαν να διατυπωθούν για την πληροφορική τεχνολογία.

Ο παράγοντας που δεν αναπτύξαμε καθόλου στην συλλογιστική αυτή, και που αναφέρει ο Μερακλής, είναι η έννοια της ομαδικότητας. Ο Thompson είδαμε ότι υποστήριξε την αποπροσωποποίηση της παράδοσης, που είναι η βασική έννοια γύρω από την οποία περιστρέφουμε τις αναλύσεις μας. Μίλησε επίσης για εξατομίκευση. Ένα σημαντικό στοιχείο ωστόσο, για την πραγματική εικόνα που παρουσιάζουν οι διανθρώπινες σχέσεις στην επικοινωνία με υπολογιστές, μας δίνει ο Σ. Χτούρης, (1997:206) που παρατηρεί ότι με την εξέλιξη της πληροφορικής τεχνολογίας και την παγκόσμια διάσταση που εξέλαβε, είχαμε «μια παράλληλη επιστροφή στην τοπική διάσταση».

Με την μορφή που εξέλαβαν τα σύγχρονα δίκτυα, κατά τον Χτούρη, επανέκτησαν ένα σημαντικό χαρακτηριστικό που ενώ είχαν οι παραδοσιακές κοινωνίες (παραδοσιακά δίκτυα), απώλεσαν στο ενδιάμεσο. Το χαρακτηριστικό αυτό αναφέρει ως «αλληλοδόμηση». Η αλληλοδόμηση, συνεπάγεται την δυνατότητα διεπικοινωνίας πολιτισμικών συστημάτων - κουλτουρών, συνεπώς και ομάδων με κοινές πολιτισμικές αναφορές. Η αλληλοδόμηση αυτή, ωστόσο, χαρακτηρίζεται από μια διαφορετική «ανθρωπογεωγραφία» (Σκαρπέλος, 1999:39) του κυβερνοχώρου.

Στην πληροφορική τεχνολογία μια «τυποποίηση ουσίας», κατά τον όρο του Μερακλή, που «κατά βάθος είναι εγγεγραμμένη στην πραγματικότητα», τηρώντας τις αναλογίες, είναι μια «τυποποίηση» που βρίσκεται στην δυνητική, ψηφιακή πραγματικότητα («digital reality» κατά τον M. Heim⁵¹ (Σκαρπέλος, 1999:62)), δηλαδή αυτή των άμεσων αναπαραστάσεων που μας παρέχει η πληροφορική τεχνολογία. Επίσης η ομάδα για την

⁵¹ Digital reality: η πραγματικότητα που προκύπτει από την ψηφιοποίηση, επιτρέποντας την κατά βούληση αναπαραγωγή της γραφής και της αναπαράστασης, του πνευματικού και του οπτικού κόσμου αντίστοιχα. (Σκαρπέλος, 1999:62). Ο όρος αναφέρεται από τον Heim (Heim, M. (1993). *The metaphysics of virtual reality*. New York-Oxford: Oxford University Press.

οποία η «ουσία» αυτή θα είναι μια «συλλογική μνήμη», θα είναι μια ομάδα στον Κυβερνοχώρο, και με τα ανάλογα χαρακτηριστικά.

Μύθος και πληροφορική τεχνολογία

Αναφερθήκαμε στην ανακάλυψη της γραφής και τις επιπτώσεις που επέφερε. Η δυνατότητα, να αποτυπώνει την προφορικότητα, οδήγησε σε μια σταθεροποίηση στο μέσο καταγραφής, των όσων μέχρι τώρα ήταν κτήμα μόνο μέσω της προφορικότητας και της συλλογικής μνήμης. Δημιουργήθηκε έτσι μια απόσταση ανάμεσα στο άτομο και τον άλλοτε «προφορικοποιημένο» κόσμο.

Δόθηκε ουσιαστικά η δυνατότητα μέσα από τον εγγραμματισμό να ειπωθεί ο κόσμος διαφορετικά. «Είναι διαφορετικό να εκτελείς μια τελετουργία όπου οι μύθοι της φυλής υλοποιούνται, και διαφορετικό να διαθέτεις ένα κείμενο όπου ο μύθος, που έχει πια μια δική του ύπαρξη, είναι στη διάθεση των αναγνωστών, συζητητών και σχολιαστών. Γραμμένος, βγαλμένος από τον εαυτό του στην άμεση δράση, μέσα στην πρακτική, ο λόγος εισάγει τη σκέψη σε μια «αναστοχαστική διάσταση». (De Queiroz, 2000:96-97).

Με την λογική αυτή οδηγούμαστε σε μια διαφορετική λειτουργία του μύθου, ακόμη και σε μια «απομυθοποίηση». Η έννοια του μύθου δεν είναι απαραίτητο ότι χάνεται, αλλά μπορεί να αλλάξει. Συνδέεται όμως άμεσα με τις πρακτικές προφορικότητας που τον γέννησαν και τον εγγραμματισμό που τον οδήγησε σε μετασχηματισμούς. Ο μύθος, αποτελεί μια ερμηνεία του κόσμου για ένα προφορικό πολιτισμό, ενώ ο εγγραμματισμός οδηγεί σε διαφορετικές κατευθύνσεις κοσμοαντιλήψεων και κατά κανόνα στον ορθολογισμό.

Αν και, όπως είδαμε στο πρώτο κεφάλαιο, οι προφορικές μαρτυρίες συνυπολογίζονται με τις γραπτές, ως στοιχεία για ιστορική μελέτη, στην πράξη, δύσκολα μπορεί κανείς να διαχωρίσει μια «μάζα μυθικών αναφορών» και «προσθηκών», που έχει προστεθεί σε κάθε έργο προφορικότητας (Calvet, 1995: 121). Ο K. Ruthven (1977:22) προτείνει και τεκμηριώνει μια «εναλλακτική λύση: οι μύθοι δηλαδή να είναι αλληγορίες των περιστατικών του γύρω μας κόσμου · οι μύθοι δεν είναι ιστορία - είναι φυσική ιστορία». Αν και οι μύθοι «διαφεύγουν κάθε λογική εξήγηση, υποκινούν μολαταύτα την λογική διερεύνηση», μοιάζοντας μάλλον, με μια «πρωτόγονη επιστήμη» (Ruthven, 1977:9), ένας

τρόπος εξήγησης και ερμηνευτικής συγκρότησης της πραγματικότητας για τους πολιτισμούς που τους γέννησαν (Diel, 1996 - Levi-Strauss, 1986).

Μελετώντας την προφορικότητα, ο Λ. Σκαρτσής (2002:70), θεωρεί ότι ο μύθος «είναι ενσωματωμένος στις διάφορες μορφές της γλώσσας, ανάγοντάς την σε μια πραγματικότητα άσχετη από τη λογική ή τη μη λογική συμπεριφορά. Γλώσσα, μύθος και μυθολογία είναι αξεχώριστα οργανωμένα». Ο Barthes, μίλησε ειδικότερα για τις συνθήκες κάτω από τις οποίες «ο μύθος είναι λόγος», «σύστημα επικοινωνίας», «μήνυμα» με «όρια μορφής και όχι όρια ουσίας» (1979:201). Σε μύθο μπορεί να μετατραπεί «κάθε αντικείμενο του κόσμου»: «από ερμητικό και βουβό να γίνει προφορικό, να γίνει κτήμα της κοινωνίας (...)» (Barthes, 1979:202).

Περιγράφοντας το σχήμα που ο Barthes διαγράφει για τον μύθο (1979:209), βλέπουμε το «‘σημείο’ στο επίπεδο της γλώσσας» να παίρνει τη θέση ‘σημαίνοντος’ του «‘σημείου’ στο επίπεδο του μύθου». Ο Calvet υποστηρίζει μελετώντας την προφορική παράδοση ότι το σχήμα αυτό, χωρίς να αποτελεί «θεωρητική παρέκκλιση», συνιστά ένα αποδοτικό αναλυτικό εργαλείο για να διερευνηθούν οι σχέσεις ανάμεσα στα «γραφικά σημεία και τον έναρθρο λόγο» της προφορικής παράδοσης (1995:88). Η έννοια του μύθου, άλλωστε έχει χρησιμοποιηθεί ως ερμηνευτικό εργαλείο της τεχνολογίας και των λειτουργιών των μέσων (media) (McLuhan, χ.χ.).

Ο χαρακτήρας της μυθολογικής σκέψης, προσιδιάζει στις πρακτικές της προφορικότητας. Για να μελετήσουμε κατά πόσο ισχύει αυτό, θα χρησιμοποιήσουμε τα «κωδικοποιημένα» χαρακτηριστικά που μας παραθέτει ο Γ. Πλειός για την μυθολογική σκέψη.

Ξεκινώντας από προγενέστερες απόψεις για τον μύθο, ο Πλειός αναφέρεται στις απόψεις του Habermas, όπου ο μυθολογικός τρόπος κατανόησης του κόσμου διαφέρει από τον σύγχρονο εξορθολογικοποιημένο τρόπο. Ωστόσο αγνοείται σ’ αυτές ο χαρακτήρας της εικόνας, για την οποία σύγχρονες αναλύσεις όπως του Bingel, επισημαίνουν τον μυθολογικό χαρακτήρα της. Μέσα στο πλαίσιο αυτό ο Γ. Πλειός, εντοπίζει ειδικότερα

στην ανάπτυξη της εικόνας μια «γέφυρα» ανάμεσα στη μυθολογική και τη σύγχρονη σκέψη, που συμβάλλει στην εμφάνιση ενός πρωτόγνωρου τρόπου κοινωνικής οργάνωσης και πολιτισμού, που χαρακτηρίζεται από συγκλίσεις παραδοσιακών και μοντέρνων σχημάτων.

«Αν πράγματι η εικόνα σε κάθε μορφή της, στην κινηματογραφική, στην τηλεοπτική ή σε κάποια άλλη, αποτελεί άρρηκτη, αδιαίρετη σύνθεση καταγραφής των γεγονότων από τη σφαίρα του πραγματικού και ταυτόχρονα ερμηνεία τους σε κάποιο θεωρητικό πλαίσιο, τότε κατά έναν παράδοξο τρόπο, η εικόνα επαναφέρει ένα τρόπο σκέψης που συγγενεύει με τη μυθολογική σκέψη», αναφέρει (2001:329), τονίζοντας ότι αυτή η παρατήρηση μπορεί να ανιχνευτεί σε στρουκτουραλιστικές και σημειολογικές αναλύσεις, όπως των Strauss⁵², Barthes⁵³, Lotman⁵⁴, Morin⁵⁵, Fiske και Hartley⁵⁶, Gouldner⁵⁷ και άλλων.

Έτσι, με βάση τις αναλύσεις των Berger - Luckmann,⁵⁸ Strauss,⁵⁹ Godelier⁶⁰ και Mauss⁶¹ καταλήγει σε κάποια χαρακτηριστικά που διέπουν την μυθολογική σκέψη ως μορφή λόγου. Παραθέτοντας τα χαρακτηριστικά αυτά, θα κάνουμε παρατηρήσεις, για την χρησιμότητα του μύθου στην μελέτη της προφορικότητας.

Πρώτον, η μυθολογική σκέψη διαπραγματεύεται το κοινωνικο-φυσικό (με έμφαση στο φυσικό) περιβάλλον ως ενιαίο σύνολο που μεταβάλλεται με αντικειμενικούς όρους. Παρατηρούμε ότι η κοινωνικο-φυσική θεματική, στρέφει το ενδιαφέρον στην συλλογικότητα (όχι στην ατομικότητα), σε συλλογικά και παγιωμένα στοιχεία, που

⁵² Levi-Strauss, C. (1985). *La potiere jalouse*. Paris: Plon.

⁵³ Barthes, R. (1973). *Mythologies*. London: Granada. Και - (1988). *Εικόνα, Μουσική, Κείμενο*. Αθήνα: Πλέθρον.

⁵⁴ Lotman, J. (1987). *Miastoto na filma v mehanisma na kulturata*. Poland: Kino.

⁵⁵ Morin, E. (1958). *Le cinema ou l' homme imaginaire*. Paris: Gonthier.

⁵⁶ Fiske, J., Hartley J. (1992). *Η γλώσσα της τηλεόρασης*. Αθήνα: Επικοινωνία και Κουλτούρα.

⁵⁷ Gounder, A. *Ideology, the cultural apparatus and the new consciousness industry*. Στο Alexander, J. Seibman, S. (επ.). (1990). *Culture and Society*. Cambridge: Cambridge University Press.

⁵⁸ Berger, P., L., - Luckmann, Th. (1961). *The social construction of reality: a treatise in the sociology of knowledge*. London: Allan Lane.

⁵⁹ Levy-Strauss, C. (1985). *La potiere jalouse*. Paris: Plon.

⁶⁰ Godelier, M. (1977). *Perspectives in Marxist anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.

⁶¹ Mauss, M., - Hubert, H. (1972). *A general theory of magic*. London and Kegan Paul.

συνάδουν με τα πεδία της προφορικότητας (αλλά και της παράδοσης, που έχουμε αναφέρει).

Δεύτερον, η αναπαράσταση του περιβάλλοντος αυτού χαρακτηρίζεται από προπαγαντιστικό ή νοηματικό λόγο, αλλά και πραγματιστικό ταυτόχρονα. Είναι μια ημι-αξιόπιστη, ημι-αυθαίρετη αναπαράσταση. Παρατηρούμε την έμφαση στην λειτουργικότητα, που δεν προϋποθέτει καμία υπόνοια εγγραμματοτισμού.

Τρίτον, η διαμόρφωση ορισμένων σταθερών «θεμάτων», τα οποία βρίσκονται σε διαδικασίες διαρκούς ερμηνείας και επανερμηνείας προσιδιάζουν στον προσωποποιητικό χαρακτήρα που εμφανίζονται οι μύθοι. Επίσης, το χαρακτηριστικό της «διαρκούς ερμηνείας» παρατηρούμε ότι συνάδει με την διαρκή ενέργεια και «επαναθέσμιση» της προφορικής πράξης. Θα λέγαμε ότι η «επανερμηνεία-επαναθέσμιση» αυτή είναι η «πεμπουσία» της προφορικότητας.

Τέταρτον, γνώσεις από ποικίλα πεδία, συνυφαίνονται στο μυθολογικό πεδίο όχι κάτω από κάποιο διεπιστημονικό σχήμα αλλά υπό μια έμμεσα ιδεολογικοποιημένη υπακοή σε αξιολογικά σχήματα της κοινότητας. Το χαρακτηριστικό του μη επιστημονικού αλλά ολοκληρωμένου ερμηνευτικού σχήματος, επίσης συμβαδίζει με τον χαρακτήρα της προφορικής πράξης.

Πέμπτον, η μυθολογική σκέψη ερμηνεύει ενιαία τον εξωτερικό κόσμο αξιοποιώντας την εμπειρία. Παρατηρούμε, ότι η έννοια της εμπειρίας συσχετίζεται με την προφορικότητα, ως ο τρόπος δημιουργίας της πράξης προφορικότητας.

Καταλήγοντας, τις εισαγωγικές μας παρατηρήσεις για τον μύθο και την προφορικότητα, είδαμε πως ενδείκνυται ο μύθος για την κατανόηση και μελέτη της προφορικότητας. Βέβαια ο μύθος έχει συνδεθεί και με την τεχνολογία. Ο Κ. Βρύζας (2000:334), αποδίδει στην εποχή μας τον ήδη ειπωμένο χαρακτηρισμό «μυθο-τεχνο-λογική»,⁶² ως αποτέλεσμα της «αναγόρευσης» της έννοιας της πληροφορίας «από την τεχνολογική ιδεολογία σε

⁶² Αξελός, Κώστας. (1986). *Από τη μυθολογία στην τεχνολογία*. Αθήνα: Άγρα.

σύγχρονη θεότητα». Στη συνέχεια θα ασχοληθούμε ειδικότερα με την έννοια του μύθου στην πληροφορική τεχνολογία.

Κατ' αρχάς είδαμε την αποδοχή του Calvet στο σχήμα του Barthes, που επισημαίνει την λειτουργία ενός «ρητορικού συστήματος»⁶³, αυτού που ο Barthes στο έργο του «Μυθολογίες» (1979) αποκαλεί «μύθο». Ο Calvet χρησιμοποιεί το σχήμα αυτό για να ερμηνεύσει ένα εικονογραφικό παράδειγμα (1995:88), στο οποίο ένα γραφικό σύμβολο, που διαδίδεται στα πλαίσια μιας προφορικής παράδοσης ενός πολιτισμού συνδέεται με ένα πρόσωπο και ένα συγκεκριμένο γεγονός του παρελθόντος. Ο Calvet παρουσιάζει, πως σε μια εικονική παράσταση έχει περιέλθει διεξοδικά και διαδοχικά ένα κομμάτι της μυθολογίας και διασώζεται μέσα της. Η εικονική παράσταση διατηρεί το κομμάτι αυτό, καθώς παραμένει ένα σταθερό σύμβολο στον πολιτισμό της.

Στην πληροφορική τεχνολογία, τα οπτικά σύμβολα χρησιμοποιούνται διαρκώς, στα διαρκώς εξελισσόμενα γραφικά περιβάλλοντα (Graphical User Interface), που συνιστούν την αίσθηση, την εμφάνιση και την ύπαρξη, τελικά, των υπολογιστών (Νεγρεπόντης, 1995:100). Τα ψηφιακά αρχεία αναπαριστούνται με αντικείμενα, στα οποία αναφέρονται οι όροι «εικονίδιο» ή «εικόνα», και τα οποία αποτελούν σχηματικές επινοήσεις. Ουσιαστικά οι κατασκευασμένες αυτές εικόνες περικλείουν ένα σύνολο από αναφορές, για παράδειγμα, στις λειτουργίες μιας ψηφιακής εφαρμογής, στα χαρακτηριστικά ενός ψηφιακού αρχείου, σε εργαλεία, αντικείμενα, λειτουργίες, δυνατότητες που παρέχει η τεχνολογία, σε διαδικασίες και σειρές εργασιών που επιτελούνται ή πρόκειται να επιτελεστούν, σε αναπαραστάσεις δικτύων και συνδέσεων κ.λπ. Δεν θα είχε νόημα να αναφερθούμε σε συγκεκριμένα παραδείγματα και εικόνες, μια και η εξέλιξη και ανάπτυξη των λογισμικών και των εικονοποιητικών διαδικασιών, εισάγει διαρκώς διαφορετικά και περισσότερα τέτοια οπτικά στοιχεία. Δεν εμπίπτει, επίσης στη θεματική μας να αναπτύξουμε την έννοια του μύθου, με την έννοια που ο Barthes εισάγει, με συγκεκριμένα παραδείγματα από τις αναπαραστάσεις του κυβερνοχώρου. Απλά σε ένα πρώτο επίπεδο,

⁶³ Τον όρο αντλεί από το: Barthes, Roland. (1967). *Système de la mode*. Paris.

επισημαίνουμε μια πρακτική προφορικότητας, καθώς ολόκληρα κομμάτια απ' το πεδίο δράσης και τις έννοιες της πληροφορικής τεχνολογίας ενσωματώνονται σε συγκεκριμένες λειτουργικές απεικονίσεις.

Στη συνέχεια ξεκινώντας από τις αναφορές για τον μύθο στα μέσα (media), όπως τον διατύπωσε ο Eco (1994), θα ανιχνεύσουμε κάποιες προεκτάσεις των ιδεών αυτών στην πληροφορική τεχνολογία. Ξεκινώντας από τον μύθο στα μέσα, ο Eco, ήταν αυτός που επισήμανε στις μέρες μας την ύπαρξη μιας «λαϊκά» συγκροτούμενης «καθολικότητας της αίσθησης» στην μαζική κοινωνία, «όπου ολόκληρο σύστημα αξιών παγιώθηκε με τρόπο μάλλον σταθερό και καθολικό, μέσω μιας μυθοποίησης» (1994:280). Για τον Eco, «ο μαζικό πολιτισμός μας προσφέρει ένα σαφές παράδειγμα μυθοποίησης στην παραγωγή των mass media», το οποίο εντοπίζει στις αφηγήσεις των κόμικ (1994:282), αλλά και των υπόλοιπων μέσων (τηλεόραση, κινηματογράφο κ.λπ.). Μέσα από παραδείγματα, υποστηρίζει ότι «η λογοτεχνία της μάζας έχει μια πειθώ, η οποία μπορεί να συγκριθεί μόνον μ' εκείνη των μεγάλων μυθολογικών απεικονίσεων» στην οποία «συμμετέχει μια ολόκληρη κοινότητα», συνολικά, σε κατασκευασμένες «φαντασιακές καταστάσεις».

Αναλύοντας τύπους αφηγηματικής πλοκής των μέσων, ο Eco, διαπιστώνει την ύπαρξη μιας καινούργια μορφής αφήγησης, όπου προκύπτει «μια σκηνική έκπληξη που το μη προβλέψιμο της αποτελεί μέρος της επινόησης». Το μη προβλέψιμο, είναι μια καινούργια συνθήκη, που δεν ίσχυε, σε προγενέστερους τύπους αφήγησης, όπου ο θεατής μπορούσε να ξέρει την έκβαση της υπόθεσης. Η σκηνική αυτή έκπληξη αποκτά αισθητική αξία μέσα στο πλαίσιο μια νέας αφηγηματικής ποιητικής, ανεξάρτητης από την αξία του λεκτικού ύφους (...) μέσω του οποίου μας κοινοποιείται το γεγονός».

Πρόκειται, κατά τον Eco, για μια νέα διάσταση στην αφήγηση, που οδηγεί σε μια μικρότερη «δυνατότητα μυθοποίησης» του ήρωα. Ο ήρωας αφενός λειτουργεί ως «αρχέτυπο, συνάθροιση συγκεκριμένων συλλογικών επιδιώξεων», συνεπώς ακινητοποιείται σε «μια εμβληματική ακινησία που τον καθιστά εύκολα αναγνωρίσιμο», αφετέρου κινείται με όρους μη-προβλεψιμότητας, όπως η καθημερινότητά μας, ώστε να

είναι εφικτή η ταύτισή μας μ' αυτόν, μέσα από μια «αισθητική καθολικότητα», όπως την ονομάζει ο Eco (1994:290). Έτσι, συνοψίζοντας τα χαρακτηριστικά του μύθου που περιγράφει ο Eco, δημιουργείται ένας ήρωας, με τον οποίο ο θεατής ταυτίζεται καθώς αυτός βιώνει απρόβλεπτες καταστάσεις κάτω όμως από ένα «ακινητοποιημένο», στερεοτυπικό, θα λέγαμε, πλαίσιο, που τον κάνει «λιγότερο μυθικό» και περισσότερο προσβάσιμο από τον θεατή.

Μελετώντας την προφορικότητα, τον ενδιαφέρον μας θα πρέπει να περιστραφεί γύρω από τον τρόπο που ο κόσμος του δημιουργούμενου μύθου ενσωματώνει αντιληπτικά σχήματα, ερμηνείες, πρακτικές, και άλλα πολιτισμικά στοιχεία, που είναι ενεργά με τρόπο αυτόνομο και ολοκληρωμένο, χωρίς κάποια «εγγράμματη» λογική. Στην περίπτωση των μέσων, που ο Eco εξετάζει, η συμμετοχή στον μύθο (ώστε να ισχύουν οι ενσωματώσεις αυτές) είναι ομαδική και υφίσταται σαφώς μια ταύτιση των ατόμων. Στην πληροφορική τεχνολογία, μπορούμε να πούμε, ότι η συμμετοχή εξακολουθεί να αφορά ομάδες ανθρώπων, όμως αλλάζει η έννοια της ταύτισης. Η πληροφορική τεχνολογία, στα πλαίσια της δυναμικότητάς της, παρέχει στο άτομο την δυνατότητα να πράξει ως να ήταν ο ίδιος ο ήρωας.

Ξεκινώντας από τα ηλεκτρονικά παιχνίδια (video games), βλέπουμε ότι με υψηλό βαθμό ρεαλισμού, μέσα από τεχνολογίες προσομοίωσης της πραγματικότητας, δίνουν τη δυνατότητα στον χρήστη να λειτουργήσει βιώνοντας πραγματικά όμως και με συνθήκες διαντίδρασης όσα βιώνει και ο ήρωας. Η πληροφορική τεχνολογία, δηλαδή, επέτρεψε στον άνθρωπο να είναι ο ήρωας, και όχι απλά να ταυτίζεται με προβαλλόμενες παραστάσεις. Όμως αυτά είναι απλά μια αφετηρία για ένα πλήθος άλλων εφαρμογών.

Η ίδια η ιδέα και η τεχνολογία προσομοίωσης της πραγματικότητας δεν εφαρμόζεται μόνο στα παιχνίδια αλλά και σε εφαρμογές πολλών επαγγελματικών χρήσεων, σε παρουσιάσεις, «εικονικές ξεναγήσεις», έρευνες και μελέτες με λογισμικό αναπαράστασης κ.λπ.

Επίσης, το γεγονός ότι αποκαλούμε τις κατασκευές αυτές παιχνίδια (games) δεν πρέπει να μας παραπέμπει σε συνήθης και απλές κατασκευές. Οι εφαρμογές αυτές, στην ουσία είναι σύνθετα λογισμικά προγράμματα, που εκτός από τρισδιάστατες απεικονίσεις και «ρεαλιστικές» αναπαραστάσεις, διακρίνονται από προδιαγεγραμμένα σενάρια, εσωτερική σκηνοθεσία, αφήγηση, και άλλα χαρακτηριστικά της οπτικοακουστικής γλώσσας, που τα καθιστούν αυτόνομα «έργα». Πρόκειται στην ουσία για ρεαλιστικά οπτικοακουστικά έργα (σαν επεισόδια μια τηλεοπτικής σειράς για παράδειγμα). Αυτό μάλιστα έχει οδηγήσει όχι μόνο σε ηλεκτρονικά παιχνίδια που αντλούν τα στοιχεία τους από κινηματογραφικά ή τηλεοπτικά έργα, αλλά και το αντίστροφο. Δημιουργούνται, δηλαδή έργα, των οποίων η ιδέα αντλείται από προϋπάρχοντα ηλεκτρονικά παιχνίδια.

Πίσω από την εκτύλιξη της πλοκής αυτής, σε «όρους πληροφορικής», βρίσκεται μια σύνθετη εφαρμογή (λογισμικό), που εκτελείται από τον υπολογιστή. Θα μπορούσαμε να παραλληλίσουμε τον τρόπο που η πλοκή αυτών των «εξομοιωμένων έργων» εκτυλίσσεται με την πραγματική λειτουργία που επιτελείται στον υπολογιστή, στο εξής: και στις δύο περιπτώσεις έχουμε «στερεοτυπικές συνθήκες» (κατά την «ακινησία» του Eco), αμετάβλητες, όλη την διάρκεια της δράσης, ώστε να ισχύει η «αίσθηση καθολικότητας». Πιο συγκεκριμένα, και το πρόγραμμα που εκτελεί ο υπολογιστής, και το άτομο στην θέση του ήρωα, ξεκινούν με «ακινητοποιημένα», εξασφαλισμένα, θα λέγαμε χαρακτηριστικά: υλισμικό και λογισμικό «έτοιμα για δραστηριοποίηση», για τον υπολογιστή, ένα περιβάλλον με συγκεκριμένες προδιαγραφές και δυνατότητες για τον ήρωα. Ο υπολογιστής θα επιτελέσει κάποιες λειτουργίες, που η μη προβλεψιμότητά τους ίσως και να οδηγήσει σε κατάρρευση του συστήματος, χωρίς, βέβαια να δημιουργηθεί πραγματική βλάβη - μεταβολή του συστήματος. Αντίστοιχα, ο ήρωας θα κινηθεί στις απρόβλεπτες συνθήκες που του επιφυλάσσει το πρόγραμμα, αλλά ποτέ δεν κινδυνεύει να χαθεί οριστικά, καθώς είναι η στερεοτυπική φιγούρα για χάρη της οποίας υπάρχει η όλη διαδικασία.

Κάναμε εδώ αυτόν τον μικρό παραλληλισμό, ακριβώς για να δείξουμε ότι ένα χαρακτηριστικό της πληροφορικής τεχνολογίας (στη συγκεκριμένη περίπτωση, ο σταθερός και «αβλαβής» για το υλικό σύστημα τρόπος λειτουργίας του λογισμικού) θα μπορούσε με τον τρόπο αυτό να ενσωματωθεί στη μυθολογία που αυτή παράγει. Έτσι αφενός υπάρχει το διδακτικό στοιχείο⁶⁴, καθώς οικειώνεται ο χρήστης με τους όρους της δυναμικότητας που του είναι χρήσιμοι για να επιβιώσει σ' αυτή, αφετέρου, αντιλαμβάνεται που πρέπει να εστιάσει την προσοχή του προκειμένου να χρησιμοποιήσει την πληροφορική τεχνολογία. Στην συγκεκριμένη περίπτωση, μπορούμε να πούμε ότι πρέπει να εστιάσει στην διεκπεραίωση μιας διαδικασίας και όχι, π.χ. στην εξασφάλιση ζωτικών πόρων για την πραγματοποίησή της, όπως μπορεί να συμβαίνει στην πραγματικότητα. Ενδεχομένως, η δυναμική αυτή πραγματικότητα υπάρχει απ' την στιγμή που κάποιοι συγκεκριμένοι πόροι υποδομής θεωρείται δεδομένο ότι υπάρχουν και η σύσταση και διατήρησή τους δεν πρέπει να μας απασχολεί.

Ένα άλλο στοιχείο που μπορεί να θεωρηθεί ότι «διδάσκεται» είναι η αναγκαιότητα να οικειοποιηθεί ο άνθρωπος τη λογική που αναπτύσσονται οι απρόβλεπτες δυσχέρειες. Είτε ο παίκτης του παιχνιδιού, ο χρήστης του λογισμικού γενικότερα, ή ο μέτοχος της δυναμικής πραγματικότητας, για να αντεπεξέλθει στη δραστηριότητά του πρέπει να προσαρμόσει τις δράσεις (και αντιδράσεις του) στις αμετάβλητες ως προς την κυρίαρχη λογική συνθήκες του περιβάλλοντός του. Διδασκόμενος την «αδυσώπητη» αυτή αλήθεια, στην ουσία καλείται να αναπτύξει πρακτικές προφορικότητας. Αν ο παίκτης του παιχνιδιού «ανακαλύψει» την λογική που διέπει το παιχνίδι, αντιμετωπίζει τις δυσκολίες με πρακτικές εγγραμματοσμού, καθώς έχει πραγματικά αποκωδικοποιήσει ένα κομμάτι λειτουργίας του προγράμματος. Αυτό γνωρίζουμε ότι κάνει το παιχνίδι να «χάνει το ενδιαφέρον» του, που είναι ο πρωταρχικό σκοπός.

Αντίθετα μια «ανακάλυψη» μιας πτυχής της λειτουργίας του λογισμικού στην εργασία, την κάνει πιο παραγωγική, γιατί το εργαλείο αυτό πλέον μπορούμε να το χειριστούμε πιο

⁶⁴ Το διδακτικό στοιχείο είναι εγγενές χαρακτηριστικό της προφορική πρακτικής. (Calvet ,1995).

ολοκληρωμένα. Μια τέτοια διαπίστωση δεν αποδυναμώνει την άποψη ότι το λογισμικό αυτό λειτουργεί τροφοδοτώντας την μυθική σκέψη. Αντίθετα με βάση τα όσα είπαμε τότε επέρχεται η «απομυθοποίηση» (Eco, 1994:277). Μοιάζει με την «εξαίρεση που επιβεβαιώνει τον κανόνα».

Όμως όπως παρατηρούμε η «απομυθοποίηση» συμβαδίζει με μια απόκτηση ενός «ποσού» εγγραμματισμού. Όπως έχουμε επισημάνει, ο εγγραμματισμός στην πληροφορική, δεν θα μπορούσε εύκολα να ειπωθεί σαν ένα σύνολο δυνατοτήτων που μπορούν να αποκτηθούν. Λόγω του πολυσύνθετου χαρακτήρα της έννοιας, η πληροφορική και οι εφαρμογές της δικαιολογούν τον όρο, μόνο αν μας χρησιμεύει σε μια ανάλυση. Στην περίπτωση μας, η λειτουργία του μύθου στην πληροφορική τεχνολογία συνδράμει στην ανάπτυξη της προφορικότητας, ενώ η απομυθοποίηση, συμβαδίζει με ανάλογους εγγραμματισμούς. Ίσως έτσι μπορούμε να αιτιολογήσουμε τον επικριτικό χαρακτήρα προς την συγκεκριμένη μορφή ανάπτυξης της πληροφορικής τεχνολογίας που αναπτύσσει ο Μ. Δερτούζος, εμφορούμενος από τον υψηλότερο ίσως βαθμό εγγραμματισμών, αντιλαμβάνεται την πληροφορική τεχνολογία με όρους πλήρους απομυθοποίησης.

Απ' την αντίστροφη οπτική, η μεγάλη αποδοχή από μερίδα χρηστών της πληροφορικής τεχνολογίας, που αφιερώνουν χρόνο και δυνάμεις για την ενασχόλησή τους με αυτή ίσως σημαίνει ότι πρότερα αυτοί επιτρέπουν στους όρους του μύθου να επενεργήσουν στην αντίληψή τους.

Έτσι, φαίνεται ότι υψηλή ενασχόληση με την πληροφορική τεχνολογία μπορεί να σημαίνει μεγάλο βαθμό λειτουργίας του μύθου άρα ανάπτυξη πρακτικών προφορικότητας. Όμως υψηλή ενασχόληση με την πληροφορική φαινομενικά σημαίνει και υψηλό εγγραμματισμό στην πληροφορική. Για να μην οδηγηθούμε σε συγχύσεις ως προς την έννοια του εγγραμματισμού, μπορούμε να διακρίνουμε αυτό που θα αποκαλούσαμε «ποιότητες» εγγραμματισμού. Ο εγγραμματισμός έχει κατακτήσει ο Δερτούζος, ενδεχομένως του επιτρέπει να έχει άλλη αντίληψη για την πληροφορική τεχνολογία, συνολικότερη, σφαιρικότερη κ.λπ. Ένας άλλος εγγραμματισμός, μπορεί να σημαίνει απλώς κάποιες

δεξιότητες χρήσης. Σε κάθε περίπτωση, λοιπόν δεν θα έπρεπε να υιοθετήσουμε κάποια στενή και κυρίαρχη ερμηνεία για τον εγγραμματισμό στην πληροφορική.

Έτσι, ολοκληρώνοντας τις παρατηρήσεις αυτές, αποκομίζουμε μια ακόμη διάσταση της λειτουργίας του μυθικού στοιχείου στις εφαρμογές της πληροφορικής τεχνολογίας, έχοντας αναφέρει μια πιθανόν χρήσιμη προβληματική. Αυτό που μπορούμε να εξάγουμε ως χρήσιμο συμπέρασμα, είναι ο τρόπος που η πληροφορική τεχνολογία ενισχύει το στοιχείο του μυθικού, έτσι όπως ο Ουμπέρτο Eco το εισήγαγε.

Παρατηρούμε επίσης, ότι ο προβληματισμός για τον μύθο, περιστρέφεται γύρω από την εικόνα και τον χώρο του οπτικού. Το ίδιο ωστόσο διαφαίνεται και από τις παρατηρήσεις του Eco (1994). Η εικόνα, που ανάγεται στο κύριο μέσο άρθρωσης του μυθικού λόγου, έχει τον δικό της λόγο. Ο Πλειός παρατηρεί ότι ως κοντινότερος στον νεωτερικό λόγο, ο «λόγος της εικόνας» διαφέρει από τον «λόγο του μύθου των παραδοσιακών κοινωνιών» καθώς σ' αυτόν «απουσιάζει ή είναι δευτερεύουσα η εξήγηση της συγκρότησης του φυσικού κόσμου. Ο λόγος της εικόνας εστιάζει την ερμηνευτική του δύναμη στην διαμόρφωση και τους τρόπους μεταβολής της κοινωνίας, ως ανεξάρτητης, χωρίς αρχή και τέλος πραγματικότητας (2001:335). Κατά ανάλογο τρόπο, ο Lyotard, αναφέρει ως «αποτέλεσμα του αναπαραστατικού τρόπου, με τον οποίο οργανώνεται η σχέση ανθρώπου-κόσμου, είναι να απορρίπτεται οτιδήποτε δεν είναι απεικονίσιμο, να καταδικάζονται στην αφάνεια και την ανυπαρξία τα ετερογενή στοιχεία του πράγματος και τελικά τη θέση του αντικειμένου να την καταλαμβάνει όχι το ίδιο το πράγμα ως γεγονός (faktizität) αλλά το πράγμα ως διανοητικό κατασκεύασμα (1993:15). Ο μυθικός λόγος της εικόνας, συνεπώς όχι μόνο λειτουργεί με επίκεντρο την ερμηνευτική του δύναμη, αλλά και χρησιμοποιώντας διανοητικές και όχι πραγματικές λειτουργίες σύνθεσης του περιεχομένου του.

Αν και αυτά συνιστούν ιδιαιτερότητες που διαφοροποιούν την εικόνα-μύθο της πληροφορικής τεχνολογίας, από τον μύθο με την παραδοσιακή του έννοια, η διαφορά δεν αφορά την λειτουργία του μύθου, αλλά το περιεχόμενο. Αυτό μοιάζει περισσότερο σαν μια

μετεξέλιξη της λειτουργίας, του μύθου μέσα στα πολιτισμικά συμφραζόμενα, παρά σαν μια διαφοροποιητική αλλαγή. Τελειώνοντας την αναφορά μας στον μύθο, αντλούμε δυο παρατηρήσεις από τα όσα ο Πλειός αναφέρει, που ενισχύουν τον χαρακτήρα προφορικότητας των λειτουργιών αυτών.

Ο λόγος της εικόνας, αναφέρει ο Πλειός, χαρακτηρίζεται από «εγγενή συγκρητισμό». Καθώς πηγάζει από πολλές πηγές, επιστημονικές ή μη, από διάφορους «επαγγελματίες» και φορείς πεποιθήσεων, δεν είναι μονολιθικός αλλά περιέχει κατά τον Edelman⁶⁵ «ποικιλία ιδεολογικών αντιλήψεων», χωρίς ωστόσο μη διακριτό ιδεολογικό ορίζοντα και χαρακτηρίζεται από διαδικασίες εμπειρικής διαμόρφωσης των βάσεων του (Πλειός, 2001: 336-7). Κατ' ανάλογο τρόπο, το έργο της προφορικότητας δημιουργείται μέσα από την ομάδα και την συλλογικότητα, χωρίς οι καταβολές του να είναι διακριτές.

Τέλος, μια άλλη σημαντική επισήμανση του Γ. Πλειού, αναφέρεται στον «δωρεάν» χαρακτήρα παροχής της εικόνας. Η εικόνα παίρνει την μορφή «κοινωνικού αγαθού» και όχι εμπορεύματος και όπως έχει και ο Allen⁶⁶ παρατηρήσει με αφορμή την τηλεοπτική εικόνα, αυτό «ενισχύει τον μυθολογικό της χαρακτήρα». Με ανάλογο τρόπο επίσης, το προϊόν της προφορικότητας ανήκει σε όλους με ένα τρόπο αυτονόητο και δεν μπορεί να διέπεται από καμιά λογική εξατομίκευσης ή ιδιοποίησης.

⁶⁵ Edelman, M. (1999). *Η κατασκευή του πολιτικού θεάματος*. Αθήνα: Παπαζήσης, σ. 163.

⁶⁶ Allen, P., C. (1992). *Audience - oriented criticism and Television*. Στο Allen, R., C. (επ.).(1992). *Channels of discourse, reassembled: television and contemporary criticism*. London: Routledge.

Μεταμφίεση και πληροφορική τεχνολογία

Στο πρώτο κεφάλαιο αναφερθήκαμε στις έννοιες της προφορικότητας και του εγγραμματισμού όπως αυτές συναντούνται και χρησιμοποιούνται από τις κοινωνικές επιστήμες. Στο δεύτερο κεφάλαιο προχωρήσαμε σε μια ειδικότερη αναζήτηση γύρω από τις έννοιες αυτές, στην πληροφορική τεχνολογία. Στην συνέχεια αφιερώσαμε από ένα κεφάλαιο στην έννοια της παράδοσης και στην έννοια του μύθου, ως θεμελιώδεις έννοιες για να κατανοήσουμε τις λειτουργίες της προφορικότητας και του εγγραμματισμού και να διερευνήσουμε το πεδίο της πληροφορικής τεχνολογίας. Στο τελευταίο κεφάλαιο θα ασχοληθούμε με την μεταμφίεση, όχι πλέον ως μια έννοια κλειδί, αλλά ως ένα πολιτισμικό φαινόμενο με ιδιαίτερη σημασία μια και σχετίζεται με την ίδια την παρουσία και κατά μια έννοια την υπόσταση του ατόμου.

Ο θεμελιώδης χώρος της προφορικότητας με τον οποίο θα συνδέσουμε την πράξη της μεταμφίεσης είναι το καρναβάλι. Έτσι, αφού αναφερθούμε στο καρναβάλι, την παράδοσή του και την θέση της μεταμφίεσης σε αυτό, θα προχωρήσουμε στην μελέτη του κυβερνοχώρου. Εκεί θα διερευνήσουμε ποια έννοια λαμβάνει η μεταμφίεση στον κυβερνοχώρο και ποια χαρακτηριστικά προφορικότητας έχουμε.

Η Brenda Danet (1998) στην εργασία της με τίτλο «το κείμενο ως μάσκα», επισημαίνει το πολύ σημαντικό χαρακτηριστικό του κυβερνοχώρου, να μην μπορεί κανείς να δει άμεσα τον άλλο, αφού η επικοινωνία είναι μόνο διακειμενική (ιστοσελίδες, chatting, email, forum⁶⁷ κ.λπ.). «Στο διαδίκτυο είναι πάντα νύχτα, κι αυτό γιατί με την επικοινωνία που βασίζεται στο κείμενο, οι άνθρωποι δεν μπορούν να δουν ο ένας τον άλλο» αναφέρει (1998:131).

⁶⁷ Όπως έχουμε προηγούμενα δει, πρόκειται για μορφές επικοινωνίας με κείμενο. Chatting γίνεται σε ειδικές εφαρμογές όπου πολλοί άνθρωποι συνομιλούν μέσα σε ένα ρέον κείμενο, όπου εμφανίζονται διαδοχικά τα οι στιχομυθίες των συνομιλητών την ώρα που τις γράφουν. Το email, το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο δηλαδή, όταν ανακοινώνεται σε ειδικές σελίδες με άλλα email άλλων συνομιλητών, δημιουργώντας έτσι μια «ασύγχρονη» συζήτηση, συμμετέχει σε ένα forum.

Ξεκινώντας από αυτή την μορφή απόκρυψης της ταυτότητας, το ζήτημα αυτό μπορεί να πάρει πολλές προεκτάσεις, καθώς καθένας μπορεί να παρουσιάσει όποια ταυτότητα θέλει, να παραποιήσει ή να επινοήσει οποιοδήποτε χαρακτηριστικό του, ή να παρουσιάσει πολλαπλές και ποικίλες ταυτότητες. Ένα άτομο μπορεί να έχει περισσότερες της μιας ηλεκτρονικές διευθύνσεις, να παρουσιάζεται σε πολλούς ιστοχώρους παράλληλα, να συνομιλεί με διαφορετική παρουσία κάθε φορά στα «chat rooms», να εμφανίζεται σε περισσότερα του ενός «chat rooms», ή να έχει περισσότερες της μιας παρουσίες («clones») σ' αυτά. Στις εμφανίσεις του αυτές μπορεί να διαθέσει για τον εαυτό του μια «πλαστή ταυτότητα». «Οι άνθρωποι ζουν διπλές ή πολλαπλές ζωές στο διαδίκτυο με διαφορετικό φύλο ή ταυτότητα. Άλλοι δοκιμάζουν να αποποιηθούν κάθε ταυτότητα φύλου» (Danet, 130:1998).

Όπως θα δούμε, ιδιαίτερα στις συνομιλίες πραγματικού χρόνου (chatting⁶⁸), η δυνατότητα αυτή ήρθε να δώσει νέα δυναμική στην διάθεση του ανθρώπου να επιδοθεί σε σκωπτικές διαδικασίες ή διαδικασίες ενός είδους «ξεφαντώματος». «Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι αρκετοί άνθρωποι που δεν είχαν ποτέ στο παρελθόν ενδιαφερθεί να υποδυθούν ένα μέλος του αντίθετου φύλου, πειραματίζονται με την ταυτότητα του φύλου τους σε πληκτρολογούμενες συζητήσεις στο διαδίκτυο (...)» (Danet, 130:1998). Έτσι επανέρχεται μια συνήθεια, που εμφανίστηκε στις παραδοσιακές κοινωνίες και ατόνησε με την ανάπτυξη του αστικού τρόπου ζωής, η καρναβαλική μεταμφίεση. Η Danet αναφέρει ότι «αίτια γι' αυτό μπορεί να είναι η περιέργεια, η έκφραση των γυναικών χωρίς να ενοχλούνται σεξουαλικά, ή η ελευθερία για να εμβαθύνουν στα όσα κάνουν (...). Οι άνθρωποι επιτρέπουν στον εαυτό τους να συμπεριφέρεται με τρόπους πολύ διαφορετικούς από την συνηθισμένη καθημερινή ζωή, να εκφράζουν προηγούμενες ανεξερεύνητες όψεις

⁶⁸ Αν και εμφανίζεται με πολλές παραλλαγές ανάλογα το λογισμικό που χρησιμοποιείται, η μορφή αυτή επικοινωνίας προέρχεται από μια συγκεκριμένη ψηφιακή εφαρμογή και υπηρεσία των δικτύων, που ονομάζεται IRC (Internet Relay Chat). Είναι πολύ δημοφιλής σε όλη τη διάρκεια της ζωής του Ιντερνέτ και παρέχεται εύκολα είτε από προγράμματα που διατίθενται στους χρήστες είτε απ' ευθείας μέσα από εφαρμογές ενσωματωμένες σε ιστοσελίδες του διαδικτύου ελεύθερα προσβάσιμες.

της προσωπικότητάς τους, ακριβώς όπως κάνουν όταν φορούν μάσκες και κοστούμια σε ένα καρναβάλι ή μια βραδιά μασκαράτας» (Danet, 1998:129-131).

Στο «chatting», την συνομιλία σε πραγματικό χρόνο μέσα από ρέο, μια ομάδα επισκεπτών του διαδικτύου «συγκεντρώνεται» σε ένα «δωμάτιο» (όπως και η λέξη «room» φανερώνει) και συνομιλεί κατ' αρχάς ελεύθερα με άμεσα πληκτρολογούμενο και εισαγόμενο στο «δωμάτιο», το κείμενό τους. Η παρουσία τους στον χώρο αυτό δεν είναι χωρίς κανόνες. Πρέπει να δηλώσουν ένα ψευδώνυμο, το οποίο να μην έχει δηλωθεί προηγουμένως. Την μοναδικότητα αυτή επιβάλλει η πληροφορική τεχνολογία, καθώς δεν μπορεί το λογισμικό να διαχειριστεί δύο πανομοιότυπα ονόματα στον ίδιο χώρο.

Κατά δεύτερον, υπάρχουν ένας ή λίγοι «συντονιστές» (operators), της συζήτησης, που μπορούν να αποβάλλουν προσωρινά (kick) ή για ένα εικοσιτετράωρο (ban) κάποιον από το δωμάτιο αν η συμπεριφορά του δηλώνει κάποια εμφανή αστοχία. Η επιλογή τους αυτή έχει τον χαρακτήρα της προστασίας της ομάδας και της διαδικασίας και στηρίζεται σε μια δεοντολογία. Για παράδειγμα δεν επιτρέπεται να επαναλαμβάνει κανείς συνέχεια τα ίδια λόγια γιατί «γεμίζει» τον χώρο του δωματίου με το δικό του κείμενο δημιουργώντας συμφόρηση. Δεν επιτρέπονται διαρκώς τα κεφαλαία γράμματα, γιατί επέχουν τη θέση «δυνατής φωνής», συνεπώς θεωρείται «θόρυβος» που ενοχλεί τους υπόλοιπους. Υπάρχουν λογισμικά προγράμματα προστασίας («bot» ή «script»), που μπορούν να ανιχνεύσουν τα χαρακτηριστικά αυτά και ως «διαχειριστές» να αποβάλλουν (Kick) τους αίτιους.

Αν και φαινομενικά τα «chat rooms» είναι απλοί χώροι επικοινωνίας για διάφορα θέματα (π.χ. μουσική, κινηματογράφος, πληροφορική κ.λπ.) σύμφωνα με τον «εγγράμματο» προορισμό τους, παρόλα αυτά έχουν διαμορφωθεί σε χώρους συνάντησης και κοινωνικής συναναστροφής. Εκεί το φύλο του ατόμου και ο τρόπος που αυτό προβάλλεται έχουν καθοριστικό χαρακτήρα για την συζήτηση. Περιπαικτικές και πειρακτικές κουβέντες, προκλητικές εκφράσεις, γέλια, κοροϊδευτικές «γκριμάτσες»⁶⁹ προσδιορισμένες ως προς το

⁶⁹ Σε αυτές τις μορφές επικοινωνίας έχουν διαμορφωθεί μικρές εικόνες που συντίθενται από σημεία στίξεως και άλλα σύμβολα του κειμένου (π.χ. :-) χαμόγελο, :-(λύπη, ;-) κλείσιμο ματιού, :-(*** κλάμα, :Ο εντυπωσιασμός, κ.λπ.).

αντίθετο φύλο και τις σχέσεις αποτελούν συνήθεις μορφές έκφρασης. Προκειμένου να ενισχυθεί αυτός ο περιπαικτικός χαρακτήρας έχουν αναπτυχθεί πρακτικές προφορικότητας που αξιοποιούν τις δυνατότητες του κειμένου, ώστε να οδηγήσουν τελικά μια ατμόσφαιρα, που θα αποκαλούσαμε «καρναβαλική»⁷⁰.

Επίσης, στον χώρο συνάντησής τους υπάρχει μια διαρκής κινητικότητα. Άτομα εισέρχονται και εξέρχονται διαρκώς, στέκονται, κοιτάζουν (ή «ακούν») τι γίνεται και τι λέγεται, χωρίς απαραίτητα πάντα να μιλούν. Έχουν την δυνατότητα να μιλήσουν προσωπικά σε κάποιον χωρίς να δημοσιεύονται τα όσα λένε, να εκφράζουν σκέψεις που είναι σε κοινή θέα αλλά δεν αφορούν κάποιον συγκεκριμένα, και αφήνουν μηνύματα για κάποιον που απουσιάζει. Συνεπώς έχουμε ένα σύνολο συμπεριφορών, ενός ατόμου που υπάρχει στον χώρο, χωρίς αυτό που δηλώνει την παρουσία του να είναι ο συνεχής ρευστός λόγος. Το άτομο «υπάρχει» και είναι παρόν και με άλλους τρόπους εκτός από την ομιλία.

Η παρουσία αυτή δηλώνεται από έναν κατάλογο των «ψευδωνύμων» που έχουν δηλωθεί κατά την είσοδο, που αναρτάται δίπλα στον χώρο του «δωματίου». Η λίστα αυτή πιστοποιεί ποιοι πραγματικά βρίσκονται στο δωμάτιο και η παρουσία ουσιαστικά ταυτίζεται με την ύπαρξη του ψευδωνύμου. Ένα μεγάλο κομμάτι «ταυτοποίησης» της παρουσίας του ατόμου καλύπτεται από αυτό το ψευδώνυμο, το οποίο συνιστά ένα είδος «προσωπείου» (mask) (Danet, 1998), με τα χαρακτηριστικά, την αμφίεση, που έχει επιλέξει το άτομο να αποκτήσει.

Οι Sugimoto και Levin (2000) αποκαλούν τα σύμβολα αυτά «emoticons». Θεωρούν ότι αποτελούν μια ιδιαίτερη μορφή εγγράμματης έκφρασης, που δεν αντιμετωπίζεται με τον ίδιο τρόπο από όλους του χρήστες.

Χρησιμοποιούνται στην βάση της εκάστοτε κουλτούρας που τα ενσωματώνει. Η χρήση τους δηλαδή εμφορείται από αισθητικές και επικοινωνιακές πρακτικές που δεν είναι όμοιες για κάθε άτομο.

⁷⁰ Παραδείγματα που συναντούμε (χωρίς η ευρηματικότητα γύρω από αυτά να εξαντλείται βέβαια) είναι τα έντονα γέλια (hahahahahahaha), ή η απεικόνιση των έντονων γέλιων (συμβολίζεται IoI, από τα αρχικά laughing out loudly και πιο έντονο εμφανίζεται παρατεταμένο: IooooooooI κατά μια «συνήθη πρακτική», που δίνει οπτικό όγκο στο γραφόμενο). Άλλο παράδειγμα είναι το «πρόσωπο που βγάζει γλώσσα» (:-P), το οποίο επίσης παρατείνεται προκειμένου να δοθεί έμφαση στον περιπαικτικό χαρακτήρα (:-rrrrrr ή :-rrrrrPPP). Από την «γκριμάτσα» αυτή, επικρατεί η συνήθεια τα διαδοχικά «p», να συνιστούν έντονη κοροϊδευτική διάθεση (π.χ. «rrrrrrrr» ή «rrrrrrrPPP» κ.λπ.). Το έντονο και σαρκαστικό γέλιο προκύπτει και από μια συνήθη παραποίηση της έκφρασης :-) σε :-))), εντονότερη :-)))))) κ.λπ.

Το «προσωπείο» που ο επισκέπτης δημιουργεί, συνιστά ένα είδος «μάσκας» του κυβερνοχώρου, καθώς μπορεί να αποδώσει εξωτερικά χαρακτηριστικά στο άτομο, κατ' επιλογή του, να αποτελέσει δηλαδή μια αμφίεση. Τα χαρακτηριστικά που μπορεί να περιλάβει αυτή η αμφίεση προέρχονται από μια δημιουργική χρήση της γλώσσας, του κειμένου, των στίξεων, αλλά και μορφολογικών χαρακτηριστικών που σχετίζονται με την όψη του κειμένου. Πρόκειται για μια πρακτική προφορικότητας, καθώς εικονικότητα (με την έννοια της όψης-εικόνας) και κειμενικότητα, μέσα από καταδηλώσεις και συμπαραδηλώσεις (κατά την σημειολογική έννοια), έρχονται να συνθέσουν το περιεχόμενο της «μάσκας» αυτής.

Τα παραδείγματα που μπορούμε να αναφέρουμε είναι πολλά, και στο κομμάτι αυτό του κυβερνοχώρου, αποτελούν μια ευρηματική (με ελευθερίες) αλλά και τυποποιημένη (με περιορισμούς) πρακτική, ακριβώς όπως οι όροι της προφορικότητας ορίζουν. Υπάρχει δηλαδή μια σχέση ελευθεριότητας/περιορισμών, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, στην τρόπο δημιουργίας αυτής της μάσκας. Αφενός ελευθεριότητα, γιατί η καινοτομία και η πρωτοτυπία εξασφαλίζουν μια καλή εικόνα στην «μάσκα» που επινοείται, αφετέρου, περιορισμοί, γιατί η μάσκα αυτή πρέπει τελικά να προσληφθεί από τους συμμετέχοντες με βάση τα όσα έχουν ήδη συνηθίσει, (άρα να έχει αναφορές στις συνήθειες παρελθούσες μορφές) ώστε να λειτουργήσει επικοινωνιακά. Ο προφορικός χαρακτήρας, λοιπόν, της πρακτικής αυτής θα μπορούσε να μας δώσει πολλά παραδείγματα, γι' αυτό θα αναφερθούμε μόνο σε χαρακτηριστικές περιπτώσεις.

Η μεταμφίεση μπορεί να γίνει με οποιαδήποτε «μορφή» (πρόσωπο) της ιστορίας, της μυθολογίας, των μέσων μαζικής ενημέρωσης, της τρέχουσας πραγματικότητας κ.λπ. ακριβώς όπως σε ένα καρναβάλι μπορεί να συμβεί. Μπορεί να περιλαμβάνει το όνομα και ένα συνοδευτικό νούμερο, που εκπροσωπεί την ηλικία, ή μπορεί να είναι μια φράση που περιγράφει ένα σωματικό χαρακτηριστικό (π.χ. χρώμα μαλλιών). Επίσης, αντικείμενα, ιδέες, χαρακτηριστικές φράσεις και ατομικά λογότυπα, που συνδέονται μεταξύ τους με μια γραμμή ή μια γραμμή υπογράμμισης (underline) σε κενό (όπως αναφέρεται το επώνυμο

του Tim «Berners_Lee» (2001) στο εξώφυλλό του). Τέλος αξιοποιείται το σχήμα των γραμμάτων, η συμμετρία, η αναλογία, ο έντονος χαρακτήρας των κεφαλαίων, η ομοιομορφία (όλα κεφαλαία, ή όλα πεζά), η σύνθεση χαρακτήρων από διαφορετικά αλφάβητα⁷¹, η εικαστική σύνθεση των χαρακτήρων⁷² κ.λπ. ώστε να έχουμε στο τέλος ένα αποτέλεσμα που χρησιμοποιεί διάφορους κώδικες συμβολισμών. Αφενός ο γλωσσικός και γραμματικός κώδικας με την παραδοσιακή έννοια της γραφής και της ανάγνωσης, αφετέρου, η εικονοποιημένη χρήση της εικαστικής γλώσσας που απορρέει από την εικόνα των γραμμάτων και των χαρακτήρων, οδηγούν σε ένα «εικονολεκτικό» είδος γραφής, σε έναν τύπο «εικονολέξης».

Σε μια επικοινωνία όπου η εικόνα έχει μάλλον την πρωτοκαθεδρία, το όνομα αποτελεί ένα υβρίδιο οπτικού, λεκτικού, ακουστικού μηνύματος, με πολυσήμαντη αξία που πηγάζει τόσο από το ίδιο του το περιεχόμενο όσο και από την θέση του με τα λεκτικά και οπτικά συμφραζόμενα.

Ένα μεγάλο πλήθος, ωστόσο, ψευδωνύμων συνιστούν σχόλια γύρω από το φύλο, την εμφάνιση και την προκλητικότητα, με διαθέσεις για βωμολοχία, που εκδηλώνονται με μεγάλη ποικιλία και σε έντονο, «καρναβαλικό» βαθμό. Η διάθεση αυτή βέβαια μπορεί να προεκταθεί στα όσα λέγονται και στα όσα εκφράζονται, μέσα από το ρέον κείμενο που ασκεί στο έπακρο τον προφορικό χαρακτήρα του. Ακόμη περισσότερο αυτό το στοιχείο της προκλητικότητας, είναι που ολοκληρώνει το περιβάλλον «καρναβαλιού» στην πρακτική αυτή.

⁷¹ Η γραφή γίνεται σε λατινικούς χαρακτήρες, ώστε να μπορεί να εμφανιστεί σε υπολογιστές σε όλο τον κόσμο. Π.χ.: afroditii, diianira, Ai8eria, mississippi_song, DR_WHO, eagle, Dimitris31_Athens, Dean, den_exw_γpno, Enastros κ.λπ.

⁷² Η εικαστική σύνθεση με χαρακτήρες είναι μια γενικότερη συνθήκη που δημιούργησε η τυπογραφία και καλλιεργήθηκε τα τελευταία χρόνια, με την ανάπτυξη της ηλεκτρονικής τυπογραφίας. Συνθέσεις εικαστικές με χρήση χαρακτήρων γίνεται σε πολλές περιπτώσεις, αξιοποιώντας το χαρακτηριστικό των κειμενογράφων να στοιχίζουν και να αντιλαμβάνονται το κείμενο όχι μόνο γραμμικά αλλά και με συντεταγμένες (στήλη-γραμμή). (Π.χ. (Markham, 1998:102-112)) Στις προ-παραθυρικές εφαρμογές, όταν κάθε χαρακτήρας ανεξαρτήτου πλάτους, καταλάμβανε το ίδιο πλάτος στην οθόνη (και στο χαρτί όταν εκτυπωνόταν), οι προγραμματιστές δημιουργούσαν ολοκληρωμένα γραφικά και εικόνες μόνο με την διάταξη εύχρηστων και εικαστικά αξιοποιήσιμων χαρακτήρων (π.χ. |, ---, O, X, 8, *, κ.λπ.). Στις μέρες έχει εμφανιστεί μια μερίδα ενασχολούμενων, που εύκολα κανείς ανιχνεύει

Η σημασία του ονόματος έχει επισημανθεί από την θεωρία της προφορικότητας. Ο Calvet (1995) τονίζει αφενός το προφανές, ότι το όνομα λειτουργεί και σχετίζεται με την απομνημόνευση, αφετέρου ότι μέσα από σύνθετες διεργασίες που σχετίζονται με την μορφή και τη ερμηνεία του, αποβαίνει ένα δημιουργικό και λειτουργικό εργαλείο για την μνήμη, την μάθηση και την ευρύτερη κοινωνική οργάνωση. Η «χρήση του ονόματος» είναι ένα σημαντικό ζήτημα για την προφορικότητα, το οποίο ο Πλάτωνας, είχε ήδη θίξει στον «Κρατύλο», όπου ανάγει το όνομα σε «προϊόν νομοθετικής πράξης» και σημαντικό νοητικό εργαλείο, ισάξιο με κάθε εργαλείο που χρησιμοποιούμε για τις υλικές εργασίες μας.

Η ονοματοδοσία στα πλαίσια της πληροφορικής τεχνολογίας, απέκτησε πολλαπλά εννοιολογικά εργαλεία, προκειμένου σε ένα «όνομα» να εκφραστούν χαρακτηριστικά που να βοηθούν την απομνημόνευση. Η προσθήκη αριθμών στην χρήση των ονομάτων είναι ένα σημαντικό στοιχείο που πηγάζει κατ' αρχάς από μια ανάγκη. Η αδυναμία ύπαρξης δύο πανομοιότυπων ονομάτων επιβάλλει την αρίθμησή τους.⁷³ Επίσης ο ορθολογικός χαρακτήρας των ευρύτερων πολιτισμικών συμφραζομένων του σύγχρονου πολιτισμού, προσδιορίζουν πάρα πολλά στοιχεία αριθμητικά (ηλικία, σειρά, ποσότητα - μέγεθος, συντεταγμένες κ.λπ.). Ακόμη και οι ρυθμοί παραγωγής και αναπαραγωγής υλικών αγαθών, που μας εξασφαλίζουν οι σύγχρονες τεχνολογίες και ιδιαίτερα η πληροφορική, συχνά επιβάλλουν την χρήση απλών αριθμών και όχι ονομάτων για δεκάδες, εκατοντάδες, χιλιάδες κ.λπ. αντικειμένων, που είναι παρόμοια αλλά πρέπει το καθένα να έχει τη δική του ονομαστική ταυτότητα, κατ' αναλογία με την ανάγκη διεύθυνσης, που μας οδήγησε από πολύ παλιότερα να αριθμούμε τα σπίτια μας.

και στο διαδίκτυο, που κάνουν λόγο για μια μορφή εφαρμοσμένης «τέχνης με κείμενο» (text art). Οι κώδικες και οι χρήσεις αυτής της τέχνης, διαχέονται στην καθημερινότητά μας, με ποικίλους τρόπους.

⁷³ «όνομα1», «όνομα2» κ.λπ. Η πρακτική αυτή ακολουθείται σε πολλές περιπτώσεις προωθείται από τα λογιστικά προγράμματα. Όταν για παράδειγμα προταθεί ένα ψευδώνυμο που ήδη υπάρχει μία ή περισσότερες φορές, προκειμένου να δημιουργηθεί ένας λογαριασμός, (account) μια συγκεκριμένη καταχώρηση (registry) κ.λπ., το λογισμικό αντιπροτείνει το ίδιο ψευδώνυμο με την προσθήκη ενός αριθμού που δεν υπάρχει. Πολλές φορές ο αριθμός που διαλέγει ο δηλών μπορεί να έχει κάποια συμβολική σημασία γι' αυτόν, π.χ. μια ημερομηνία.

Ο τρόπος με τον οποίο προκύπτουν οι ονοματοδοσίες, ουσιαστικά στην νεωτερικότητα και την μετανεωτερικότητα⁷⁴ είναι πραγματικά ένα σύνθετο θέμα, που μπορεί να άρχεται από την ίδια την λογική που εταιρείες, προϊόντα, φορείς και έννοιες άρχισαν να ονομάζονται στην βιομηχανική και μεταβιομηχανική περίοδο, δημιουργώντας εμπορικά σήματα, λογότυπα, εταιρικά σήματα και χαρακτηριστικά κ.λπ. και να φτάνει μέχρι την μεταφορά όλων αυτών στο διαδίκτυο, όπου σε πολλές περιπτώσεις τη θέση των «παραδοσιακών» λογοτύπων παίρνουν οι ηλεκτρονικές διευθύνσεις (URL) του διαδικτύου, που αναπτύσσονται με τη δικιά τους λογική.

Πρόκειται ουσιαστικά για μια κατάσταση «προσαρμογής», σε μια άλλη πολιτισμική πραγματικότητα, όπου διαφορετικοί αισθητικοί και επικοινωνιακοί κώδικες ισχύουν. Την κατάσταση αυτή δεν συναντούμε για πρώτη φορά. Ειδικότερα η ελληνική πολιτισμική πραγματικότητα έχει και στο παρελθόν βρεθεί σε ανάλογες «συναντήσεις» με άλλους πολιτισμικούς όρους, π.χ. όταν έλληνες ομογενείς τροποποιούσαν τα ονόματά τους στα μέτρα της αγγλικής γλώσσας, ή όταν οι ελληνικές επιχειρήσεις μεταφράζουν ή δημιουργούν τις ελληνόφωνες ονομασίες τους με λατινικούς χαρακτήρες. Δεν θα ασχοληθούμε με ένα τόσο ευρύ ζήτημα, αλλά θα ολοκληρώσουμε τους συλλογισμούς μας προβαίνοντας στο συμπέρασμα, ότι η ονοματοδοσία στην περίπτωση μας (chatting), συνιστά με ποικίλους και ευρηματικούς τρόπους την κατασκευή όχι μόνο μιας παρουσίας, αλλά και μιας ολόκληρης αμφίσεσης, που μπορεί να είναι, όπως είδαμε, μεταμφίεση.

Η μεταμφίεση αυτή είναι η απαρχή μιας παρουσίας στο κομμάτι αυτό του κυβερνοχώρου, που συνδυασμένη με την συμπεριφορά και τα χαρακτηριστικά που θα αναπτύξει το άτομο, θα οδηγήσει στην δημιουργία μιας ταυτότητας. Όμως το κομμάτι της ονοματοδοσίας, είναι το πιο προσεγμένο και περιεκτικό μέρος της κειμενικής εκφοράς της ταυτότητας αυτής. Μπορεί να είναι απλό εστιάζοντας στα εξωτερικά χαρακτηριστικά (ηλικία, καταγωγή, εμφάνιση κ.λπ.), σε περισσότερο ατομικά χαρακτηριστικά (ιδιότητες, κοινωνικοί ρόλοι, προτιμήσεις κ.λπ.) ή να συντίθεται στα πλαίσια μιας «ποιητικής διάθεσης», όπου

⁷⁴ Αναφέρουμε τον όρο βάση της «μετα-μοντερνικότητας», που ο Lyotard (1993) εισάγει.

εμφορούμενο από κάποια συγκεκριμένη κουλτούρα ή «υποκουλτούρα», με την έννοια που ο Hebdige (1988) εισάγει τον όρο, εκφράζεται στα πλαίσιά της.

Βέβαια και η έκφραση μιας συγκεκριμένης κουλτούρας ή υποκουλτούρας μέσα από τις επιλογές δημιουργίας ενός ονόματος, είναι ένα σύνθετο θέμα, που δεν θα αναπτύξουμε εδώ. Θέλουμε απλώς να επισημάνουμε την ιδιαίτερη σημασία που έχει το σημείο αυτό της επικοινωνίας με κείμενο (το ψευδώνυμο δηλαδή), μια και δεν ισχύει το ίδιο για το υπόλοιπο κείμενο, αυτό που το άτομο πληκτρολογεί για να επικοινωνήσει, μέσα στο «δωμάτιο».

Στο δωμάτιο, το κείμενο αποκτά μια τελείως άλλη λειτουργία, υποκαθιστώντας τον προφορικό λόγο. Όταν μιλάει κανείς, δεν ακολουθεί, βέβαια, τους κανόνες του εγγράμματος λόγου. Χωρίς γραμμικότητα, αλλά με άμεση διαδραστικότητα, με επαναλήψεις, μη-λεκτικά συμφραζόμενα και συμπαραδηλώσεις, κομπιάσματα, εκφραστικά λάθη και ασυνέχειες στην σύνταξη, ο προφορικός λόγος λειτουργεί με μια συγκεκριμένη εγγενή πληρότητα στις επικοινωνιακές τους λειτουργίες.

Όμοια και το κείμενο στο «chatting» είναι ταχύ και άμεσο, διαδραστικό, με μη-λεκτικά χαρακτηριστικά⁷⁵ και πολλές απόπειρες συμπαραδηλώσεων. Οι ίδιες συνθήκες προφορικότητας μέσα από το γραπτό κείμενο ισχύουν και σε άλλες μορφές κειμενικής επικοινωνίας, εκτός από αυτή του «chat» που μελετάμε, όπως στο email ή στις ασύγχρονες συζητήσεις, όπως στο Usenet. Και στις περιπτώσεις αυτές, τα άτομα κατασκευάζουν ταυτότητες που σχετίζονται με τις εκάστοτε περιστάσεις, επωφελούμενοι από επικεφαλίδες αρχείων και πληροφορικών όρων, χρησιμοποιώντας παραπομπές, διάφορες δυνατότητες, ηλεκτρονικές διευθύνσεις και τα λοιπά. Ειδικότερα στο Usenet όπου αναρτούνται email με βάση το θέμα που πραγματεύονται, οι χρήστες έχουν τυποποιήσει λειτουργικούς και πλήρεις νοήματος τρόπους δημιουργίας μηνυμάτων, όπως φαίνεται στις

⁷⁵ Ένα από τα συνηθέστερα παραδείγματα, που ισχύει γενικότερα στην επικοινωνία με ηλεκτρονικό κείμενο, συνιστά το «κρατημένο πλήκτρο», όπου ο χαρακτήρας επανεγγράφεται ταχύτατα αναπαράγοντας τον εαυτό του, δημιουργώντας μια ανάλογη εμφατική εντύπωση (π.χ. «ΩΩΩΩΩΩΩΩ!!!!!!!!!!!!!!», «;;;;;;;;;;;;;;», «.....» κ.λπ.).

γραμμές που αναγράφεται το θέμα (subject line) στους χαιρετισμούς και επίσης και εδώ, όπως και στο chat και το email, σε έναν πολύ μεγάλο αριθμό χρήσεων της στίξης. (Beck, 50:1996).

Η επικοινωνία αυτή με κείμενο, που αναλύσαμε, συνθέτει με τους όρους του κυβερνοχώρου, μια συνάθροιση ανθρώπων. Το ενδιαφέρον, για την μελέτη μας όπως αναφέρθηκε, είναι ότι ενώ φαινομενικά, το chat σχεδιάστηκε στα πλαίσια και την λογική μιας εγγράμματης κουλτούρας, προκειμένου να ενισχύσει έναν τύπο επικοινωνίας με συγκεκριμένους κανόνες, στην πορεία ο σκοπός αυτός άλλαξε. Αναπτύχθηκαν σ' αυτό μορφές επικοινωνίας και έκφρασης με δημιουργικό και απρόβλεπτο τρόπο, μετασχηματίζοντας το μέσο με έναν περισσότερο κοινωνικό και πολιτισμικό χαρακτήρα. Ο μετασχηματισμός αυτός έχει προκύψει και παρατηρηθεί γενικότερα στις εφαρμογές επικοινωνίας με κείμενο που αναφερόμαστε, ως ένα γεγονός μιας ζωογόνας και απρόβλεπτα δημιουργικής διαντίδρασης του μέσου με τους χρήστες του (Danet, 1998 - Beck, 1996 - Sugimoto & Levin, 2000).

Ειδικότερα η «καρναβαλική» εκδοχή της δράσης στο chat αποκτά ενδιαφέρον αν μελετηθεί σε σχέση με τις λειτουργίες και το περιεχόμενο του καρναβαλιού, όπως η προφορική παράδοση το έχει σχηματοποιήσει.

Για να κατανοήσουμε τις λειτουργίες της σύναξης αυτής σε ένα σημείο του κυβερνοχώρου, ατόμων με διάθεση γέλιου, περιπαίγματος και ανατροπών, θα παρουσιάσουμε συνοπτικά την έννοια της «καρναβαλικής γλώσσας», όπως την εισηγείται ο Γιάννης Κιουρτσάκης.

Ορμώμενος από την λειτουργία και τον τρόπο διεξαγωγής του καρναβαλιού στις παραδοσιακές κοινωνίες, ο Κιουρτσάκης τονίζει ότι, κατά βάθος, ένα μεγάλο εύρος θεμάτων προσεγγίζεται από τα καρναβαλικά δρώμενα. Η γλώσσα του καρναβαλιού, «μιλάει με τον δικό της μοναδικό τρόπο για τη ζωή και τον θάνατο, τον άνθρωπο, τον χρόνο και τον κόσμο (...) όχι μοναχά με λέξεις, αλλά προπάντων με εικόνες,

αναπαραστάσεις, μιμικές κινήσεις, δρώμενα, προσωπεία και με το ίδιο το σώμα του ανθρώπου». Μιλάει «για τη μοίρα μας και για την ανθρωπιά μας, ακόμα και στα χρόνια όπου το καρναβάλι έχει παρακμάσει» (2003:14).

Στην συμμετοχή του καρναβαλιού ανατρέπονται, εν πρώτοις, κανόνες της καθημερινότητας. Δεν υπάρχουν διακρίσεις στους συμμετέχοντες, ως προς το φύλο και την ηλικία. Οι πράξεις, τα δρώμενα και οι μεταμφιέσεις, είναι ολωσδιόλου ανατρεπτικά, και αντιστρέφουν ιεραρχίες, ρόλους, σχέσεις και πρακτικές της καθημερινής ζωής. Ο Κιουρτσάκης μετά από μια σειρά παρατηρήσεων καταλήγει ότι «με το να αντιστρέφουν, να μεταμφιέζουν, να μασκαρεύουν τα πάντα, τέτοιες ανοησίες ανοίγουν ένα ρήγμα στην πείρα μας, στη λογική μας, στις ίδιες τις κατηγορίες της σκέψης μας, υποδεικνύοντάς μας πως είναι ίσως κι εκείνες παροδικές, φθαρτές, θνητές (...) υποδηλώνοντας, ακόμη πιο βαθιά, την ουτοπική έστω δυνατότητα μιας άλλης οργάνωσης των πραγμάτων μιας άλλης τάξης της ζωής, ενός άλλου κόσμου. Και με τον τρόπο αυτό μας επιτρέπουν τουλάχιστον να αντικρίσουμε το Άλλο της πείρας και της λογικής μας: να διακρίνουμε, ας πούμε, την κρυφή λογική της τρέλας και το αβυθομέτρητο νόημα των πιο αλλοπρόσαλλων ονείρων μας, ή ακόμα τον Άλλο που φωλιάζει μέσα στο εγώ μας (...)» (2003:36).

Συμπυκνώνοντας τα συμπεράσματά του, ο Κιουρτσάκης μιλάει για την «ιδέα της «καθολικής σχετικότητας», στο καρναβάλι, που δεν δίνει βάρος ούτε στο «σοβαρό» ούτε στο «αστείο», αλλά μάλλον θεωρεί ότι μέσα από μια σχετικότητα τα δύο συνυπάρχουν. Η διαδικασία που φέρνει στο προσκήνιο την συνύπαρξη αυτή (το καρναβάλι), δεν παίρνει κι αυτή στα σοβαρά τον εαυτό της, θεωρώντας ότι είναι μέσα στο πλαίσιο της σχετικότητας αυτής.

Κατά βάση, η σχετικότητα αυτή προέρχεται από την εξισοροπητικά ανατρεπτική εξύμνηση «του γήινου, του σωματικού, του «χαμηλού» και του «χυδαίου», σε αντιδιαστολή με την εξύμνηση του πνευματώδους, και του υψηλού, που κατά κανόνα συμβαίνει στην ζωή. Πρόκειται για μια «άτυπη λαϊκή γιορτή», που επιτελείται ακριβώς με

το σκοπό αυτό. Την κύρια αυτή πεποίθησή του, ο Κιουρτσάκης αντλεί από τις ιδέες του Μιχαήλ Μπαχτίν (Κιουρτσάκης, 2003:19).

Οι ιδέες του καρναβαλιού «ενσαρκώνονται» στις μάσκες (2003:24), που παρουσιάζουν μια οικειοποίηση του «Άλλου», της ετερότητας. Το καρναβάλι «είναι εξαρχής ένα άνοιγμα στο Άλλο, στην ετερότητα, μια κατάφαση στην αλλαγή» μας λέει ο Κιουρτσάκης (2003:25). Συμπυκνώνοντας την άποψή του αυτή αναφέρει (2003:46): «Με την μεταμφίεση και τη μάσκα, οι άνθρωποι εξερευνούν το άλλο: το άλλο φύλο, την άλλη ηλικία, την άλλη κοινωνική κατάσταση, την άλλη φυλή, τον άλλο λαό, αλλά και το Άλλο του ζώου ή του φυτού, της άγριας φύσης ή ακόμα παραπέρα, το Άλλο του δαίμονα ή του θεού. Όμως με τούτο το παιχνίδι εξερευνούν συγχρόνως, θέλουν δεν θέλουν, και το Ίδιο του εαυτού τους: το φύλο τους, τον λαό τους, την εφήμερη και περιορισμένη τους ζωή, την ανθρωπιά του - αυτή την πυρηνική ταυτότητα που δεν παύει να τους ξεφεύγει». Η συγκεκριμένη διατύπωση αυτή του Κιουρτσάκη, συνάδει με τις απόψεις για το chat που ήδη διατυπώσαμε, όπου οι πειραματισμοί με την ταυτότητα στοχεύουν στην αξιοποίηση μιας δυνατότητας διερεύνησης «άλλων» πραγμάτων ή της ταυτότητας «άλλων» πραγμάτων.

Επίσης ο Κιουρτσάκης διακρίνει στο καρναβάλι ότι υπονοείται διαρκώς μια ένωση των άκρων για κάθε αντιθετικό σχήμα: «το καρναβάλι υμνεί τον θάνατο, που είναι η προϋπόθεση της αναγέννησης, το λίπασμα για την νέα βλάστηση, που είναι (...) η προϋπόθεση της ίδια της ζωής, αφού σ' αυτόν τον κόσμο ζουν μόνο τα θνητά» (2003:26). Μέσα από την ένωση των αντιθέτων, της άνοιξης και του χειμώνα, της ζωής και του θανάτου, πραγματώνεται μια θεμελιακή ιδέα που ονομάζει «ένωση των αντιθέτων».

Στα πλαίσια της ένωσης αυτής, το «κάτω», το χαμηλό, και αδύναμο έρχεται να γίνει ισχυρό, «πάνω», κυρίαρχο. Με την πράξη αυτή υφίσταται η απαραίτητη «γονιμοποίηση» του υψηλού από το χαμηλό αλλά ζωτικά χρήσιμο στο υψηλό. Έτσι, βλέποντας τις πολιτισμικές λειτουργίες αυτές του καρναβαλιού ο Κιουρτσάκης να επενεργούν χωρίς να διαφαίνεται στο καρναβάλι ούτε ένα ίχνος της «σοφίας» αυτής, τονίζει ότι «ακόμα κι όταν

το καρναβάλι μας φαίνεται βάρβαρο και κτηνώδες: όταν καταργεί κάθε ευπρέπεια και κάθε τάξη, όταν δίνει στους μασκαράδες την ευκαιρία να συμπεριφερθούν σαν τα' άγρια ζώα, δέρνοντας και δερόμενοι, βωμολοχώντας ή μιμούμενοι στη μέση της αγοράς τις κινήσεις μια συνουσίας: όταν, με άλλα λόγια, δείχνει να καταργεί τον πολιτισμό, να τον ενταφιάζει θά' λεγες μέσα στη φύση, δεν παύει να είναι μια πράξη πολιτισμού που επιζητεί, ανεπίγνωστα έστω και συγκεχυμένα, να αναζωογονήσει αυτόν τον πολιτισμό, να τον αναστήσει μέσ' από τη φύση» (2003:29).

Η δραστηριότητα του καρναβαλιού λειτουργεί κοινωνικοποιητικά και με θετικό τρόπο για το σύνολο: «σφυρηλατεί τον κοινωνικό δεσμό μέσ' από την φαινομενική του ρήξη, στερεώνει πιο γερά την τάξη μέσα από την πρόσκαιρη κωμική αντιστροφή της» αναφέρει, επίσης ο Κιουρτσάκης (2003:39).

Το σύνολο αυτών των πρακτικών, αντλείται από την παράδοση, και την πρωταρχική προφορικότητα των πολιτισμών. Ως πρακτική προφορικότητας, με την ανάπτυξη των εγγραμματοσμών της νεοτερικότητας δεν χάνεται, γιατί είναι άρρηκτα συνδεδεμένη, κατά τον Κιουρτσάκη με μια βαθύτερη υποστατική ανάγκη του ανθρώπινου πολιτισμού (διαχρονικά). Αυτό που συμβαίνει είναι ότι αυτή η «καθολική» καρναβαλική γλώσσα βρίσκει άλλες διεξόδους, ακόμη κι αν δεν εκφράζεται μέσα από το καρναβάλι. Ο Κιουρτσάκης διαβλέπει την γλώσσα αυτή σε κάθε συγκέντρωση ανθρώπων, όπου επενεργεί η εσωτερική ποιότητα του καρναβαλιού, η «ριζική σχετικοποίηση με τον τρόπο του γέλιου» (2003:45). Διακρίνει μάλιστα πολλές περιπτώσεις όπου η νεοτερικότητα οδηγήθηκε σε ανατροπές έπειτα από συγκεντρώσεις, στις οποίες ενυπήρχε η εγγενής καρναβαλική ανατροπή. Οι περιπτώσεις που αφορούν τη μελέτη μας είναι κάθε συγκέντρωση ατόμων για διασκέδαση, με έντονη καρναβαλική διάθεση ξεφαντώματος. Το γεγονός ότι οι μέρες μας έχουν πολλές και χρονικά ακαθόριστες (δεν συμπίπτουν με θεσμικές γιορτές και γεγονότα) και συγκυριακές, εντάσσεται στην γενικότερη διάχυση πολλών ελευθεριοτήτων (που άλλοτε συνέβαιναν μόνο στο καρναβάλι), στην καθημερινότητά μας. Οι διασκεδάσεις, η ένδυση, οι συγκεντρώσεις, μπορούν να έχουν

αποσπασματικά κάτι από την «οικειώση του Άλλου», την «εξύμνηση του όχι υψηλού», την «σύνθεση των άκρων». Στις μέρες μας «η καθημερινή φρονιμάδα καταργείται από την τρέλα της γιορτής κι ετούτη πάλι από την επιστροφή της καθημερινής τάξης» (2003:38) όπως και στο καρναβάλι, με μεγαλύτερη συχνότητα αλλά με μικρότερη ένταση. Η διάχυση αυτή και η ατονία της γιορτής αυτής όμως οδηγούν στην απάλειψη της πραγματικής ενέργειας που προσφέρει η πράξη.

Ο χώρος του chat είναι ένας χώρος συνεύρεσης ανθρώπων, στον οποίο πολλές από τις συνθήκες του καρναβαλιού επαληθεύονται. Ένας χώρος που κατ' αρχάς επινοήθηκε ως επικοινωνιακό εργαλείο για λειτουργίες υψηλού εγγραμματισμού, για την αύξηση της παραγωγικότητας σε πλήρη συναρμογή με μια ομαλή και λειτουργική καθημερινότητα, γίνεται ανατρεπτικός ως προς τους αρχικούς αυτούς στόχους του.

Αν και θεωρητικά ο ρόλος των «operators» είναι να αποκλείουν όποιον θα χρησιμοποιήσει ανατρεπτική γλώσσα⁷⁶ ο κανόνας τείνει να είναι τα όσα προαναφέραμε, δηλαδή μεταμφίσεις, πειράγματα, σαρκασμός και ατμόσφαιρα γέλιου. Θα μπορούσε να πει κανείς ότι στην περίπτωση αυτή βρισκόμαστε σε μια άτυπη παραδοχή από όλους τους μετέχοντες σε μια ιδιαίτερη λειτουργία κοινωνικής φύσης του μέσου. Η πολιτισμική οδός που οδήγησε στην πρακτική αυτή υπόκειται σε όρους προφορικότητας. Πρόκειται για μια συνθήκη που λειτουργεί αποτελεσματικά στο κοινωνικό σύνολο, χωρίς καμία «εγγράμματη» λογική να μπορεί να την συμπεριλάβει στους κόλπους της.

Όπως παρατηρήσαμε, πράγματι οι μετέχοντες στο chat εξερευνούν το «Άλλο», ότι κι αν είναι αυτό. Ο Κιουρτσάκης, υποδεικνύει ότι στα πλαίσια της «καρναβαλικής γλώσσας», η μεταμφίση αυτή δεν είναι μόνο μια ρήξη εξισορροπητική στην διαρκή «συνέχεια» της καθημερινότητας αλλά και μια οδός για απόκτηση γνώσης.

Μπορούμε μάλιστα να υποθέσουμε ότι οι μετέχοντες στο chat αφού κατέχουν την τεχνογνωσία μιας τέτοιας πρακτικής, προφανώς στην καθημερινότητά τους διαθέτουν μια

⁷⁶ Αυτό μπορεί να αναφέρεται και στους κανόνες χρήσης της εφαρμογής από τον παροχέα της.

σχετική εγγράμματη κουλτούρα. Η εργασία, οι σπουδές, οι προσωπικές αρέσκειες, τους φέρνουν κοντά με πολλές πτυχές ενός εγγράμματου πολιτισμού που εγκολπώνεται και την πληροφορική τεχνολογία. Είναι λοιπόν αυτή η ίδια η τεχνολογία που τους παρέχει την δίοδο για «καρναβαλικές ανατροπές», ένδον της. Μια κοινότητα ανθρώπων, πλαισιωμένη από κοινό περιβάλλον (αυτό της πληροφορικής τεχνολογίας) καταλήγει δημιουργικά στην απαραίτητη κατά τον Κιουρτσάκη καρναβαλική «ανατροπή».

Οι συνθήκες δεν είναι βέβαια σε πολλά σημεία οι ίδιες. Ο χρόνος έχει διαχυθεί, ακριβώς γιατί και η έννοια του χρόνου δεν υπάρχει στην πραγματικότητά τους. Στο διαδίκτυο και τους υπολογιστές δεν μπορεί να διακρίνει κανείς εποχές, καμπές στην παραγωγικότητα και άλλα σημεία από τον «κύκλο του χρόνου». Έχει όμως διατηρηθεί η συνθήκη της εβδομαδιαίας «ρουτίνας». Έτσι μπορεί κανείς εύκολα να διαπιστώσει την αύξηση των συμμετοχών στα chat το Σαββατοκύριακο και κυρίως τα βράδια του Σαββάτου. Αυτό ίσως θα μπορούσε να παραλληλιστεί με την πρακτική της «μικρής γιορτής» που αποτελεί για τον εργαζόμενο του πενθημέρου το Σαββατοκύριακό και να συνδυαστεί με την συνήθεια της διασκέδασης του Σαββατόβραδου.

Επίσης δεν θα μπορούσαμε ποτέ να ισχυριστούμε ότι στο chat συναντά κανείς οτιδήποτε που να θυμίζει άμεσα καρναβάλι, εκτός ίσως από το λεξιλόγιο, την πειρακτική διάθεση και την μεταμφίεση. Η σημαντική παρατήρηση που μπορούμε να αντλήσουμε, από την συζήτηση αυτή, είναι ότι ένα πολύ σημαντικό κομμάτι της προφορικότητας στην κοινωνική συνύπαρξη, που ίσως για χρόνια ατόνησε, καθώς ατόνησαν καρναβαλικές δραστηριότητες, επανέρχεται με απρόσμενο τρόπο σε ένα κομμάτι της πληροφορικής τεχνολογίας. Δύσκολα θα βρει κανείς όλα αυτά τα χαρακτηριστικά συγκεντρωμένα (καρναβαλική γλώσσα, μεταμφίεση, γέλια, πειράγματα) και σε τέτοιο βαθμό σε άλλη δραστηριότητα εκτός από το καρναβάλι.

Όμως και αυτό στις μέρες μας όπως και ο Κιουρτσάκης επισημαίνει έχει χάσει τον χαρακτήρα του αυτό, αφού είτε αναπαριστάνεται (άρα πρόκειται για κάτι άλλο από το πραγματικό) από λαογραφικούς συλλόγους και κοινότητες, είτε έχει τελείως άλλο

περιεχόμενο με εμπορευματοποιημένες «φιέστες» και θέαμα κάτω από τελείως διαφορετικές συνθήκες. Το chat έχει όλα αυτά τα χαρακτηριστικά και παράλληλα μια πιο αναλυτική ματιά ενδέχεται να μπορεί να τεκμηριώσει ότι παρέχει όλη αυτή τη «σοφία» που ο Κιουρτσάκης αναφέρει, στους μετέχοντες.

Συμπεράσματα

Το θεωρητικό πλαίσιο των εννοιών της *προφορικότητας* και του *εγγραμματισμού*, είναι σχετικά πρόσφατο και αναπτύχθηκε κυρίως προς το τέλος του 20ου αιώνα. Αν και ως έννοιες συνιστούν τους δύο πόλους ενός θεωρητικού σχήματος, στην πράξη συνυπάρχουν με διάφορους τρόπους σε κάθε πολιτισμό, από την στιγμή που εμφανίστηκαν οι πρώτοι εγγραμματισμοί. Για μια τέτοια συνύπαρξη θα πρέπει να μιλάμε και σε μια κουλτούρα με την *πληροφορική τεχνολογία* στην καθημερινότητά της. Ωστόσο, οι έννοιες *προφορικότητα* και *εγγραμματισμός* πρέπει να εννοηθούν ως εργαλεία κατανόησης των πολιτισμικών φαινομένων και όχι ως ένα αυτόνομο σύστημα ανάλυσης.

Τα χαρακτηριστικά που συνθέτουν την *προφορικότητα* περιγράφονται από διάφορους κλάδους για διαφορετική κάθε φορά χρησιμότητα. Εκτός από τις περιπτώσεις που οι συνθήκες *προφορικότητας* ή *εγγραμματισμού* χρησιμοποιούνται για *περιοδολογήσεις*, τα χαρακτηριστικά που περιγράφονται περιστρέφονται γύρω από την θεωρία της *Πολιτισμικής Ανθρωπολογίας*. Ένα μεγάλο κομμάτι, μάλιστα της μελέτης της *προφορικότητας* στην καθημερινή ζωή μας παρέχεται από την μελέτη της *παράδοσης*. Η έννοια της *παράδοσης* συνδέεται με την *προφορικότητα* κάτω από το πρίσμα της σύγχρονης σύγκλισης της *Λαογραφίας* με την *Κοινωνιολογία* και την *Ανθρωπολογία*.

Προκειμένου να οριοθετήσουμε τις έννοιες *προφορικότητα* και *εγγραμματισμός*, χρησιμοποιούμε το κριτήριο της *παρουσίας* ή της *απουσίας* του ήχου *αφετηριακά*, προκειμένου να εξάγουμε κάποια χαρακτηριστικά και όχι κατ' *απόλυτο* τρόπο. Κι αυτό γιατί σε μια ολοκληρωμένη μορφή, η *προφορικότητα* συνδέεται με όλα τα μη λεκτικά μηνύματα και με τον χώρο του οπτικού γενικότερα. Επίσης, το κριτήριο της *παρουσίας* ή όχι *εγγραμματισμών*, δεν αποδεικνύεται επαρκές, καθώς στην διάρκεια της ιστορίας (από την εμφάνιση της γραφής κι έπειτα), *εγγραμματισμοί* και *προφορικότητα* αλληλοσυμπλέκονται, όπως αναφέραμε.

Το κριτήριο της «επικοινωνίας με το στόμα», είναι ένα αφετηριακού χαρακτήρα κριτήριο που επικαλύπτεται από το ευρύτερο κριτήριο «επικοινωνία με ήχο». Στην επικοινωνία αυτή δημιουργούνται χαρακτηριστικά τα οποία στη συνέχεια μπορούν να υπάρχουν και με άλλες μορφές επικοινωνίας, μη ηχητικές. Η προφορικότητα ως όρος σχετίζεται με συγκεκριμένες πολιτισμικές πρακτικές και συγκεκριμένους τρόπους οργάνωσης πολιτισμικών φαινομένων και κοινωνικών δραστηριοτήτων, που ξεπερνούν την επικοινωνιακή πράξη. Για τον λόγο αυτό, η έννοια προφορικότητα χρησιμοποιείται ως εργαλείο, που όμως δεν υπόκειται σε κάποιο σύντομο ορισμό.

Το αφετηριακό κριτήριο για να έχουμε εγγραμματισμό είναι η ύπαρξη γραφής. Όμως και πάλι ένα σύνολο τεχνολογικών ανακαλύψεων που ακολούθησαν, εμφορήθηκαν από την «τεχνολογία της γραφής», χωρίς απαραίτητα να σχετίζονται με γραπτό κείμενο. Έτσι στις μέρες μας περισσότερο από ποτέ γίνεται λόγος για ποικίλους εγγραμματισμούς. Πρόκειται για συγκεκριμένες πρακτικές, που διακρίνονται από την μεθοδικότητα, την αναλυτικότητα, τον ορθολογισμό, την επιστημονικότητα που ανέπτυξαν οι εγγράμματες κουλτούρες.

Ειδικά όμως η έννοια του «εγγραμματισμού στην πληροφορική», που φαίνεται να μας ενδιαφέρει εδώ περισσότερο, δεν απευθύνεται σε ένα οριοθετημένο πεδίο πρακτικών, λόγω της σύνθετης φύσης της πληροφορικής τεχνολογίας στην καθημερινότητά μας μέσα από πολλές εφαρμογές. Περισσότερο αποτελεί έναν μάλλον ασαφή όρο που όμως διευκολύνει τη συζήτηση για την πληροφορική τεχνολογία.

Παρακολουθώντας την θεωρία για την προφορικότητα και τον εγγραμματισμό, προκύπτει ένα σύνολο περιεκτικών και χρήσιμων όρων και σχημάτων, που οι μελετητές εισάγουν. Πρόκειται για ένα «οπλοστάσιο» για τον μελετητή, το οποίο είναι ευρύ και με πολλές χρησιμότητες, στην μελέτη του πολιτισμού. Από τους όρους που αναφέρονται στο γενικό θεωρητικό πλαίσιο της προφορικότητας και του εγγραμματισμού, διακρίνουμε το σχήμα «ελευθεριότητας/περιορισμών στην διαδικασία της προφορικής δημιουργίας», τις έννοιες *επανάληψη* και *παραλλαγή*, ως πρακτικές προφορικής δημιουργίας, την έννοια του *εθιμικού* ως συγγενούς του προφορικού, η έννοια της *επαναθέσμησης* της πολιτισμικής πράξης που

συνιστά προφορική παράδοση και η έννοια της *πολιτισμικής σώρευσης*, μιας πολιτισμικής σωρευτικής διαδικασίας πολιτισμικών στοιχείων που γεννά ο εγγραμματισμός σε διάφορα επίπεδα μιας κουλτούρας.

Με την δημιουργία της προφορικότητας των μέσων και της πληροφορικής, η επιλογή για προφορικές πρακτικές γίνεται ενσυνείδητα από το κοινό, που έχει πλέον γνώση και των εγγράμματων πρακτικών. Πρόκειται για μια «ενσυνείδητη προφορικότητα». Το κοινό επιλέγει π.χ. να κάνει συγκεντρώσεις και συμβάντα διασκέδασης, παραμερίζοντας την ατομικότητά του, και δεν προκύπτουν απλά επειδή η ομάδα συνυπάρχει μονοδιάστατα μέσα από την ομαδικότητα. Τα όρια της ομάδας αλλάζουν και προσαρμόζονται στα όρια της εκπομπής του μέσου. Ειδικά το διαδίκτυο δημιουργεί τους δικούς του «ανθρωπογεωγραφικούς» όρους και εκτός από την έννοια του κοινού, σχηματίζεται η έννοια της «κοινότητας», για την οποία γίνεται λόγος, χωρίς ακόμη να μπορούμε να πούμε με ακρίβεια κάποια πάγια χαρακτηριστικά της. Έτσι, η προφορικότητα στην πληροφορική τεχνολογία διαφοροποιείται ως προς τα χαρακτηριστικά των ομάδων που την δημιουργούν. Το κυριότερο χαρακτηριστικό είναι η κοινωνική συγκρότηση των ομάδων αυτών μέσα από διαδικασίες διαδραστικής επικοινωνίας.

Ο ήχος ταυτίζεται με την κίνηση, άρα εκτεχνολογημένη κινούμενη εικόνα και ήχος έχουν κοινή αισθητηριακή αναφορά. Επίσης, το πλεονέκτημα ενός μεγάλου αριθμού μη-λεκτικών συμφραζομένων γύρω από το μήνυμα, που είχε η προφορικότητα, τα αποκτά τώρα και η εικόνα, στην δυναμική πραγματικότητα της πληροφορικής τεχνολογίας. Η εικόνα αποκτά κίνηση και μεγάλες δυνατότητες νοηματοδοτικών συμπαραδηλώσεων. Ως αποτέλεσμα αυτών, η προφορικότητα στην πληροφορική τεχνολογία σχετίζεται με στοιχεία του οπτικού, που διέπονται από «όρους οργάνωσης του ηχητικού».

Οι δύο προηγούμενες συνθήκες (ανάπτυξη ενσυνείδητης προφορικότητας και πρακτικών προφορικότητας μέσα στον χώρο του οπτικού), είναι σημαντικές για να μας καταδείξουν τα πεδία που η προφορικότητα εμφανίζεται στην πληροφορική τεχνολογία.

Ο εγγραμματισμός στην πληροφορική τεχνολογία γίνεται φανερός στις περιπτώσεις «σφαλμάτων» (με την έννοια που τα εισάγει ο Μ. Δερτούζος), γιατί αυτά είναι απόδειξη έλλειψης της «πνευματικής ολοκλήρωσης», που χαρακτηρίζει ένα προϊόν προφορικότητας. Οι δυσλειτουργίες της πληροφορικής τεχνολογίας αιτιολογούνται ακριβώς επειδή η κατασκευή της είναι απόρροια εγγραμματισμού. Ο εγγραμματισμός χαρακτηρίζεται από την «απόσταση» μεταξύ πολιτισμικού έργου και ατόμου αλλά και από μια διαδικασία κατασκευής της οποίας η σταθερότητα οφείλεται στον εγγραμματισμό και τις τεχνικές αποθήκευσης και όχι στην υψηλή λειτουργικότητα και την διαρκή επαναχρησιμοποίηση («επαναθέσμιση») του έργου. Η «απόσταση» αυτή και η «υλικά υποστηριζόμενη σταθερότητα», χαρακτηριστικά των εγγράμματων πρακτικών, αιτιολογούν τον χαρακτήρα της σύγχρονης πληροφορικής τεχνολογίας και φανερώνει τη εγγενή σχέση πληροφορικής τεχνολογίας και εγγραμματισμού.

Παράλληλα, οι πρακτικές προσέγγισης των ανθρώπων στο περιβάλλον της τεχνολογίας αυτής μπορούν να διέπονται από πρακτικές προφορικότητας. Πρόκειται για μια μορφή προφορικότητας που έχει να κάνει με τις πρακτικές που αναπτύσσονται προκειμένου να αντεπεξέλθει το άτομο στο περιβάλλον που ορίζει η πληροφορική τεχνολογία στην καθημερινότητά του. Η αναπτυσσόμενη αυτή προφορικότητα «συναντιέται» με τον εγγραμματισμό που εγγενώς, όπως είπαμε, φέρει η πληροφορική τεχνολογία.

Μια πτυχή της προφορικότητας της πληροφορικής τεχνολογίας έχει να κάνει με την τάση των υπολογιστών να ενσωματώνουν όλα τα άλλα μέσα. Αυτό έχει οδηγήσει σε ένα μετασχηματισμό των μέσων σε «νέα μέσα», με χαρακτηριστικά που παρέχει η πληροφορική τεχνολογία. Παράλληλα η τελευταία διευρύνει την προφορικότητά της μέσα από την σύγκλισή της με τα μέσα.

Οι βαθύτερες πτυχές της προφορικότητας στην πληροφορική τεχνολογία, σχετίζονται με πιο σύνθετα πολιτισμικά στοιχεία. Από αυτά εξετάζονται η έννοια της *παράδοσης*, του *μύθου*, και της *μεταμπίεσης* ως «καρναβαλικής συνήθειας».

Κατά μια γενικότερη παραδοχή, με την έλευση των μαζικών μέσων έγινε απ' αυτά πρόσληψη ενός μεγάλου μέρους της υπάρχουσας παράδοσης, συνεπώς και της υπάρχουσας προφορικότητας. Μάλιστα τα μέσα κατά μια έννοια «δημιουργούν παράδοση». Όπως σε κάθε άλλη διαδικασία προφορικότητας συμβαίνει, έτσι κι εδώ, τα μέσα διαμόρφωσαν τους δικούς τους όρους για την παράδοση αυτή.

Ένα χαρακτηριστικό είναι η μεταφορά της από την διαπροσωπική επικοινωνία στην «μονιμότητα» του μέσου. Απέκτησε μια δική της αυθεντία στην βάση θεσμών με τους οποίους όμως ο δέκτης δεν έχει διαδραστικότητα. Δημιουργήθηκαν δηλαδή συνθήκες «μη αμοιβαίας οικειότητας εξ' αποστάσεως». Η παράδοση έχασε τον τοπικό της χαρακτήρα, υπέστη ένα «αποτοπισμό». Επίσης, σε πολλές περιπτώσεις η παράδοση φάνηκε ότι «επινοείται» και παράγεται από τα μέσα.

Με την σύμφυση εγγράμματων πρακτικών και παράδοσης δημιουργείται η γραπτή παράδοση. Έτσι έχουμε μια μορφή παράδοσης, δηλαδή πολιτισμικών πρακτικών με όρους προφορικότητας, που όμως ενισχύονται από τα τον γραπτό και τον ηλεκτρονικό λόγο, που ως επικοινωνιακοί μηχανισμοί δεν είναι προφορικοί, αφού αποθηκεύουν το επικοινωνούμενο μήνυμα και το διαχειρίζονται με όρους εγγραμματοτισμού.

Αναπτύσσεται ένα εξελικτικό σχήμα, όπου από την προφορική παράδοση, προχωράει στην γραπτή παράδοση, και την παράδοση που «μιντιοποιείται». Το σχήμα αυτό μπορεί να λειτουργήσει αναλυτικά προκειμένου να ανιχνευτεί η έννοια της παράδοσης στην πληροφορική τεχνολογία.

Υπάρχει επίσης η άποψη, ότι ένα μέσο ενημέρωσης μπορεί να θεωρηθεί στοιχείο «κλαϊκής τέχνης». Το θεωρητικό σχήμα της άποψης αυτής, κάτω από συγκεκριμένους όρους που θέτει, μπορεί να οδηγήσει στην ανίχνευση μορφών δημιουργίας στην πληροφορική τεχνολογία που δεν συνιστούν τέχνη, αλλά συνδυάζουν πρακτικότητα, και περιττά αλλά με αισθητικό περιεχόμενο στοιχεία δημιουργίας. Αυτά αν εμφανιστούν με όρους συλλογικότητας, συνιστούν μια μορφή δημιουργίας που αν δεν καταγραφεί ως «κλαϊκή»,

και υπό μια έννοια «παραδοσιακή», μένει έξω από κάθε δυνατότητα μελέτης. Παρόλα αυτά θα είναι μια τέχνη υπαρκτή και «λαϊκή», συνεπώς προφορική. Η συλλογιστική αυτή βέβαια μοιάζει περισσότερο «υπόθεση εργασίας», της οποίας όμως οι θεωρητικές βάσεις είναι υπαρκτές και μας καταναδεικνύουν τον τρόπο που η προφορικότητα εμφανίζεται με την μορφή ενός περισσότερο αισθητικού και τεχνικού αποτελέσματος στην πληροφορική τεχνολογία.

Η πληροφορική τεχνολογία συνδέεται με μια «μυθολογία», έτσι ώστε να μιλάμε για «μυθο-τεχνο-λογική» εποχή. Ο ίδιος ο μύθος, που αρχικά εντοπίστηκε στους πρωταρχικά προφορικούς πολιτισμούς, δεν έπαψε να λειτουργεί, ακόμη και στις μέρες μας ως πολιτισμικό στοιχείο, αν και έχει διαφορετικά χαρακτηριστικά και λειτουργίες. Η έννοια του μύθου στην πληροφορική τεχνολογία ερμηνεύει τις σχέσεις προφορικότητας και εγγραμματοσμών στον τρόπο που οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται την πληροφορική τεχνολογία. Συναρτάται, δε άμεσα με την εικόνα, η οποία κατά βάση έχει «μυθοποιητικό λόγο».

Οι μύθοι της πληροφορικής τεχνολογίας μπορεί πραγματικά να αποτελούν οδό ερμηνείας και κατανόησης ενός μέρους του «πληροφορικού κόσμου», να έχουν ένα λανθάνοντα διδακτικό χαρακτήρα και εμφορούνται από συμπαραδηλώσεις του κυβερνοχώρου. Ο τρόπος που αναπτύσσονται οι μύθοι δεν διαφέρει αν αυτοί αφορούν σε αφηγήσεις ή καθημερινές λειτουργίες της πληροφορικής τεχνολογίας. Είναι δυνατόν επειδή η αφετηρία και των δύο περιπτώσεων (αφηγηματικός χαρακτήρας - χαρακτήρας της χρηστικότητας στην καθημερινότητα) είναι τα ίδια εγγενή χαρακτηριστικά της πληροφορικής τεχνολογίας, να αποτυπώνονται αυτά μέσα από «μύθους» και στις δύο. Έτσι, η αφήγηση ως πιο ολοκληρωμένη λειτουργία προφορικότητας (αφού η χρηστικότητα είναι κατακερματισμένη γιατί συνδέεται με εγγραμματοσμούς που την κάνουν παραγωγική), διδάσκει μέσα από τον μύθο της τη χρήση της πληροφορικής τεχνολογίας. Ένα παιχνίδι, για παράδειγμα, μπορεί να εξοικειώνει σε πολλά επίπεδα τον παίχτη με τον χαρακτήρα

ολόκληρης της πληροφορικής τεχνολογίας που περιλαμβάνει διάφορες εφαρμογές, που μοιάζουν αλλά δεν είναι παιχνίδια.

Οι έννοιες της μυθοποίησης και της απομυθοποίησης σε ένα βαθμό λειτουργούν αντιστρόφως ανάλογα με τον εγγραμματισμό και την προφορικότητα. Όσο αυξάνεται ο εγγραμματισμός, μειώνεται η μυθοποίηση (επέρχεται η απομυθοποίηση).

Η μεταμφίεση, τέλος, είναι μια δυνατότητα που επανέρχεται στον κυβερνοχώρο μέσα από πολλαπλές δυνατότητες δημιουργίας πλαστής ταυτότητας που δίνονται. Μέσα από το παράδειγμα του σύγχρονου ομαδικού διαλόγου με κείμενο της «τεχνολογίας IRC», παρατηρείται ένας μετασχηματισμός του επικοινωνιακού μέσου σε μια οδό συνέντευξης με όρους καρναβαλιού.

Μια πολιτισμική δραστηριότητα με την δική της εγγενή λογική, και με σημαντικές κοινωνικές και πολιτισμικές προεκτάσεις, η «καρναβαλική γλώσσα» και έκφραση, επανέρχεται στο προσκήνιο και φαίνεται να επιτελεί τις ίδιες λειτουργίες με τις πραγματικές καρναβαλικές εκδηλώσεις. Τα φαινόμενα αυτά ενός απρόβλεπτου αλλά σημαντικού, για το κοινωνικό σύνολο, μετασχηματισμού της πληροφορικής τεχνολογίας συνιστούν μια ακόμη μορφή προφορικότητας με κοινωνικές προεκτάσεις.

Έτσι, καταλήγουμε να έχουμε διατυπώσει στο σημείο αυτό τις σημαντικότερες προτάσεις που διαγράφουν τις σχέσεις προφορικότητας και εγγραμματισμού στην πληροφορική τεχνολογία. Έχουμε από την αρχή επισημάνει το μεγάλο μέγεθος του θέματος. Έγινε μια προσπάθεια να εντοπιστούν τα αντιπροσωπευτικά θέματα που σχετίζονται με κεφαλαιώδεις έννοιες, όπως είναι η παράδοση και ο μύθος. Οι ρυθμοί εξέλιξης της τεχνολογίας, ωστόσο, παρασέρνοντας τους ρυθμούς μεταλλαγών ολόκληρης της κουλτούρας στην οποία χρησιμοποιείται αυτή, δεν αφήνει περιθώρια αναφοράς ακόμη και στο άμεσο μέλλον. Στην παρούσα εργασία έγινε προσπάθεια ανίχνευσης και ανάλυσης της τρέχουσας κατάστασης.

Βιβλιογραφία

- Barthes, R. (1979). *Μυθολογίες. Μάθημα*. Μτφρ. Ράλλη, Ιουλιέτα - Χατζηδήμου, Κ. Αθήνα: Ρόππα.
- Barton, D. - Hamilton, M. - Ivanič, R. (2000). *Situated Literacies. Reading and writing in context*. London: Routledge.
- Baudlaire, C. (1991). Η εισβολή της φωτογραφίας. Μτφρ. Χατζηφόρου, Έ. Στο Kraus κ.α. (1991), *Μαζική κοινωνία και πολιτιστική βιομηχανία*. Μτφρ. Λυκιαρδοπούλου, Α. - Ζήση Λ. - Αναγνώστου Λ. - Σκορίνης, Χ. Αθήνα: Αλεξάνδρεια. σ. 229-232.
- Baudrillard, J. (1991). *Η έκσταση της επικοινωνίας*. Μτφρ. Αθανασόπουλος, Β. Αθήνα: Καρδαμίτσα.
- Baynham, M. (2000). *Πρακτικές γραμματισμού*. Μτφρ. Αράπογλου Μ. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Baym, K., Nancy. (1996). *From practice to culture on Usenet*. Στο Leigh Star, Susan (επ.). (1996). *The cultures of computing*. Cambridge: Blackwell Publisher / the Sociological Review.
- Beck, E., E. (1996). Changing documents / documentation changes: using computers for collaborative writing over distance. Στο Leigh Star, S. (επ.). (1996). *The cultures of computing*. Oxford: Blackwell. σ. 53-68.
- Benjamin, W. (1978). *Δοκίμια για την τέχνη*. Μτφρ. Κούρτοβικ, Δ. Αθήνα: Κάλβος.
- Berners Lee, Tim. (2002). *Υφαίνοντας τον παγκόσμιο ιστό*. Μτφρ. Καλαϊτζής, Ν. Αθήνα: Γκοβόστη.
- Birkerts, S. (1997). *Οι ελεγείες του Γουτεμβέργιου. Η μοίρα της ανάγνωσης στην ηλεκτρονική εποχή*. Μτφρ. Εξαρχοπούλου, Λ. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Bolter, D. (1991). *Writing Space. The computer, hypertext and the history of writing*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates. σ. 85-86.
- Breton, P. (1991). *Ιστορία της πληροφορικής*. Μτφρ. Γκούσκος, Δ. - Πεφάνης, Γ. Αθήνα: Διάλογος.
- Bull, M. - Back, L. (2003). *The Auditory Culture Reader*. Oxford : Berg.

- Calvet, J. - L. (1995). *Η προφορική παράδοση*. Μτφρ. Καρυολέμου, Μ. Αθήνα: Καρδαμίτσα.
- Casagrande, B., J. (1972). Πολιτιστική Συσσώρευση (Cultural Accumulation). Στο Gould, J. - Kolb, L., W. (επ.)(1972). *Λεξικό Κοινωνικών Επιστημών υπό την αιγίδα της UNESCO*. Μτφρ. Λαμπριάς, Κ., Χ. Τόμος 2^{ος}. Αθήνα: Ελληνική παιδεία. Σ. 760-1.
- Castells, M. (1996). *The rise of the Network society*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Cazaneuve, J. - Victoroff, D. (1988). *Βασικά θέματα της κοινωνιολογίας και κοινωνιολογικό λεξικό*. Μτφρ. Ψυρούκης, Ν. Αθήνα: Καστανιώτης - Επικαιρότητα.
- Chartier, R. (1995). *Forms and meanings. Text, Performances and audiences from codex to computer*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Clifford, J. - Marcus, E., G. (επ). (1986). *Writing culture. The poetics and politics of Ethnography*. California: University of California Press.
- Craggs, E., C. (1992). *Media education in the primary school*. London: Routledge.
- Cubitt, Sean. (1998). *Digital Aesthetics*. London, Thousand Oaks, New Delchi: Sage.
- Cuche, Denys. (2001). *Η έννοια της κουλτούρας στις Κοινωνικές Επιστήμες*. Μτφρ. Σιάτιστας, Φώτης. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Danet, B. (1998). Text as mask: gender, play, and performance on the Internet. Στο Jones, G., S. (εδ.). (1998). *Cybersociety 2.0. Revisiting Computer - Mediated Communication and community*. Thousand Oaks, London, New Delchi: Sage. σ. 129-158.
- De Queiroz, J.-M. (2000). *Το σχολείο και οι κοινωνιολογίες του*. Μτφρ. Σταμέλος, Γ. - Χριστοδούλου, Ι. Αθήνα: Gutenberg.
- Diel, P. (1996). *Ο συμβολισμός στην ελληνική μυθολογία*. Μτφρ. Ράλλη, Ι. - Χατζηδήμου, Κ. Αθήνα: Χατζηνικολή.
- Eco, U. (1994). *Κήνσορες και θεράποντες*. Μτφρ. Καλλιφατίδη, Έ. Αθήνα: Γνώση.
- Elias, N. (1997). *Η εξέλιξη του πολιτισμού. Κοινωνιογενετικές και ψυχογενετικές έρευνες. Τόμος Α. Αλλαγές της συμπεριφοράς στα κοσμικά ανώτερα στρώματα της δύσης*. Μτφρ. Βαϊκούση Έ. Αθήνα: Νεφέλη.
- Finnegan, R. (1973). *Literacy versus non-literacy: the great divide*. Στο Finnegan, R. & Horton,

- B. (1973). *Modes of thought*. London: Oxford University Press.
- Finnegan, R. (1989). *Oral traditions and the verbal arts. A guide to research practices*. London: Routledge.
- Fiske, J. (1992). *Εισαγωγή στην Επικοινωνία*. Μτφρ. Λουντζή, Ε. - Μεσσήνη, Β. Αθήνα: Επικοινωνία και Κουλτούρα.
- Fiske, J. (2000). *Η ανατομία του τηλεοπτικού λόγου*. Μτφρ. Σπυροπούλου, Β. Αθήνα: Δρομέας.
- Fiske, John, κ.α. (2001). *Key concepts in communication and cultural studies*. London: Routledge.
- Flusser, V. (1998). *Προς μια φιλοσοφία της φωτογραφίας*. Μτφρ. Duennebier, I. - Παπαϊωάννου, Η. Αθήνα: Μακεδονικό μουσείο σύγχρονης τέχνης, University studio press.
- Gee, J. (1990). *Social linguistics and Literacies: ideologies in discourses*. London: Falmer Press.
- Goody, J. (1987). *The interface between the written and the oral*. London: Cambridge University Press
- Goody, J., - Watt, I., (1963). The consequences of literacy. Στο Giglioli, P. P. (ed.). *Language and social context*. Harmondsworth: Penguin.
- Gould, J. - Kolb, L., W. (επ.)(1972). Λεξικό Κοινωνικών Επιστημών υπό την αιγίδα της UNESCO. Μτφρ. Λαμπριάς, Κ., Χρήστος. Τόμος 2^{ος}. Αθήνα: Ελληνική παιδεία.
- Gruber, S. & Csomay, E. (2000). *Changing economies, changing politics, and the Web: a Hungarian perspective*. Στο Hawisher, E., Gail - Selfe, L., Cynthia. (2000). *Global Literacies and the World - Wide Web*. London: Routledge. σ. 21-51.
- Hawisher, E., G. - Selfe, L., C. (επ.). (2000). *Global Literacies and the World - Wide Web*. London: Routledge.
- Hebdige, D.(1988), *Υποκουλτούρα, το νόημα του στυλ*. Αθήνα: Γνώση.
- Hine, C. (2001). *Virtual ethnography*. London: Sage.
- Jacquinet-Delaunay, G, και άλλοι. (2002). *Εικόνα και παιδί. Περιλήψεις*. Τμήμα επιστημών προσχολικής αγωγής αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Jeanneney, J.-N. (1999), *Η ιστορία των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης από την εμφάνισή τους ως*

τις μέρες μας. Μτφρ. Νάση, Μ. Αθήνα: Παπαδήμα.

Jenks, C. (1993), *Culture. Key Ideas*. London: Routledge.

Joly, M. (2002). *Σχετικά με την εκπαίδευση στην ανάγνωση της εικόνας και την ανάλυσή της*. Περίληψη εισήγησης στο Jacquinet-Delaunay, G. κ. ά. (2002). *Εικόνα και παιδί. Περιλήψεις*. Τμήμα επιστημών προσχολικής αγωγής. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Lastrego, C. - Testa, F. (1991). *Από την τηλεόραση στο βιβλίο*. Μτφρ. Αρβανίτης, Φ. Αθήνα: Διάγραμμα.

Jones, G., S. (επ.). (1997). *Virtual Culture. Identity and communication in cybersociety*. Thousand Oaks - London - New Delhi: Sage.

Jones, G., S. (επ.) (1998). *Cybersociety 2.0. Revisiting Computer Mediated Communication and Community*. Thousand Oaks - London - New Delhi: Sage.

Kamien, R. (1994). *Music. An appreciation*. New York: McGraw-Hill.

Kandinsky, W. (1996). *Σημείο Γραμμή Επίπεδο. Συμβολή στην ανάλυση των ζωγραφικών στοιχείων*. Μτφρ. Μαλάκη-Σταθάκη, Έ. Αθήνα: Δωδώνη.

Karolyi, O. (1983). *Εισαγωγή στη μουσική*. Μτφρ. Καλοκύρη, Τ. Αθήνα: Νεφέλη.

Kraus κ.α. (1991), *Μαζική κοινωνία και πολιτιστική βιομηχανία*. Μτφρ. Λυκιαρδοπούλου, Α. - Ζήση, Λ. - Αναγνώστου, Λ. - Σκορίνης, Χ. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Kress, G. (2002). Γλώσσα και εκπαίδευση στο νέο επικοινωνιακό τοπίο. Α' μέρος. Μτφρ. Βλαχόπουλος, Ι.. Στο: Περιοδικό "γέφυρες", τ. 3, Μάρτιος - Απρίλιος 2002. Αθήνα. σ. 32, 49-57.

Landow, P., G. (1997). *Hypertext. 2.0*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Leigh Star, S. (επ.). (1996). *The cultures of computing*. Cambridge: Blackwell Publisher / the Sociological Review.

Levi-Strauss, C. (1986). *Μύθος και νόημα*. Μτφρ. Αθανασόπουλος, Β. Αθήνα: Καρδαμίτσα.

Lévy, P. (1999). *Δυνητική πραγματικότητα (Realité virtuelle). Η φιλοσοφία του πολιτισμού και του κυβερνοχώρου*. Μτφρ. Καραχάλιος, Μ. Αθήνα: Κριτική.

- Lyon, D. (1988). *The information society. Issues and illusions*. Cambridge: Polity press.
- Lyotard, J. - F. (1993). *Η μεταμοντέρνα κατάσταση*. Μτφρ. Παπαγιώργης Κ. Αθήνα: Γνώση.
- Mallarmé, S. (1983). *Ποίηση και Μουσική*. Μτφρ. Ζήρας, Α. Αθήνα: Γαβριελίδης.
- Manguel, A. (1997), *Η ιστορία της ανάγνωσης*. Μτφρ. Καλοβυρνάς Λ. Αθήνα: Λιβάνης.
- Markham, N., A. (1998). *Life online. Researching real experience in virtual space*. Walnut Creek - London - New Delhi: Altamira Press.
- McLuhan, M. (χ.χ.). *Media. Οι προεκτάσεις του ανθρώπου*. Μτφρ. Μάνδρος, Σ. Αθήνα: Κάλβος.
- McQueil, D. (1997). *Εισαγωγή στη θεωρία της μαζικής επικοινωνίας*. Μτφρ. Παπαθανασόπουλος, Σ. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Morley, D. - Robins, K. (2000). *Spaces of identity. Global media, electronic landscapes and cultural boundaries*. London and New York: Routledge.
- Olson, R., David. (1998). *The world on paper. The conceptual and cognitive implications of writing and reading*. New York: Cambridge University Press.
- Ong, J., W. (1971). *Rhetoric, Romance, and technology*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Ong, J., Walter. (1977). *Interfaces of the world*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Ong, J., W. (2001). *Προφορικότητα και Εγγραμματοσύνη*. Μτφρ. Χατζηκυριάκου, Κ. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Postman, N. (1991). *Technopoly*. New York: Alfred A. Knopf.
- Romano, S. - Field, B. - De Huergo, W., E. (2000). Web literacies of the already accessed and technically inclined: schooling in Monterrey, Mexico. Στο Hawisher, E., Gail - Selfe, L., Cynthia. (2000). *Global Literacies and the World - Wide Web*. London: Routledge. σ. 189 - 216.
- Ruthven, K., K. (1977). *Ο μύθος*. Μτφρ. Ράλλη, Ι. - Χατζηδήμου, Κ. Αθήνα: Ερμής.
- Schmidt, Leigh - E. (2003). Hearing Loss. Στο Bull, - Back, L. (2003). *The Auditory Culture Reader*. Oxford: Berg.

- Shields, R. (επ).(1996). *Cultures of Internet. Virtual spaces, real histories, living bodies*. London: Sage.
- Silverstone, R. - Hirsch, E. (επ). (1994). *Consuming technologies. Media and Information in domestic spaces*. London and New York: Routledge.
- Slevin, J. (2000). *The Internet and Society*. Cambridge: Polity Press.
- Stigleman, S. (1993). Text-Management Software: A taxonomy. Στο Landow, P., G. - Delany, P. (1993). *The digital word. Text based computing in the Humanities*. Cambridge: The MIT Press. σσ. 69-83.
- Sugimoto, T. - Levin, A., J. (2000). Multiple literacies and multimedia: a comparison of Japanese and American uses of the Internet. Στο Hawisher, E., Gail - Selfe, L., C. (2000). *Global Literacies and the World - Wide Web*. London: Routledge. σσ. 133 - 153.
- Thomas, J., P. (επ.) (1995). *The social and interactional dimensions of human-computer interfaces*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Thomas, R. (1996). *Γραπτός και προφορικός λόγος στην Αρχαία Ελλάδα*. Μτφρ. Κυρτάτας, Δ. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης.
- Thompson, B., J. (1998). *Νεωτερικότητα και μέσα επικοινωνίας*. Μτφρ. Καραμπίνη, Γιώτα - Σώκου, Νένα. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Valéry, P. (1980). *Ποίηση και αφηρημένη σκέψη. Η καθαρή ποίηση*. Μτφρ. Λιοντάκης, Χ. Αθήνα: Πλέθρον.
- Watson, N. (1997). Why we argue about virtual community: a case study of the Phish.net fan community. Στο σ. Jones, G., S. (επ.). (1997). *Virtual Culture. Identity and communication in cybersociety*. London: Sage Publications. 102-132.
- Williams, R. (1994). *Κουλτούρα και ιστορία*. Μτφρ. Αποστολίδου, Β. Αθήνα: Γνώση.
- Αθανασόπουλος, Σ., Δημ. (1990). *Για μια πολιτική της Κουλτούρας*. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Δημόσιας Διοίκησης.
- Βακαλό, Ε. - Γ. (1988). *Οπτική σύνταξη. Λειτουργία και παραγωγή μορφών*. Αθήνα: Νεφέλη.
- Βλάχος, Κ., Γ. (1975). *Εισαγωγή στην ιστορία της πολιτικής σκέψευς*. Τόμος Ι. Τεύχος Α'. Αθήνα: Παπαζήσης.

- Βρεττός, Ι. (2000). Επιδράσεις του υπολογιστή στη γλώσσα και στη σκέψη του μαθητή: η παιδαγωγική άποψη και προοπτική. Στο Εξαρχάκος, Θ., κ.α. (2000). *Οι νέες τεχνολογίες για την κοινωνία και τον πολιτισμό. Πρακτικά Β' Πανελληνίου Συνεδρίου*. Αθήνα: Υπουργείο Παιδείας. σσ. 134-145.
- Βρυζάς, Κ. (2000). Νέες τεχνολογίες, νέες μυθολογίες. Στο Εξαρχάκος, Θ., κ.α. (2000). *Οι νέες τεχνολογίες για την κοινωνία και τον πολιτισμό. Πρακτικά Β' Πανελληνίου Συνεδρίου*. Αθήνα: Υπουργείο Παιδείας. σσ. 334-343.
- Γκέφου - Μαδιανού, Δ. (1999). *Πολιτισμός και Εθνογραφία. Από τον Εθνογραφικό ρεαλισμό στην πολιτισμική κριτική*. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.
- Δαμιανάκης, Α. κ.α. (1998). *Βιβλίο και νέες τεχνολογίες*. Εθνικό Κέντρο Βιβλίου.
- Δερτούζος, Λ., Μ. (2001). *Η ανολοκλήρωτη επανάσταση. Οι ανθρωποκεντρικοί υπολογιστές και τι μπορούν να κάνουν για εμάς*. Μτφρ. Καψάλης, Χ. Αθήνα: Λιβάνης.
- Δημητράκος Β. Δ. (1970). *Νέον ορθογραφικόν ερμηνευτικόν λεξικόν*. Αθήνα: Γιοβάνης.
- Δημητρίου, Σ. - Κοτσώνη-Δημητρίου, Σ. (1996). *Ανθρωπολογία και Ιστορία*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Εξαρχόπουλος, Θ. (επ.). (2000). *Οι νέες τεχνολογίες για την κοινωνία και τον πολιτισμό*. Πρακτικά Β' πανελληνίου συνεδρίου. Αθήνα: Ε.Κ.Π.Α. Παιδαγωγικό Ινστιτούτο -Κ.Ε.ΕΠ.ΕΚ.
- Θεοδωρακόπουλος, Ν. Ι. (επ.) (1972). *Σύγχρονος εγκυκλοπαίδεια επιστημών*. Τόμος 2β. Αθήνα: Γιοβάνης.
- Θεοδωρίδης, Μ. (2002). Οπτικοακουστική παιδεία στο πρόγραμμα «Μελίνα-Εκπαίδευση και πολιτισμός». Περίληψη εισήγησης στο Jacquinet-Delaunay, G. και άλλοι. (2002). *Εικόνα και παιδί. Περιλήψεις*. Τμήμα επιστημών προσχολικής αγωγής. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Καρασαββίδου, Ε. (2003). *Παράδοση και Μιντιοποίηση: μια όχι μόνο υπαρκτή αλλά και πολύπλοκη σχέση*. Στο περιοδικό Το σχολείο και το σπίτι, τ. 451, Μάιος 2003. σ. 317-320.
- Κιουρτσάκης, Γ. (1995). *Καρναβάλι και Καραγιόζης. Οι ρίζες και οι μεταμορφώσεις του λαϊκού γέλιου*. Αθήνα: Κέδρος.
- Κιουρτσάκης, Γ. (1983). *Προφορική παράδοση και ομαδική δημιουργία. Το παράδειγμα του καραγκιόζη*. Αθήνα: Κέδρος.

- Κιουρτσάκης, Γ. (2001). *Το πρόβλημα της παράδοσης*. Αθήνα: Νεφέλη.
- Κιουρτσάκης, Γ. (2003). *Η τρελή σοφία ή τα ανίερα ιερά. Δοκίμιο για το καρναβάλι και τη γλώσσα του*. Αθήνα: Νεφέλη.
- Κοζάκου - Τσιάρα, Ο. (1988). *Εισαγωγή στην εικαστική γλώσσα*. Αθήνα: Gutenberg.
- Κυριακίδου - Νέστορος, Α. (1986)[1977]. *Η θεωρία της ελληνικής Λαογραφίας. Κριτική Ανάλυση*. Αθήνα: Εταιρεία Σπουδών νεοελληνικού πολιτισμού και γεν. παιδείας.
- Λιάβας, Λ. (1996). *Ο Αυτοσχεδιασμός στη Λαϊκή Μουσική*. Στο Περιοδικό Δίφωνο, τεύχος 5, σελίδες 86-87, Αθήνα.
- Λουκάτος, Σ., Δ. (1978). *Εισαγωγή στην ελληνική λαογραφία*. Αθήνα: Μορφωτικό ίδρυμα εθνικής τραπέζης.
- Μαρκάκης, Β. (2000). Επαναπροσδιορίζοντας την έννοια του λειτουργικού αναλφαβητισμού στην κοινωνία της πληροφορίας, της γνώσης και της μάθησης. Στο Εξαρχάκος, Θ., κ.α. (2000). *Οι νέες τεχνολογίες για την κοινωνία και τον πολιτισμό. Πρακτικά Β' Πανελληνίου Συνεδρίου*. Αθήνα: Υπουργείο Παιδείας, σ. 176-184.
- Μερακλής, Γ., Μ. (1973). *Σύγχρονος Ελληνικός λαϊκός πολιτισμός*. Αθήνα: Ώρα. Πρόλογος σ. 9-15.
- Μερακλής, Γ., Μ. (1984). *Ελληνική Λαογραφία*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Μερακλής, Γ., Μ. (1986). *Ελληνική Λαογραφία. Ήθη και έθιμα*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Μερακλής, Γ., Μ. (1992). *Ελληνική λαογραφία. Γ' τόμος. Λαϊκή τέχνη*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (1998). *Λεξικό της νέας Ελληνικής Γλώσσας. Με σχόλια για τη σωστή χρήση των λέξεων*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.
- Νεγρεπόντης, Ν. (1995). *Ψηφιακός Κόσμος*. Μτφρ. Κάτσικας, Α. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Παπαδάκης, Γ. (1996). *Ο Αυτοσχεδιασμός στη Δημοτική Μουσική*. Στο Περιοδικό Δίφωνο, τεύχος 4, σελίδες 62 - 64, Αθήνα.
- Παραδέλλης, Θ. (2001). *Προφορικότητα και Εγγραμματοσύνη: Από την αυτόνομη δράση στην κοινωνική πρακτική*. Εισαγωγή στην Ελληνική Έκδοση στο (Ong, 2001). Σελ. ix-xxxiv.

Πλάτων. *Φαίδρος*. Μτφρ. Θεοδωρακόπουλος, Ιωάννης. Αθήνα.

Πλειός, Γ. (2001). *Ο λόγος της εικόνας. Ιδεολογία και πολιτική*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Πολεμικός, Ν. - Κοντάκος., Α. (επ.). (2002). *Μη λεκτική επικοινωνία. σύγχρονες θεωρητικές και ερμηνευτικές προσεγγίσεις στην Ελλάδα*. Αθήνα.

Πολίτης, Α. (1982). Το βιβλίο μέσο παραγωγής της προφορικής γνώσης. Δυσκολίες και προβληματισμοί γύρω από το θέμα. Στο: *Πρακτικά του Α΄ Διεθνούς Συμποσίου του Κέντρου Νεοελληνικών Ερευνών*. Αθήνα: σ. 271-282.

Ραφαηλίδης, Β. (1982). *12 μαθήματα για τον κινηματογράφο*. Αθήνα: Ωρα.

Ραφαηλίδης, Β. (1992). *Στοιχειώδης αισθητική*. Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού πρώτου.

Σεραφετινίδου, Μ. (1995). *Κοινωνιολογία των μέσων μαζικής επικοινωνίας. Ο ρόλος των μέσων στην αναπαραγωγή του σύγχρονου καπιταλισμού*. Αθήνα: Gutenberg.

Σκαρπέλος, Γ. (1999). *Terra Virtualis. Η κατασκευή του κυβερνοχώρου*. Αθήνα: Νεφέλη.

Σκαρτσής, Λ., Σ. (2002). *Η προφορικότητα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Σπυρίδης, Χ. (1996). *Μουσική ακουστική*. Θεσσαλονίκη.